

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПАКУЛЬ ЁСЦЬ ШАНЦ

Сойм БНФ прыняў зварот да народа Беларусі.

СТАР. 3

ПУЦЯВІНЫ АДРАДЖЭННЯ

Сяргей ДУБАВЕЦ: «Падпольны нацыяналізм і дзяржаўнае будаўніцтва — зусім розныя рэчы, як дылетанцтва і прафесіяналізм. Трэба выбіраць. Плён сёння даюць тыя, хто выбраў. А тыя, хто працуе па-ранейшаму, выклікаюць пачуццё жалю. Беларусчына цяпер — не клуб аматараў: ёй патрэбны дзяржаўныя галовы і работнікі».

СТАР. 5, 12

ТВОРЦА І РЫНАК.

АНКЕТА «LiMa»

Леанід ГАЛУБОВІЧ: «Ну якая, скажыце, розніца для пісьменніка — насоўваецца рынак, сацыялістычны ўклад жыцця ці камуністычнае заўтра! Ён піша, адштурхоўваючыся ад рэалій, аналізу і фантазіі. Так ці іначэй — яму трэба пісаць. Другая справа — што і які Гэта залежыць ад таленту».

Карлас ШЭРМАН: «На мой погляд, беларуская масавая культура дэ факта створана, ужо крочыць па зямлі, мае перспектывы і сыграе сваю ролю ў жыцці, але ў грамадстве няма культурнай раўнавагі, гармоніі культурных плыняў, дэфармавана нават шкала каштоўнасцей у галіне культуры, асяродкі бескультур'я пануюць паўсюль...»

СТАР. 6—7

СВЕТЛА, СМЕЛА, МАГУТНА

Анатолю ВЯРЦІНСКАМУ — 60

СТАР. 7

«СПАДАРЫНЯ, ДАЗВОЛЬЦЕ

ДАВЕДАЦА ПРЫЧЫНУ

ВАШАГА СУМУ?..»

Жаночы партрэт на фоне таталітарызму.

СТАР. 14—15

КУДЫ ВЯДУЦЬ ПАВАДЫРЫ?

Новыя нататкі незалежніка

Падзеі 19—21 жніўня настолькі паскорылі палітычныя працэсы, што пра іх доўга будзь гаварыць вучоныя і публіцысты. Аўтары падручнікаў гісторыі, мабыць, напишучь: у гэтыя дні камунізм перастаў існаваць як глабальная палітычная сіла, гэтыя падзеі паскорылі развал апошняе імперыі. У гэтыя дні, дадам, Беларусь другі раз у XX стагоддзі атрымала шанц пабудаваць сваю незалежную, дэмакратычную, прававую, сацыяльную дзяржаву. Першая спроба ў 1918—1920 гг. не ўдалася. Ці ўдасца другая?

Вялікі рускі гісторык В. Ключэўскі запісаў: тых, хто ў гісторыі не вучыцца, яна правучае. Дадам: правучае жорстка, без жалю.

Падобна на тое, што гісторыя правучыць Беларусь. Як

і ў 1918—1920 гг., яна зноў аказалася найслабейшым звяном у вызваленчым антыімперыялістычным руху. Зноў сталі незалежныя Летува, Латвія, Эстонія. Упэўнены, што Украіна і снежня прагаласуе за незалежнасць. І толькі Беларусь застаецца па-ранейшаму калі не калоніяй, дык паўкалоніяй, эканамічным прыдаткам імперыі. Прычына, зразумела, у комплексе непаўнацэннасці, які выпрацаваў у нашым народзе каланізатары і калабарацыяністы. Прычына — і ў пасляваеннай пераважнай часткі інтэлігенцыі, якой заняты на Лысай гары і Узгор'і-2 мілейшыя, чым нейкая там барацьба за нейкую там незалежнасць. Тут прасочваецца заканамернасць: якая інтэлігенцыя, такі і народ. Менавіта так, а не наадварот. Калі аду-

каваныя, дасведчаныя людзі, якія мысляць сябе носбітамі культуры, абаронцамі мовы і г. д., жывуць паводле прынцыпу «гары яно гарам», то што ж казаць пра высокую цётку ці тых гараджанак, якія дзяўбучь лёд ломаш і грабучь лісце ў парку? Іншая справа — улада. Нават пры дэмакратыі народ выбірае часцей не лепшых, а такіх, які ён сам. У нас дэмакратыі не было і няма. Таму не трэба наракаць, што ў нас кепскі (некультурны і некампетэнтны) Вярхоўны Савет, рэакцыйны ўрад, карыслівыя ўрадавыя чыноўнікі, а першая асоба Рэспублікі па-ранейшаму не задавальняе ні правых, ні левых, ні цэнтрыстаў (кажу пра сваю партыю — Беларускаю сацыял-дэмакратычную Грамаду).

1. Караля робіць свет?

Станіслаў Шушкевіч — герой-адзіночка. Праўда, народным дэпутатам СССР і БССР ён стаў з дапамогаю дэмакратаў, найперш БНФ. Першым намеснікам Старшыні Вярхоўнага Савета яго абралі толькі таму, што менчукі ад сваіх тэлевізараў рынулі да Дома ўрада. Правінцыйныя дэпутаты, якія прыехалі з ціхамірных вёсак, мястэчак і гарадоў і ніколі з такім відовішчам не сутыкаліся, былі збянтэжаныя і спалоханыя. І абралі дэмакрата Шушкевіча.

Сам жа дэмакрат С. Шушкевіч не быў фармальна звязаны з БНФ, ані з іншым дэмакратычным аб'яднаннем. Гэта быў разлік. Разлік быў і ў тым, што, нелюбімы партпаратам, С. Шушкевіч заставаўся ў КПБ. Але найбольшая яго ўдача — выхад з партыі за 10 дзён да пачатку. Ціхі, непрыкметны выхад, пра які ведалі адзіночкі. Гэты крок цалкам задаволіў дэпутатаў ад БНФ, БСДГ, Аб'яднанай дэмакратычнай і Сялянскай партыі, а таксама групу А. Лукашэнка. Адстаўка М. Дземянца была прадвызначана: калі ён застаўся на пасадзе, адносіны з «цэнтрам» і Расіяй, з Балтыяй былі б вельмі папсаваныя. З дзейных лідэраў КПБ усе мелі падмочаную рэпутацыю, а В. Кебіча не любіць эканамічны істэблішмент, не кажучы пра дэмакратыю. Да таго ж прэм'ер-міністр не здагадаўся своечасова выйсці з КПБ.

Цяпер, калі С. Шушкевіч стаў на чале Рэспублікі, яго сіла стала ягонаю слабасцю. У яго няма палітычнай апоры. Камуністы-артадоксы яго не любяць, дэмакраты ставяць крытычна, сакратарыят Вярхоўнага Савета, які ён абяцаў распусціць, працуе ў ранейшым стылі. А кіраўніку дзяржавы патрэбна інфармацыя, патрэбны «мазгавы трэст» з аналітыкаў, прагназістаў і аднадумцаў. Тое, што С. Шушкевіч не пачаў фарміраваць свайго штаба, паказвае, што ў яго няма пакуль што сваёй канцэпцыі развіцця Рэспублікі, нашай дзяржаўнасці. Пра гэта вымоўна сведчыць і тое, што ён ідзе ў фарватэры палітыкі Б. Ельцына — М. Гарбачова.

Але давайце згадаем: караля робіць свет. Можна сказаць: які Вярхоўны Савет, такі і яго Старшыня. Вярхоўны Савет складаецца ў пераважнай большасці з палітыкаў-аматараў. Амаль усе гэтыя старшыні, дырэктары, сакратары прабіваліся ў дэпутаты, каб дзякуючы мандату нешта выбіць для калгаса, саўгаса, раёна, горада. А тут — суверэнітэт. А тут — рынак. Трэба думаць. Думаць па-дзяржаўнаму, самастойна. Некаторыя, мусіць, шкадуюць, што выбіліся ў дэпутаты. Інакш чым растлумачыць, што цэлая сотня абраннікаў народа, як правіла, адсутнічае на пасяджэннях? Як бы там ні было, а наш Вярхоўны Савет нагадвае сельскі, пасялковы — здольны вырашаць лакальныя задачы. Калі ж прымаецца важная пастава ці закон, то звычайна пад ціскам вонкавых абставін.

Вярхоўны Савет ідзе за падзеямі. Старшыня Вяр-

хоўнага Савета — таксама. Вярхоўны Савет не адчувае сябе суверэнам, Старшыня — таксама. Таму й сустрэкаецца ў Германіі з трэціграднымі дзеячамі. Прэзідэнтаў Расіі і Казахстана, Старшыню Вярхоўнага Савета Украіны прымаюць у Вашынгтоне, Парыжы, Лондане, Боне таму, што яны самастойныя, павяжаюць свой гонар і гонар сваіх народаў. Геншэр вядзе перагаворы ў Маскве, Алма-Аце, Кіеве, Вільні, Рызе, Таліне і абмінае Менск. А чаго ён тут не бачыў і не чуў? Добра ведае: Вярхоўны Савет Беларусі і яго Старшыня сочаць за кожным рухам у Маскве, ловаць кожнае слова з Масквы і падтакваюць. З самастойным дзяржаўным дзеячам лідэру самастойнай дзяржавы няма пра што размаўляць.

С. Шушкевіч клянецца ў вернасці Саюзу. Ён быццам не бачыць, што Саюз практычна няма, а ёсць — Расія, што М. Гарбачоў стаў заложнікам у Б. Ельцына. Ён быццам не бачыць і не ведаў, што Ельцын падбірае пад сябе структуры Міністэрства замежных спраў СССР. Ён быццам не бачыць і не ведае, што, прыкрываючыся размовамі пра адзінае войска і флот, Ельцын, па сутнасці, кантралюе Савецкую Армію і ВМФ, што праз год-другі не будзе Узброеных Сіл СССР. А потым не будзе і Галоўнакамандуючага, бо як толькі скончыцца 5-гадовы тэрмін, М. Гарбачоў перастане быць Прэзідэнтам і пйдзе на адпачынак. СССР, яго структуры перастаюць існаваць дэ-юре.

Правапераемніцай Савецкага Саюза Ельцын аб'явіў Расію. Ён жа заявіў аб прэтэнзіі на алмазны і залаты фонд СССР. Што робіць Беларусь? Згадаціца, дадаўшы пры гэтым, што ў такім разе Расія павінна аплачваць даўгі СССР. Калі ж яна не хоча робіць гэтага, няхай аддасць нашу долю золата, плаціны, алмазаў.

Беларусі трэба вызначыцца ў вайсковым пытанні. Нашы хлопцы павінны служыць на Бацькаўшчыне. Годзе ім падстаўляць свае галовы то ў Афганістане, то ў Карабаху, то ў Чэчні. Свет чакае нашае заявы пра тое, што мы адмаўляем ад ядзернай зброі і тым самым выконваем адпаведны Дагавор 1968 года. Мы павінны заявіць, што стратэгічная зброя будзе знішчана ў рамках Дагавору аб 50-працэнтным скарачэнні СНУ, што мы зацікаўлены ў знішчэнні тактычнае зброі (балазе з адпаведнаю прапановаю выступіў прэзідэнт Буш, а Гарбачоў яго падтрымаў). Не менш важна вызначыць ужо зараз, якое ў нас будзе войска, як узброена, бо трэба памятаць: ужо заключаны Дагавор аб звычайных узбраеннях, і Еўропа цяпер з насцярогаю ды зацікаўленнем пазірае на Менск, на Кіеў, Вільню, Рыгу, Талін, Кішынёў. Паўтараю: вайскавае пытанне трэба вырашаць і таму, што Расія спакваля, пакрыёма падбірае пад сябе Узброеныя Сілы СССР, і таму, што Еўропа чакае ад нас пэўнага й адназначнага адказу.

Яшчэ праблема — вайскоўцы, якіх выводзяць з Нямеччыны ды Польшчы. Тыя, што ўжо выведзеныя й

(Працяг на стар. 4).

Кола Дзён

Днямі на летувіска-беларускай мяжы адбыўся інцыдэнт. Супрацоўнікі дэпартаменту аховы краю спрабавалі затрымаць аўтамашыну (кажуць, з мінскім нумарным знакам). Пасажыры аказалі «ўзброенае супраціўленне» і ўціклі, параніўшы аднаго з ахоўнікаў. Неўзабаве гэтыя людзі былі ўзброены ў Летуву.

Сенсацыі (ці можа — правакцыі) не атрымалася, хоць і была спроба па старой звычцы прыцягнуць сюды за вушы «вялікую палітыку».

Куды больш сур'ёзнае значэнне мае, скажам, пераход Летуву на свабодныя цэны з мінулага панядзелка. Яна, што гэта не можа не закрануць пэўным чынам і эканоміку Беларусі. Насельніцтва Летуву ўспрыняло павышэнне досыць спакойна, бо ў выніку прэвентывных мер урада сярэдняя зарплата тут складае звыш тысячы рублёў.

Беларускі ўрад таксама збіраецца «ўвязаць» будучыя цэны і зарплату. Мяркуюцца павысіць яе ўсім адразу ў 1,7—1,9 раза ў адпаведнасці з новымі цэнамі. Але ўзнікае пытанне: чым так званая «лібералізацыя» цэн адрозніваецца ад іх дзяржаўнага «рэгулявання» ў эпоху Рыжкова і Паўлава?

6 ЛІСТАПАДА

У Ташкенце падпісаны між-дзяржаўны дагавор паміж Узбекістанам і Беларуссю.

Б. Ельцын падпісаў указ аб спыненні дзейнасці КПСС і КП РСФСР на тэрыторыі Расіі. Расійская пракуратура вядзе следства па факту незаконных фінансавых аперацый і растраты дзяржаўнай валюты кампартыяй.

Генеральны пракурор СССР А. Трубін звольніў з пракуратуры свайго памочніка, які ўзбудзіў крымінальную справу супраць М. Гарбачова па абвінавачванні ў «Зрадзе Радзіме».

7 ЛІСТАПАДА

Было адзначана ў Мінску і іншых гарадах ускладненнем кветак да помнікаў правадзіру Кастрычніцкай рэвалюцыі, «Верныя лены» правалі не вельмі шматлюдныя, але вельмі шумныя мітынгі і маніфестацыі.

У Санкт-Пецярбурзе паўлегална праيشоў устаноўчы з'езд ВКПБ. Генеральным сакратаром кампартыі бальшавікоў (?) выбрана Н. Андрэева.

8 ЛІСТАПАДА

Прэзідэнт РСФСР Б. Ельцын выдаў указ аб ўвядзенні надзвычайнага становішча ў Чэчэна-Інгушэці з 5 гадзін раніцы ў суботу.

9 ЛІСТАПАДА

Прэзідэнт Чэчэнскай рэспублікі Дж. Дудаеў, палітычныя акцыі якога рэзка падскочылі, аб'явіў аб ўвядзенні ваеннага становішча. Пачаўся масавы запіс добраахвотнікаў у нацыянальную гвардыю. Былі блакіраваны некальны ўчасткі Паўночна-Каўказскай чыгушкі. Дудаеў падтрымала учарашняя апазіцыя, а таксама канфедэрацыя горскіх народаў. Ад указа Ельцына адмежаваліся нават яго спецыяльны прадстаўнік у Чэчэна-Інгушэці.

У Францыі ва ўзросце 70 гадоў памёр выдатны акцёр і спявак Іу Мантан.

10 ЛІСТАПАДА

У Мінску завяршыўся II з'езд Аб'яднанай дэмакратычнай партыі Беларусі. Старшынёй АДПБ выбраны народны дэпутат СССР А. Дабравольскі.

11 ЛІСТАПАДА

Вярхоўны Савет Беларусі прыступіў да разгляду праекта новай Канстытуцыі рэспублікі.

Надзвычайная сесія ВС РСФСР не падтрымала ўказ прэзідэнта Расіі аб надзвычайным становішчы ў Чэчэна-Інгушэці. Б. Ельцын вымушаны быў прызначыць гэты крок памылковым.

Генконсул Турцыі ў Баку перадаў прэзідэнту Азербайджана А. Матулібаву заяву міністра замежных спраў свайго краіны аб прызнанні Турцыяй незалежнасці Азербайджанскай Рэспублікі.

12 ЛІСТАПАДА

У Мінску падпісаны Дагавор і эканамічнае пагадненне паміж Рэспублікай Беларусь і Азербайджанскай Рэспублікай.

ПАРЛАМЕНЦКІЯ ВЕСТКІ

Канстытуцыя: з прэзідэнтам ці без?

ЖЫЦЦЕ ІДЗЕ, як казаў чэхаўскі Фірс, «ураздроб». Мяркую, старонні назіральнік, нават не заходзячы ў нашы крамы, беспамылкова — па нашых тварах, па нашых вачах, па тым, як мы рухаемся і гаворым, — вызначыць усё тэра хваробы, на якія хварэем мы з нашым грамадствам. На працягу вось ужо некалькіх гадоў ці не кожны тыдзень утварае такую сітуацыю, калі здаецца, што далей ужо няма куды — усё, дайшлі да ручкі. І кожны раз зняважанае і зняверанае людства прадпрымае новы штурм. Адкуль сілы бяруцца? А можа, кожнае такое гастронамічна-мануфактурнае шаленства ёсць не барацьба за выжыванне, а наадварот — спроба нейкага масавага самагубства? Што ёсць нахштат таго, як сінія кіты вялікімі гуртамі раптам з мора выкідаюцца на бераг?

Напэўна, не менш за пустыя паліцы і гаротныя сьняданкі людзей прыгнятае і няпэўнасць, нявысветленасць іх грамадзянскага статусу. Хто, зрэшты, яны? У якой жывуць краіне? У Рэспубліцы Беларусь? Незалежнай у тым сэнсе, што

ад яе нічога не залежыць? І што такое той вялізны зямны абшар, пра які ўжо няможна сказаць «Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік», але дзеля якога ў свой час праводзіўся, даруець, рэфэрэндум? Над усім пануе прамежжасць, заложніцтва.

— **НЯМА ЦЭНТРАЛЬНАЙ УЛАДЫ**, няма нікога вышэй за нас з вамі шанюны сход. Але і адказнасць за лёс народа Беларусі — цалкам наша. Сёння гэта не лозунг — рэальнасць. Мы твараем у твар з народамі, за намі нікога няма. Зараз воля гісторыі мы вызначаем будучыню Беларусі — дзеяннем альбо бяздзеяннем, — сказаў у сваім яркім выступленні на сесіі ВС рэспублікі дэпутат Уладзімір Грыбанаў. Што ж яшчэ павінна адбыцца, каб сэнс гэтых слоў быў усваядлены ўсім — і ў парламенце, і за яго-нымі сценамі?

Па сутнасці, усё зводзіцца да таго, ёсць ці няма канцэпцыі палітыкі дзяржаўнай незалежнасці Беларусі. На жаль, няма. Пра гэта сведчаць дзеянні ўрада і Вярхоўнага Савета — нелогічна, палавіністыя, несвоечасо-

выя. Але гэта не значыць, што няма каму выпрацаваць тую канцэпцыю і ажыццяўляць тую палітыку. Напрыклад, хіба не слухны прапановы апазіцыі, скіраваныя на стабілізацыю эканамічнага становішча і абарону інтарэсаў насельніцтва, — увесці тэрмінова купонную сістэму, а потым і ўласныя грошы; заключыць двухбаковыя пагадненні з суверэннымі дзяржавамі; пераарыентаваць прамысловасць рэспублікі на выпуск тавараў штодзённага попыту; збалансаваць падаткі і цэны ў сельскай гаспадарцы; умацаваць дзяржаўную мяжу рэспублікі мытнымі пастамі; спыніць «дзікую» наменклатурную прыватызацыю, а з іншага боку — увесці ў таварнае абарачэнне зямлю, абсталяванне, будынкі і інш.

МІЖ ТЫМ, адно з пытанняў парадку дня сесіі, разгледжанае на гэтым тыдні, вымала ад дэпутатаў абстрагавання ад штодзённай мітусні. Маю на ўвазе праект Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. Мне ўжо даводзілася пісаць, што, да гонару нашых законатворцаў, ім удалося ўзняцца над ідэалагіч-

нымі і палітычнымі баталіямі і, грунтуючыся на багатых айчынных і сусветных традыцыях, склаці тэкст праекта Асноўнага Закона, пазбаўлены адзнак сацыяльнай дэмагогіі. Як і трэба было чакаць, сесія ўхваліла праект у першым чытанні і паставіла апублікаваць яго для абмеркавання грамадзянамі.

Найбольш спрэчным аказалася пытанне аб інстытуце прэзідэнцкай улады. Як вядома, раней Вярхоўны Савет у прынцыпе выказаўся за ўвядзенне гэтай пасады, прычым шляхам усенароднага галасавання. Існуе шмат довадаў на карысць такога рашэння, а таксама і на карысць замацавання яго ў Канстытуцыі.

Аднак ці гатовае наша грамадства — не, не да прэзідэнцкіх выбараў (тут якраз пытанне ў мяне, збяромся і прагала-суем), а ўвогуле да таго, каб жыць ва ўмовах прэзідэнцкай рэспублікі? Нязжытасць таталітарнай спадчыны, няразвітасць палітычнай структуры, адсталасць грамадскай і нацыянальнай свядомасці схіляюць да таго, каб адказаць на гэтае пытанне адмоўна. Выспяванне здаровай грамадзянскай супольнасці бачыцца хутэй на шляхах развіцця і ўмацавання парламентарызму.

Андрэй ГАНЧАРОВ.

«НА ПРЫНЦЫПАХ СУВЕРЭННАЙ РОЎНАСЦІ»

12 лістапада над уваходам у Дом знешнеэканамічных сувязей у Мінску былі вывешаны бел-чырвона-белы сцяг і сіне-чырвона-зялёны з зоркай і паўмесяцам — сцяг суверэннага Азербайджана.

Дагавор аб эканамічнай супольнасці, падпісаны ў Маскве васьмію рэспублікамі, што ўваходзілі ў Савецкі Саюз, пакуль застаецца толькі дэкаларацыяй аб намерах. Работа над паке-там канкрэтных пагадненняў, якія павінны «ажывіць» дагавор, ідзе цяжка і марудна.

Але крызісныя з'явы ў эканоміцы не даюць магчымасці чакаць. Ёсць і іншы, падказаны практыкай шлях. Гэта — непасрэдныя сувязі паміж суверэннымі дзяржавамі.

Летась Беларусь і Азербайджан першымі падпісалі двухбаковае эканамічнае пагадненне ў Баку. Неабходнасць эканамічных узаемасувязей нашых рэспублік відавочная: штогод Беларусь пастаўляла Азербайджану прадукцыі на 308 мільёнаў рублёў і атрымлівала тавараў на 264 мільёны (у цэнах да 91 года). Узаемная зацікаўленасць у гандлі сёння расце.

Прэзідэнт Азербайджанскай Рэспублікі А. Муталібаў і прэм'ер-міністр Г. Гасанаў прыбылі ў

Мінск, каб падпісаць Дагавор з Рэспублікай Беларусь і між-урадавае пагадненне аб прынцыпах гандлёва-эканамічнага супрацоўніцтва. Ад імя нашай рэспублікі подпісы пад гэтымі дакументамі паставілі Старшыня Вярхоўнага Савета Беларусі С. Шушкевіч і Старшыня Савета Міністраў В. Кебіч.

У праэмануле дагавора падкрэслена неабходнасць «развіваць свае міждзяржаўныя адносіны на падставе прынцыпаў суверэннай роўнасці, неўмяшання ва ўнутраныя справы, адмаўленне ад ужывання сілы, эканамічных і ўсялякіх іншых метадаў уціску», прытрымлівання прынцыпаў і метадаў Статута ААН, Хельсінскага заключнага пакта, Парыжскай хартыі, іншых дакументаў па бясспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе і Азіі.

Дагавор дае магчымасць супрацоўнічаць у галіне знешняй палітыкі, забеспячэнні грамадзянскіх правоў, у пытаннях мытнай і міграцыйнай палітыкі, аховы прыроднага асяроддзя, барацьбы са злачыннасцю, у забеспячэнні ўзаемных паставак, плацяжоў, цэн, руху каштоўных папер.

Гэты дакумент скіраваны ў будучыню. Такой была агульная думка кіраўнікоў рэспублік, якія яны выказалі на прэс-

канферэнцыі адразу пасля яго падпісання. А гандлёва-эканамічнае пагадненне напайнае дагавор канкрэтным зместам.

Прэзідэнт А. Муталібаў у сваім кароткім выступленні зрабіў акцэнт на неабходнасць развіваць культурныя сувязі двух народаў. Для гэтага была і зусім канкрэтная падстава. У той жа дзень госці з Азербайджана змаглі прысутнічаць на вечары ў Белдзяржфілармоніі, прысвечаным 850-годдзю з дня нараджэння класіка сусветнай літаратуры Нізамі Гянджаві.

Міністр культуры Азербайджана П. Бюль-Бюль Аглы, які прысутнічаў на цырымоніі падпісання дакументаў, у размове з карэспандэнтам «ЛіМа» з прыемнасцю адзначыў, што вечар памяці вялікага азербайджанскага паэта арганізаваны з дапамогай Мінікультуры Беларусі і азербайджанскага культурнага таварыства ў Мінску.

За кароткі час Беларусь падпісала дагаворы з Літвой і Узбекістанам, заключыла эканамічныя пагадненні з Кыргызстанам і Малдовай. Цяпер — з Азербайджанам. Час пакажа, наколькі эфектыўным будзе гэты працэс.

Наш кар.

ПАМЯРКУЕМ

ПАМІНКІ СПРАЎЛЯЦЬ РАНАВАТА

Адно і чуеш на кожным кроку: «Крах СССР», «Развал Саюза», «Распад імперыі», «Прэзідэнт неіснуючай краіны»... І яшчэ ацэняльнай — з боку тых, хто сумее па «большой Россіі»: «Памірае наша радзіма». Гучна, хлестка. Ды што ёсць перашкаджае ўспрымаць канстатацыю факта як рэальны факт. Бо нябжочык, якога паўсюль адпяваюць — хто зларадна, а хто і шкадуючы, ён хоць і цяжка занядажуа, але пакуль цёплы і дыхае.

Справа зусім не ў наяўнасці Прэзідэнта СССР, каторы настолькі разганяў наш савецкі «паравоз», што аднойчы вываліўся на павароце. Ён усё ж ускочыў у апошні вагон, дзе і знаходзіцца з уласцівай яму

годнасцю на твары і ў паводзінах. Думаецца, што ён яшчэ паслужыць добраму людству і далейшаму прагрэсу. І як бы далей ні павярнуліся падзеі — месца ў гісторыі яму забяспечана.

Справа нават не ў саюзным Вярхоўным Савеце: пэўныя структуры неабходны для кардынацыйна-эканамічнай дзейнасці і разнастайных сувязей рэспублік. Яны адна адной яшчэ доўга — калі не заўжды — будуць патрэбны, што абумоўлена і гістарычна, і геаграфічна.

Вядомы палітолаг А. Цыпко («ЛГ» за 6.11, г. г.) лічыць, што РСФСР, заявіўшы аб незалежнасці, тым самым сілкам вы-

ДОБРЫЯ ЗМЭНЫ

Прэзідыум Віленскай гарадской рады прыняў пастанову аб змене назваў трох вуліц у Новай Вільні: вуліцы Караблікава — на Карклену (Каркленай-Лазнікі — бліжэйшая вёска); вуліцу Кутузава — на вуліцу А. Пашкевіч-Цёткі і вуліцу Чарняхоўскага — на вуліцу Янкі Купалы (раней гэтую назву мела вуліца ў Звярынцы). Тым самым у межах Новай Вільні ўжо тры вуліцы маюць беларускія назвы — яшчэ ў 1982 годзе тут з'явілася вуліца Якуба Коласа, на рагу якой у доме цесця некалі жыў «ўтар «Новай зямлі».

На чэрзе — імёны Янкі Штотвіча, які таксама некалі жыў тут. Скарынаўскі тракт — так прапануецца назваць вуліцу Прамонес — Полацкую шашу ў межах Новай Вільні да чыгуначнага перавозу. Цяпер імя Скарыны належыць маленькай вулачцы ля парка Вінгіс. У Вільні за чыгуначным вакзалам маецца і вуліца Балтарус (Беларуская).

Як бачым, Новая Вільня са сваімі II працэнтамі жыхароў, што запісаліся беларусамі, пачынае станавіцца як бы «другой сталіцай Беларусі».

В. БАНАЙЦІС.

мусіла адасобіцца ўкраінцаў і беларусаў. (Асабліва за нас, гаротных, чамусьці бальш яго сэрца.) Ён сур'ёзна і не без падстаў непакоіцца, што рускія, застаўшыся самі з сабой, не змогуць аб'яднацца. «Распад краіны толькі тады прыме законны характар, — піша ён, — калі народы ўсіх савецкіх рэспублік выкажуцца за аддзяленне ад гістарычнага цэнтра». Як быццам яны дасюль недастаткова ўцямна выказаліся!

Відаць, не ўсім прадстаўнікам «гістарычнага цэнтра» па нутры такі парадокс рэчаў. Калі б прыйшлося выбіраць паміж незалежнасцю і «цэнтральным становішчам», то яны выбралі б апошняе. Што для нас усіх мара і жыццёвая неабходнасць, тое для Расіі — палітычны манеўр. Не забудзьце, што ваенна-прамысловы монстр размешчаны ў асноўным на яе тэрыторыі. Дысідэнтка В. Навадворская патрапіла, як у сун: пакуль ёсць саюзныя войскі ў рэспубліках (іх яна называе калоніямі), да тых будзе і СССР. Не выключана, што даўдзёцца супакойваць якую-небудзь «сильную» суверэнную аіраўну, і тады нашы цэнт-

ральныя газеты напішуць, як «Комсомольская правда» пра Югаславію (у нумары за 30.10, г. г.): «Боі ужо тэра Хорватскую рэспубліку». «Под катом войны попала и Сербия»... Пад вайной той падразумяваецца нейкая прыродная стыхія, нахштат лавіны ці селя. Хто з кім ваюе — і за што! — зраўмець немагчыма.

Гэтак жа расплывіста пісалі пра Малдову з яе Прыднястроўскай апазіцыяй, пазней — пра Чэчэна-Інгушэцію. Там то ўзялі тэлеустудыю, то назад забралі. Хто і ў каго, якія сілы сутыкнуліся, дзеля якіх мэтай — «догадайся, мол, сама». Вось як, напрыклад, падаюць інфармацыю «Известия»: АМОН і міліцыя занялі будынак тэлебачання, а потым атрады нацыянальнай гвардыі эню захапілі яго. Адчуваець розніцу ў адценнях! З логікі падзей вынікае якраз адваротнае: першыя захоплівалі, а другія вызвалілі. Як бачым, нават звычайныя дзеяслывыя могуць выяўляць пазіцыю — ці то аўтара, ці то газеты, ці то яшчэ каго.

НАША РАДА

ГОРШ НЕ БЫВАЕ?
ДЫК БУДЗЕ...

Апошняе пытанне, адрасаванае чытачам «ЛіМа», — пра тое, што чакаецца па прагнозах халодна і галодна зіма і што робяць людзі, каб сустрэць і перажыць яе, шчыра прызнаюцца, не выклікала шырокага водгаласу. Адгукнулася на яго, толькі... тры нашых чытачоў. Чаму? Можна, людзі заняты тым, што выстойваюць у бяс-конных чэргах, каб купіць кавалак мяса ці кілбасы, паспець улавіць момант, калі ў магазін завязуць дзіцяці малако, ці з мехам пад пахай шукаюць капусту? Мусіць, так. Прынамсі, і гэтыя нешматлікія адказы, якія друкуем ніжэй, не даюць падстаў для спакою.

Міхаіл Пяхота, інжынер, г. Брэст:

«Мусіць, сапраўды нам голаду не пазбегнуць! Усё да гэтага вядзе. На паліцах магазінаў практычна нічога няма, а тое, што яшчэ часам з'яўляецца, імгненна знікае. Камуністычнае начальства даўным даўно кінула свой народ на самавыжыванне, давёўшы яго да галечы. У амалізаваных краінах урад, які нічога не зробіць для паляпшэння жыцця свайго народа, у лепшым выпадку падае ў адстаўку. У нас жа ніхто і ні за што не нясе адказнасці. Кругавая парака партыйнай наменклатуры, усёдазволенаць пры- вялі да агульнай апатыі і бязвер'я. А калі няма веры ў заўтрашні дзень, дык ці будзе народ самааддана працаваць? Выйсць бачыцца ў замене наменклатурнай вярхушкі добрасумленнымі, адукаванымі людзьмі, здольнымі вывесці Беларусь з крытычнага стану».

Іван Патаповіч, народны дэпутат Першамайскага гарсавета г. Мінска, 44 гады:

«Кожны гаспадар, мне здаецца, павінен улівчаць сітуацыю, не ігнараваць яе, дзейнічаць у адпаведнасці з ёй. Што зрабілі мы сваякі, знаёмыя, каб перажыць зіму? Нарыхтавалі бульбы, капусту, наварылі варэння... Голаду не будзе, не трэба пдымаць панікі. Не такія мы ўжо нягеллыя, каб сёння паміраць з

голаду. Былі часы горшыя. Аду- жаем, станем на ногі».

Мікалай Сянкевіч, настаўнік гісторыі і грамадазнаўства, в. Волма Мінскага р-на, 41 год: «Наконт холаду меркаваць не бяруся, а што датычыць голаду, то ён, калі будзе, то будзе створаны штучна. Ураджай сабра- ны звычайны, як летась і залетась: і бульба вырасла небла- гага, і гародніна, воль толькі са- давіну пазнішчалі антыалка- гольнай барацьбой».

Нягледзячы на тое, што за- купачныя цэны на бульбу ўз- раслі ў 5—10 разоў, многія калгасы прадаваць бульбу не спяшаюцца, чакаюць вясны, спа- дзяюцца, што будзе даражэй- ша.

На «мясным фронце» ідзе вайна паміж вёскай і горадам. І вінаваты наш урад, яго палі- тыка ў гэтым пытанні. Мясца ён хоча атрымаць ад прыватні- ка, але дзярэ пры гэтым з се- лянна тры скуры. Закупачныя цэны на жывёлу ў нас раней- шыя, 4 рублі 50 капеек за адзін кілаграм. Хто будзе здаваць яе на такіх умовах? Нават калі за бычка абяцаюць дэфіцытны тавар? Да таго ж, квіток на яго ты атрымаеш не адразу, а на працягу года. А навошта мне такі абяцанкі-цацанкі? Калі сё- ня я за бычка, можа, і куплю халадзільнік, дык дайце мне яго, бо заўтра той самы хала- дзільнік будзе каштаваць 10 тысяч рублёў, і я ўжо не зма- гу яго купіць. Так паразважыў- шы, губляеш ахвоту да працы. Лепш адразу прадаць бульбу, буракі, збжжжа: больш атрыма- еш, чым калі скорміш жывёле. Так і робяць саўгасна-калгасныя начальнікі. Тэхнікай пасадзілі бульбу, тэхнікай выбралі і зда- лі. Сёння ўрад праводзіць не- дальнабачную палітыку: ён мо- жа вырваць у людзей мяса, бо няма чым карміць жывёлу. А што будзе заўтра? Заўтра пры такой палітыцы мы застанёмся без мяса. Ніколі грамадства не будзе ў добрым стане, калі будзе ў заняпадзе вёска, калі згу- біцца сэнс працы. Варта пра гэта памятаць...»

Адзел пісьмаў і грамадскай думкі.

ПАКУЛЬ ЁСЦЬ ШАНЦ

9 лістапада адбылося пасяджэнне Сойма Беларускага народ- нага фронту. Абмяркоўвалася грамадска-палітычная сітуацыя ў Рэспубліцы.

З. Пазняк і іншыя прамойцы гаварылі пра тое, што ідзі дэ- макратыі на Беларусі, носьбі- там якіх з'яўляецца БНФ, пе- рамаглі, але рэальная ўлада па-ранейшаму ў руках мафіёз- най камуністычнай наменклату- ры. Між тым, кантралюемая камуністамі прэса, іншыя срод- кі масавай інфармацыі вядуць прапаганду супраць суверэні- тэту Рэспублікі, сцвярджаючы, што вось былі пры ўладзе ка- муністы, быў Саветкі Саюз — і ўсё было ў крамах, а прый- шлі да ўлады дэмакраты, аб- вясцілі незалежнасць — і ўсё знікла. На жаль, многія вераць гэтай прымітыўнай версіі. Выступаючы на Сойме адзна- чылі, што Вярхоўны Савет РБ можа прымаць разумныя ра- шэнні толькі пад шокавым прэсінгам, як гэта было пасля правалу маскоўскага жнівень- скага путчу — тады Вярхоўны Савет надаў статус закона Дэкларацыі аб суверэнітэце. Але доўга знаходзіцца ў шоку небяспечна, у тым ліку для эканомікі, для палітыкі. Зыхо- дзячы з гэтага, Сойм БНФ прыняў зварот да народа Бе- ларусі. Яго асноўныя тэзі- сы: Рэспубліка не выкарыс-

тоўвае гістарычнага шанцу стаць незалежнай і дэмакратычнай краінай са свабоднай эканомікай. Адказнасць за гэта цалкам ляжыць на Вярхоў- ным Савета, яго кіраўніцтве, на Савета Міністраў РБ. На- менклатурны ўрад Кебіча за- бяспечвае прастору «дзікай» прыватызацыі, калі ранейшыя партыйна-камсамольскія дзея- чы, дырэктарат, міністэрскія апаратчыкі ператвараюць дзяржаўную ўласнасць у сваю прыватную. Такі Савет Міні- страў павінен пайсці ў адстаўку. Такі Вярхоўны Савет павінен прыняць новы закон аб вы- барах і заявіць аб самароспус- ку. Калі ж гэтага не адбудзец- ца, дык БНФ прапаноўвае за- конны шлях змены скампра- таванай улады — рэфэрэндум. На рэфэрэндуме мэтазгодна паставіць пытанне аб датэрмі- новым роспуску Вярхоўнага Савета і тым самым аб ад- стаўцы ўрада, аб нацыяналіза- цыі маёмасці КПСС-КПБ. Бе- ларускі народны фронт валодае дастатковым разумовым патэнцыялам і палітычным во- лям, каб узяць на сябе ад- казнаец за лёс Бацькаўшчы- ны.

НАШЫ ГОСЦІ

Найдан Выхаў:

«Я не ў роспачы,
жыву з надзеяй...»

У Мінск па запрашэнні ўрада Рэспублікі Беларусь прыехаў вядо- мы балгарскі паэт і перакладчык Найдан Выхаў, прыехаў разам з жонкай, таксама вядомай у сваёй краіне тэатральным рэжысёрам і педагогам. Вось ужо больш за трыццаць гадоў ён актыўна і ня- стомна знаёміць свайго чытача з лепшымі творамі беларускіх і беларуска-балгарскіх аўтараў. Найдан Выхаў, Бураўкін, Янішчы, Зуёнак, Макаль, апавесці В. Быкава, драмы А. Дударова, — можна яшчэ доўга прадаўжаць пералік нашых аўтараў, творы якіх, дзякуючы Н. Выхаў, загучалі па-балгарску. Сваю кнігу мастацкіх нарысаў «Беларуская бяроза», цалкам прысвечаную нашай рэспубліцы, Н. Выхаў пачынае эсэ-ўспамінам аб тым, як ён калісьці ўпершыню ехаў у Мінск цягніком з Ма- сквы. Ці не сімвалічна, — спыталіся мы ў Н. Выхава ў першы ж дзень, — што на гэты раз вы прыехалі ў Мінск зусім з іншага боку?

— Вядома, сімвалічна, — па- гаджаецца наш госць. — І тое, што нарэшце ходзіць прамы ва- гон Сафія — Мінск, і тое, што ў Мінску паспяхова, нешаблонна працуе консульства Рэспублікі Балгарыя, — усё гэта прыемныя прыкметы часу. Я пяць гадоў не быў у Беларусі, і ўжо пад час дарогі ўбачыў, што многае змя- нілася: прыкметна новая нацыя- нальная сімволіка і на ўкраін- ской, і на беларускай зямлі. Вядома, за знешнімі прыкмета- мі схаваны глыбокі істотныя перамены, якія адбыліся і ў Балгарыі, і ў Беларусі, і ва ўсёй Усходняй Еўропе. Яшчэ два га- ды назад мы ў Балгарыі з не- звычайнай цікавасцю і ўвагай сачылі за савецкай перабудо- ўй наша жывіцца. Але грамадскія працэсы ў нас у пэўны перыяд значна паскорыліся, і вось ужо сёння ў Балгарыі мы не толькі гаворым, але і на самай справе перайшлі да істотнай змены гра- мадскай і палітычнай сістэмы ў краіне. Адзінства адной партыі і дзяржавы — гэта ўжо гісто- рыя. Сённяшняя рэальнасць — гэта шматпартыйнасць, сапраў- ды свабодныя выбары (былі ўжо двойчы), поўная свабода друку. Цэны цалкам лібераліза- ваны, нацыяналізаваная маём- масць вяртаецца былым уласні- кам, ідзе поўным ходам прыва- тызацыя. Прынята новая Кан- стытуцыя, якая дае прававыя

падставы для вырашэння многіх нашых праблем. З герба нашай дзяржавы зляцела п'яціканцовая зорка, а сам герб — з трохко- лернага нацыянальнага сцяга. Арганізацыі ўсіх партый існуюць толькі па тэрытарыяльным прынцыпе. Адбылося поўнае раздзяленне заканадаўчай, вы- канальнай і судовай улады.

— З друку мы ведаем, што заўсёды адзіны і ўзорны з пункту гледжання нацыяналь- нага самаадчування балгары раптам раскваліліся на мноства супрацьлеглых партый, супо- лак, груп. Ці не вядзе празмер- ная палітызацыя да страты ду- хоўнасці?

— У друку, па радыё, на тэлебачанні штодзённа ўзнікаюць розныя палітычныя і эканамічныя праблемы. Рэдка калі сёння ўспамінаюць пра мастац- ва, літаратуру, культуру. Гэта, вядома, сумна, хоць і можна растлумачыць. Але чэжка ба- чыць, калі народ раз'ядноўвае аратарскае зноснасць, няна- вісць да тых, хто думае іначай, неадольнае пачуццё бязгрэш- насці, якое толькі і ёсць у мно- гіх лідэраў і кіраўнікоў, што не хочучы слухаць іншых. Упэўне- ны, што гэта—часовая з'ява, што час супакоіць і гэтыя стра- сці. Сэрца баліць, калі бачыш, як адзін мітынг не слухае таго, што кажучы на другім, а толь- кі яго асвітае. Многія ў нас забываюць, што на будынку на- шага парламента яшчэ сто га- доў назад было напісана: «Аб- яднанне дае сілу». Але мне бу-

Пра тое, што так званы Цэнтр і сёння глядзіць на Рэ- спубліку Беларусь як на кало- нію, што такой жа думкі стаў- ленікі Цэнтра ў Вярхоўным Савета і Саўміне РБ, гаварылі многія выступаючыя. У пры- ватнасці, вядомы навуковец М. Малько паведаміў, што Бе- ларусь па-ранейшаму пераліч- вае сродкі чарнобыльскіх фондаў у Маскву, у інстытут Ільіна, які, як вядома, увогуле лічыць, што на Беларусі ў су- вязі з чарнобыльскай аварыяй няма ніякіх праблем. А. Маль- дзіс прыгадаў, як агрэсіўна прынялі ў Маскве, у Міністэр- стве культуры СССР ягоныя словы наконт таго, што Расія павіна вярнуць Беларусь каш- тоўнасці, што былі вывезены ў 1941 годзе ды так у Расіі і зас- таліся.

Сойм прыняў ліст да Папы Рымскага Яна Паўла II, у якім просіць Яго святасць звярнуць увагу на канфесійную сітуа- цыю ў Беларусі і надалей па- сылаць на Беларусь ксяндзоў- місіянераў з Італіі, Швейцарыі, Чэхаславакіі, а не з Польшчы. Бо тыя займаюцца тут не справай веры Хрыстовай, а падрыўной дзейнасцю супраць суверэннай Беларускай Дзяр- жавы. Даходзіць да таго, што ў касцёлах замест партрэта Папы Рымскага вывешваюцца партрэты Леха Валенсы.

Сойм разгледзеў таксама некаторыя арганізацыйныя пы- тання.

П. ВАСІЛЕЎСКИ.

дзе яшчэ болей балець сэрца, калі ўбачу, што гэта пошасць перанясецца і ў краіну спакой- ных, цвярозых, рахманых, раз- важлівых, стрыманых, удумлі- вых, шчырых і адкрытых душой беларусаў. І ваў, і наш народы перанеслі ў мінулым столькі, што яны маюць поўнае права на спакойнае жыццё і працу, на салодкі кавалак хлеба і глыток поўнай праўды.

— І ўсё ж, нягледзячы на такое імклівае і напружанае жыццё ў вас, вы зноў прыехалі на Беларусь?

— Усе мы, і балгары і бела- русы, жывём у пэўным часе, як і час жыве ў нас. Але мы, прынамсі, многія з нас, хто зведаў смак духоўнай аднасці, блізкасці, не можам ізалірава- на сузіраць тое, што адбываецца ў нашых краінах. Я б вельмі хацеў адчуць пульсацыю тых працэсаў, якімі жыве зямля Купалы і Багдановіча. Перакла- дыць беларускіх аўтараў — такі быў, ёсць і будзе мой самы любімы занятак. Шкада, што пэўныя эканамічныя прычыны не дазваляюць давесці да апошняга этапу маю заверша- ную працу. Напрыклад, чакае лепшага часу распачаць Анд- рэем Германавым і закончаны мною пераклад «Песні пра зубра» М. Гусоўскага, каб прыйсці да нашых чытачоў. Затрымаўся на розных стады- ях выдавецкай вытворчасці мае пераклады апавесці В. Быкава «Аблава» і кнігі для дзяцей Г. Бураўкіна «Пеця і заяц». Але я не ў роспачы, надзея памірае апошняй, а мы з на- дзеяй — старыя прыяцелі. Абнаўдзёвае і апошняе на- віна, што я пачуў перад ад'ездам у Мінск: у Балгарыі запланаваны Дні беларускай культуры, чакаецца прыезд народных ансамбляў «Вянок» і «Світанак». А запрашэнне прыехаць менавіта цяпер у Беларусь мяне вельмі ўзрада- вала: я не толькі ўвачавідкі ўбачу, чым жыве сёння ваша рэспубліка, але зноў сустрэну- ся са старымі сябрамі і змагу пакласці ў свой чамадан на зваротны шлях новыя творы, кнігі і выданні.

Гутарыў
В. НІКІФАРОВІЧ.

АБ'ЯВА

Рэдакцыя газеты «Літаратура і мастацтва» ТЭРМІНОВА
прабуе ецца МАШЫНІСТКА.

Вялікая ты і магутная, руская мова, асабліва калі з тавай да- памогай хочучы не праіснаць сутнасць падзей, а, наадварот, зацямніць і забытаць. Тут я рызыкую другі раз быць абзаван- най у прэсе «мешчаночной с брезгливо поджатыми губами». Менавіта такой «уявілася» я сп. С. Букчыну (як быццам ён не ведае мяне асабіста). Ды што паробіш: язык мой — вораг мой... Даўно прымеціла: разум- ныя, бойкія, простыя ў абыхо- джанні масківы траціць усяля- кую кемлівасць, як толькі гаворка заходзіць пра нацыяналь- ныя справы, а тым болей крыў- ды. Ну не ўспрымаюць! Але да- рэмна спадар (ці таварыш?) Бу- чын бярэ на слабе місію абарон- цы нашага ўплывовага ўсходня- га суседа, добраахвотна выстаў- ляецца яго «попредом»: апошні не мае ніякай патрэбы ў заступ- ніцтве, ён сам наго хочаш па- прыўдзіць. І зноў не зразумее...

Працяглае панаванне народа над народамі фармуе не толь- кі аб'екты, але і суб'ект, вы- хоўвае своеасаблівую, сапраў- ды імперскую, псіхалогію. Нават у «святой» евангеліскай песні (куды ўжо далей!) выказ- ваецца сціплае пажаданне, каб зрабіўся «край обширный средоточием земли».

А без «обширности» што рабіць, ды яшчэ з дэкларава- ным суверэнітэтам? Ну, най- перш, мабыць, талкова аргані- заваць, наладзіць жыццё — па ўласным разуменні і згодна з аб'ектыўнымі ўмовамі. А для гэтага пастарацца пазбавіць кі- раўнічыя і праваахоўныя орга- ны ад карумпаваных, непра- фесійных работнікаў, ссадзіць з народнага карка афіцыйныя прафсаюзы ды іншыя парази- тычныя арганізацыі і ўстановы. І перадусім — правяць харак- тар і вырашыць нарэшце лёс КПБ-КПСС. Бо пакуль Слава з дзіўным прозвішчам хаця б у адной асобна ўзятай рэспублі- цы будзе прэтэндаваць на ўла- ду, з якой ён так бяздарна абышоўся, датуль можна сцвя- рджаць з поўнай падставай: па Савецкім Саюзе памінкі спраўляць ранавата...

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

КУДЫ ВЯДУЦЬ ПАВАДЫРЫ?

(Пачатак на стар. 1).

етабарыліся на Беларусі, ані кроку не хочуць зрабіць на Усход: у Расіі — хлебныя карткі, там можа пачацца новая пугачоўшчына. Добра, дамо прытулак гэтым вайскоўцам. Але ці не занадта мы інтэрнацыяналісты, каб прымаць яшчэ дзесяткі тысяч людзей, многія з якіх не маюць ніякіх цывільных прафесій? Калі С. Шушкевіч адважыцца загаварыць пра гэта ўголас з прэзідэнтам Ельцыным і федэральным канцлерам Колам? Прынцып, па-мойму, павінен быць адзін: тыя, хто нарадзіўся і каго прызывалі на Беларусь, няхай застаюцца ў нас, няхай Нямеччына будзе ім жыллё, якое абавязалася будаваць, а астатнія — няхай вяртаюцца ў Расію, на Украіну... У нас яшчэ будуюць праблемы. Многія вайскоўцы-беларусы ўжо зараз не хочуць служыць у Расіі, Казахстане, на Украіне. Міністр абароны Украіны гатовы зрабіць абмен афіцэрамі і прапаршчыкамі: нашы з Украіны вяртаюцца на Беларусь, украінскія — з Беларусі на Украіну. Ці не пара аформіць такую дамову юрыдычна? Ці не пара заключыць такую дамову з Расіяй, Казахстанам, іншымі краінамі?

Разумею: С. Шушкевіч баіцца раззлаваць Б. Ельцына і ягонага заложніка, які, як відаць з публікацый, ублытаны ў фінансавыя справы КПСС. Але спадаў Шушкевіч павінен думаць пра Беларусь, пра яе годнасць, гонар, незалежнасць.

Што, Ельцын прыгрэзіў свабоднымі цэнамі на сыравіну? А як жа Расія будзе без нашай гатовай прадукцыі, без бульбы нарэшце? А ці не маем мы права браць пошліну за провоз расійскіх тавараў па нашай чыгунцы, аўтамабільных дарогах, пошліну за перакачку нафты і газу праз нашу тэрыторыю, пошліны за карыстанне нашай паветранай прасторай? Спецыялісты кажуць, што толькі ад перавозак па чыгунцы мы можам атрымаць 1,5 млрд. долараў. Не забывайма, што ў нас ёсць радовішчы нафты, соляў, фасфарытаў, сланцаў, вугалю, жалезнай руды, іншых карысных выкапняў.

Не ўсё так страшна. І Расіі, нягледзячы на яе імперскія замашкі, баяцца не трэба. Яна сама шмат у чым залежная — ад цывілізаванага свету. Мы можам стаць расійскай калоніяй дзеля нерашучасці спадара С. Шушкевіча.

У 1918—1920 гг. дзеячы Беларускай Народнай Рэспублікі, думаючы і дбаючы пра лепшую долю Бацькаўшчыны, стукаліся ў кабінеты гетмана Украіны, прэм'ер-міністра Летувы, «правадыра сусветнага пралетарыяту» і начальніка Польскай дзяржавы, самі ехалі на мірную канферэнцыю ў Парыж, дамагаліся прызнання Беларусі ад урадаў Фінляндыі, Чэхаславакіі, іншых краін, адчынялі свае місіі ў Берліне, Рыме, Стамбуле... У Радзе БНР не было праціўнікаў такога дзейнасці. Наадварот, некаторыя крытыкавалі А. Луцкевіча за схільнасць да кампрамісаў з Польшчай, Расіяй, за нерашучасць.

Каб жа спадаў С. Шушкевіч паказаў Луцкевічава «згодніцтва» й «нерашучасць». І справа, відавочна, не толькі ў ягоных асабістых якасцях. Справа ў тым, што ён вырашыў па-ранейшаму стаяць па-над партыямі, мусіць, беручы прыклад з Ельцына. Дык Ельцын зноў стаў партыйным — свае крокі ўзгадняе з «Дэмакратычнай Расіяй». Справа і ў тым, што праціўнікі Беларускай дзяржаўнасці сядзяць у нашай Радзе — Вярхоўным Саветах. Гэтыя закамлексаваныя паны аніяк не могуць пазбыцца сваіх прымхаў. Мала таго: ў сваіх вернападданніцкіх адносінах да Масквы яны агрэсіўныя. Думаць за Беларусь, пра Беларусь, на карысць Беларусі яны не ўмеюць і не любяць тых, хто думае. Вось яшчэ каго баіцца спадаў С. Шушкевіч.

Рана ці позна С. Шушкевічу давядзецца выбіраць: або прынцыповасць, рашучасць, або — палітычнае небыццё.

Думаю, у дэмакратыі, патрыётаў ёсць адно выйсце: пачаць барацьбу за рэфэрэндум аб роспуску Вярхоўнага Савета. Патрэбную колькасць галасоў на карысць рэфэрэндуму мы збяром. Упэўнены: народ прагалае суе за роспуск гэтага Вярхоўнага Савета. Вось тады С. Шушкевічу й давядзецца задумацца: з кім ён і за што ён?

2. РУКА РУКУ МЫЕ?

Распусціць Вярхоўны Савет неабходна і таму, што,

пакуль ён ёсць, непарушна і незварушна ў кірэслэ прэм'ер-міністра сядзець В. Кебіч.

Падзеі 19—21 жніўня паказалі, што камунізм як ідэалогія і палітычная плынь несумяшчальны з дэмакратыяй. Распад КПСС-КПБ паказаў, хто ёсць хто ў гэтай партыі. Артадоксаў няшмат, але яны — ваяўнічыя. Большая частка камуністаў — інертная маса. Астатнія — цынікі, якія даўно гатовы капіталізавацца і капіталізавацца, уводзячы явачным парадкам дзікае прадпрыемальніцтва. Савет Міністраў Рэспублікі стварае рэжым найбольшага спрыяння гэтым дзялкам. Прыклады? Урад Рэспублікі прадставіў Вярхоўнаму Савету законапраект аб прыватызацыі — настолькі тэндэнцыйны, што яго назвалі праектам закона аб наменклатурнай прыватызацыі. Супраць яго паўсталі дэпутаты БСДГ, БНФ і... ветэраны, абураныя цынізмам сваіх экс-таварышаў па партыі. Тае бяды, што закон «правалілі!» Савет Міністраў яшчэ 23 верасня прыняў пастанову № 360, якую зацверджаны «Часовы парад раздзяржаўлення эканомікі і прыватызацыі дзяржаўнай уласнасці Рэспублікі Беларусь». Справа ў тым, што апарат урада сам зацікаўлены ў тым, каб адхапіць самы смачны кавалек дзяржаўнага пірага. Толькі ў авантуры з «Італа-беларускай гандлёвай палатай» забытыя на меснік старшыні Дзяржэканамплана, начальнік упраўлення інфармацыі і грамадскіх сувязяў Савета Міністраў, намеснік старшыні Дзяржкамтэта па матэрыяльна-тэхнічным забеспячэнні, загадчык юрыдычнага аддзела кіраўніцтва спраў Савета Міністраў — усяго 8 чыноўнікаў.

Калі б Генеральны пракурор Рэспублікі М. Ігнатюк асмеліўся і пачаў расследаваць прадпрыемальніцкую дзейнасць функцыянераў урада, мабыць, адкрылася б такое, што за галаву хапацца трэба і кара вул гукаць.

Капіталізацыя не толькі кампартыйны і ўрадавы апарат. Кіраўнікі дзяржаўных прадпрыемстваў ствараюць пры аб'яднаннях, фабрыках, заводах малыя прадпрыемствы, уліваючы ў іх грашовыя (дзяржаўныя) ін'екцыі, каб потым зрабіць гэтыя МП групавой (калектыўнай) ці прыватнай уласнасцю. Зрэшты, працэс прыватызацыі малых прадпрыемстваў пачаўся.

Мы, сацыял-дэмакраты, патрабуем спыніць незаконную прыватызацыю, адмяніць пастанову Савета Міністраў № 360. І ў гэтым патрабаванні мы не адзінокія: нас падтрымліваюць прафсаюзы.

Урад В. Кебіча вяртае краіну да сацыяльных забурэнняў. Ён можа справакаваць новыя масавыя страйкі. Мы, сацыял-дэмакраты, і лідэры прафсаюзаў хацелі б унікнуць такога перспектывы. Тым больш, што гэтае забурэнне моцна выкарыстаць большавікі-артадоксы, якія апелююць да люмпенскіх груп ды іхніх інстынктаў.

Дык што, спытаюць, сацыял-дэмакраты супраць прыватызацыі?

Не. Мы — за. Мы за цывілізаваную методыку прыватызацыі. Урад прапануе ўлічваць заробак рабочых і служачых. Але мы ведаем, хто ў нас меў зарплату, вышэйшую за сярэднюю. Таму мы прапануем улічваць працоўны стаж. Калі ў кватэры малады сын, які працуе год-два, то ягоны стаж прыплюсоўваецца да бацькавага. Калі бацька памёр, то сыну трэба залічыць хоць палавіну ягонага стажу. Гэтак будзе больш справядліва. Улічыць сукупны працоўны стаж грамадзян Рэспублікі няцяжка. Трэба толькі захацець.

Прыватызацыя прадпрыемстваў гандлю і бытавога абслугоўвання. Што прыватызуецца? Будынкі, памяшканні ці абсталяванне ў памяшканнях? Мусіць, толькі абсталяванне. Будынкі, памяшканні павінны заставацца ўласнасцю муніцыпалітэтаў. Гэтак робіцца і ў Сан-Францыска, і ў Берліне. Знойдуцца багатыя людзі — няхай будуць свае супермаркеты. Але й зямля павінна заставацца гарадскою ўласнасцю.

У нас няшмат багатых людзей, якія могуць купіць краму, майстэрню, а тым больш — завод. Значыць, нельга і не трэба выключыць пераходу дзяржаўных прадпрыемстваў у групавую (калектыўную) уласнасць. Ва ўсімкім разе прыватызацыя не можа праводзіцца без уліку думкі работнікаў кожнага прадпрыемства.

Але якую б выдатную методыку ні прыдумалі нашы спецыялісты, патрэбны незалежныя аўдытарскія групы, якія ацэньвалі б вартасць прадпрыемстваў, што раздзяржаўліваюцца. Мы надта добра ведаем нашу бюракратыю, каб даваць ёй.

Яшчэ адно пытанне: у якой валюце ацэньваць гэтыя прадпрыемствы і жыллё? У «драўляных»? Надта рызыкюна.

Вось тут мы і пераходзім да пытання пра эканамічную незалежнасць Рэспублікі, якую павінен забяспечыць кабінет В. Кебіча.

Больш дакладна было б гаварыць пра эканамічную бяспеку Беларусі. Усе мы здрыгануліся, калі пачулі аб намеры Расіі друкаваць свае рублі і падпарадкаваць сабе Дзяржбанк СССР. Якія ж разумнікі, падумалася мне, сядзяць ва ўкраінскім урадзе: увялі купоны, рыхтуюцца да выпуску грыўняў. А ў нас? Прапановы апазіцыі былі прыняты да ведама з халадком: гэта ж апазіцыя, сепаратысты прапануюць увесці талеры, а мы, камуністы, за Саюз. Трэба быць звышнаіўным чалавечкам, каб верыць на ўсе сто працэнтаў ураду Ельцына ці ўраду Вагноруса, ураду Фокіна ці ўраду Годманіса. Свае кашуля бліжэй да цела, у кожнае Тарэсы свае інтарэсы. Выглядае, што кабінет В. Кебіча жыве інтарэсамі чужых дзяржаў. Гэта наогул паказальна для нашай бюракратыі: дбаць пра асабістыя інтарэсы і амаль цалкам ігнараваць інтарэсы сваёй дзяржавы, нацыі.

Можна наракаць на брак дзяржаўнага мыслення ў нашай бюракратыі. Можна нават праўдаваць яе: не прывучаная думаць самастойна, яна ніяк не можа звывуцца з думкай, што ў Беларусі можа і павінна быць самастойная палітыка. Але рана ці позна кабінет павінен адказаць за тое, што наша быдла «партызанскімі сцежкамі» ідзе ў Летува, Латвія, за тое, што мы пакуль што ніяк не абаронены ад рублёвай інтэрвенцыі з боку Летувы ды Латвіі. Рана ці позна ўрад павінен адказаць за халатнасць і галавацянства.

Дзяржава — гэта тэрыторыя, насельніцтва і ўрад, які кантралюе гэтую тэрыторыю. Для кантролю патрэбны сваё войска, свая грашовая сістэма. Войска бароніць тэрыторыю, праз фінансавую-кредытную сістэму бароніцца эканоміка, яе стабільнасць, самастойнасць. Ці маем мы ў нас наўнасці гэтыя адзнакі дзяржавы? Пытанне рытарычнае. Дзяржава — гэта свая дыпламатыя. Ці маем мы яе? Міністр П. Краўчанка сётое робіць. На жаль, толькі міністр. Ды яшчэ дэпутат П. Садоўскі, старшыня парламенцкай камісіі. Дзяржава — гэта і свая служба бяспекі, разведка. Ці маем мы яе?

Гэты Вярхоўны Савет і гэты ўрад не ўсведамляюць сваёй адказнасці перад Бацькаўшчынай, перад гісторыяй.

Кожны ўрад мае перад сваім народам абавязак — гарантаваць яго палітычную, эканамічную, сацыяльную і культурную бяспеку.

Мне, прыкладам, было б цікава ведаць: хто асабіста ва ўрадзе Рэспублікі дазволіў прыехаць на Беларусь цэлай кагорце польскіх каталіцкіх місіянераў? Хто кантралюе іх дзейнасць? Колькі ў казаннях гэтых беспрацоўных (у Польшчы) ксяндзоў палітыкі і колькі рэлігіі? Чаму ўрад Беларусі дазваляе весці палітычную прапаганду і агітацыю замежным грамадзянам?

Цікава было б ведаць: таварыства «Поліс'есе» — гэта палітычная ці грамадска-культурная арганізацыя? Чаму ж яна займаецца палітыкай ды яшчэ на карысць суседняй дзяржавы? А ўкраінскае грамадска-культурнае аб'яднанне на Берасцейшчыне? Чым займаецца яно? А Таварыства польскай культуры? Быў нядаўна ў Баранавічах. Помнік Я. Чачоту ставяць, а памятник знак на месцы бітвы гетмана Агінскага з Суворавым у Сталовічах паставілі беларусы. Так і трэба: Чачот і Агінскі — «літвіны». Але цікава: дзе ж тыя польскія культуртэргеры, якія распінаюцца ў «доказах» сваёй любові «да нашай агульнай спадчыны»?

Гэты ўрад вучыць дзяцей па старых падручніках. Няма канцэпцыі нацыянальнай школы. Няма нават праекта навуцальных планаў. Ці так і застанецца культурная калонія? Вось сяджу і думаю: як пісаць падручнік па гісторыі Беларусі? Ці будзе на яе па-ранейшаму 11 гадзін у 8 класе і яшчэ менш — у 9-ым? Ці ўсё-такі гісторыя Беларусі зойме месца гісторыі СССР? Сяджу і думаю: калі ж наш урад дасць даручэнне Міністэрству народнай адукацыі ўзгадніць канцэпцыю падручнікаў па гісторыі з адпаведнымі міністэрствамі Летувы, Польшчы, Расіі і Украіны? А як будуць вывучацца беларуская і руская мовы і літаратуры? У ранейшай прапорцыі? З ранейшымі тэмамі, манграфічнымі раздзеламі і персаналіямі?

Пытанні больш, чым адказаў. Помню, раней я пазбягаў пісаць аб беларускім урадзе: называў яго ўрадам Беларусі. Так было больш правільна. Не ўпэўнены, што і цяпер можна пісаць пра беларускі ўрад.

Анатоль СІДАРЭВІЧ,
член Цэнтральнай Рады БСДГ.

ПАМІНАЛЬНАЯ МАЛІТВА

Халодным лістападаўскім днём на старыя яўрэйскія могілкі ў Валожыне прыйшлі людзі. Над паўразбуранымі надмагільнымі помнікамі прагучала памінальная малітва за памерлых і закатаваных — Эйл Моль Рахмім. Людзей было няшмат. Але ёсць падзеі, сэнс і значэнне якіх не вымяраецца колькасцю яе ўдзельнікаў...

У 1803 годзе ў мястэчку Валожыне пачала дзейнічаць ешыва, якая стала прататыпам вялікіх рэлігійных навучальных устаноў ва Усходняй Еўропе, а потым — у ЗША і Ізраілі. Сюды прыязджалі вучыцца з Англіі, Германіі, Амерыкі. Валожынскую ешыву скончыў славеты яўрэйскі паэт і тэарэтык Бялік. Адзін з галоўных

равінаў у сённяшнім Ізраілі, заснавальнік рэлігійнай арганізацыі «Сыны Аківы» Кук — таксама яе выпускнік.

Зараз ад ешывы не засталася і следу. Захаваліся толькі могілкі, дзе пахаваныя першыя кіраўнікі. У Валожыне, большасць насельніцтва якая некалі складалі яўрэі, жыве сёння ўсяго некалькі яўрэйскіх сем'яў.

Прыняў удзел у памінальнай малітве прыехалі сюды навучэнцы сучаснай ешывы з Ізраіля. Жыхар Валожына Г. Равінскі — сябра рады Беларускага ізраілянаўчага таварыства — расказаў пра гісторыю свайго горада, пра тое, як летам 1942 года гітлераўцы расстрэльвалі яўрэяў у могілках, як спалілі жывымі некалькі чалавек разам з домам. У агульных могілах пахаваны разам з яўрэямі беларусы, паляні, рускія.

Арцыбіскуп К. Свёнтэк прачытаў на гэтым святым месцы малітву. Прачытаў тройчы: па-беларуску, па-руску і па-польску.

Наша зямля — святая. І аднаўляць яе, жыць на ёй па-новаму трэба нам усім разам, — гаварыў на цырымоніі і старшыня Беларускага фонду культуры І. Чыгрынаў.

У той дзень тут сабраліся вельмі розныя людзі: прадстаўнікі яўрэйскай абшчыны з Мінска і жыхары Валожына, народныя дэпутаты і прэм'ер-міністр Беларусі, святар і доктар філасофіі, грамадскія дзеячы, журналісты. Сабраліся, дзякуючы намаганням Я. Гутмана, які прадставіў Аб'яднаным камітэтам на захаванні яўрэйскай гістарычнай спадчыны, а таксама Літоўскі гістарычны цэнтр. (Штаб-кватэра гэтых арганізацый знаходзіцца ў Нью-Йорку). Дапамогу ў арганізацыю аказаў дырэктар Дома літаратараў пісьменнік А. Жалыўскі. Тут не было загадзя падрыхтаваных выступленняў. Да мікрафона мог падыйсці кожны.

Многіх прысутных кранула выступленне народнага дэпутата Беларусі Л. Баршчэўскага, які пачаў яго некалькімі словамі ні ідзіш. Мы спадзяёмся, сказаў ён, што адраджэнне яўрэйскай культуры, яе святніня — так, як і культуры іншых народаў Беларусі — справа блізкай будучыні.

Калі цырымонія ўжо завяршалася і Старшыня Саўміна Беларусі В. Кебіч усклаў кветкі да магіл, да мікрафона падыйшоў раптам нейкі чалавек. Быў ён апануты не ў самае чыстае адзенне і не вельмі цвёрда трымаўся на нагах — з прычыны выхаднога дня. Няўмела, з цяжкасцю падбіраючы словы, ён звярнуўся да мясцовых жыхароў, сваіх суседзяў. А сэнс яго нязграбных слоў быў просты і чалавечны: давайце помніць, што тут пахаваны людзі і самі будзем людзьмі, што не трэба на могілках пасвіць козы, выкідаць смецце і друз.

Гэты чалавек, напэўна, і не чуў пра акт вандалізму, учынены нядаўна на яўрэйскіх мо-

гілках у Барысаве нашымі, так бы мовіць, сучаснікамі. Але я ўпэўнены, што ён мае права называцца чалавечкам, грамадзянінам Беларусі. А ў тыя вылідаў няма бацькаўшчыны, няма нацыянальнасці.

Колькі такіх закінутых могілак па ўсёй Беларусі — праваслаўных, каталіцкіх, яўрэйскіх, татарскіх. Здаецца, прывесці іх да ладу, адрадыць шматлікія культурныя і гістарычныя помнікі на нашай зямлі — справа непаслябная. Іншы раз здаецца нават, што яна ўжо нібыта нікому і непатрэбная. А ўсё-такі пачынаць трэба. Пачынаць з самых, мабыць, простых рэчаў. Нас збіраць камяні. Гэтыя біблейскія словы маюць і канкрэтны сэнс.

Пад агароджу вакол яўрэйскіх могілак у Валожыне выкапана траншея. У мінулыя нядзелью, пасля памінальнай малітвы, у яе ляглі першыя камяні, з якіх складецца падмурак. Адзін з камянёў заклаў прэм'ер-міністр Рэспублікі Беларусь.

Віталь ТАРАС.

Лімаўскія «пуцявіны» прывялі мяне ў Вільню—горад, у якім апошнім часам пачынае гуртавацца адмысловы беларускі асяродак. У Летува нават пераязджаюць менскія журналісты, перакладчыкі, літаратары. Яны супольна з віленскімі беларусамі і аднавілі ўвесні 1991 г. «Нашу Ніву», — тую самую газету нашага Адраджэння.

Што прывабіла людзей, якія перабраліся ў Вільню? Каб зразумець феномен гэтай своеасаблівай эміграцыі ў Летува, я выбраўся ў Вільню да Сяргея Дубавца, які ўвосень 1990 г. мо й падаў прыклад перабраў. Два апошнія гады С. Дубавец

рабіў у Менску адзінае да нядаўняга часу незалежнае выданне — газету «Свабода», змагаючыся за нашу і вашу свабоду ў апазіцыі. Зараз жа ён жыве ў Вільні і рэдагуе «Нашу Ніву», па чатырох нумарах якой бачны пераход рэдактара ад апазіцыянасці да людскасці, ад палітыкі да эстэтыкі: доўгачаканая, уцешная з'ява ў адраджэнскім руху.

Яго асоба цікавіла мяне даўно: усё карцела выведзець, дзе ён чэрпае адвагі і, галоўнае, — настырнасці ў вядзенні нашай справы па-свойму. І пуцявіны павялі ў Вільню...

ПУЦЯВІНЫ АДРАДЖЭННЯ

Сяргей ДУБАВЕЦ:

«ПАДПОЛЬНЫ НАЦЫЯНАЛІЗМ І ДЗЯРЖАўНАЕ БУДАўНІЦТВА—РОЗНЫЯ РЭЧЫ. ТРЭБА ВЫБІРАЦЬ»

Гутарку вядзе Юрась ЗАЛОСКА

— Сяргей, ужо амаль год, як ты ў Вільні. Напярэдадні пераезду ты выназаў думку, што Вільня — «наша». Дык у якую ж Вільню ты трапіў—нашу ці якую-небудзь іншую?

— Для мяне гэта такое самае пытанне, як — ці наш Менск? Ці наша Беларусь? Ці нашыя мы самі?..

Вільня для беларуса пахне домам — прыбытым, жаданым і... незваротным. Нешта падобнае адчуваеш у старым Наваградку, і яшчэ гадоў 20 таму можна было адчуць у Мазыры. Я магу сказаць, што для мяне Вільня свая, і калі ты кажаш тое самае, тады для нас двух яна — наша. Гэта як і нацыянальнасць — адно патаемнае пачуццё яднае людзей у нацыю. Мы кажам: наша мова, наша мінуўшчына, наша Вільня — так, як брат і сястра кажуць: наш дом.

Напэўна, у чалавечым жыцці мусіць быць нешта большае за гэтае жыццё. Я пазайздросціў Сартру, які на працягу 30 гадоў у адным і тым шапіку на рагу адной і той вуліцы набываў адны й тыя цыгарэты, і я... пераехаў у Вільню. Ужо няма таго горада, у якім я нарадзіўся, і таго, у якім вырас і жыў. Там не пахне цяпер домам. А Вільня — што пяць, што дваццаць гадоў назад, што цяпер — тая самая. Магчыма, тут жыве дух беларускага мястэчка, які колісь жыў па ўсёй Беларусі, але нідзе так і не развіўся ў дух сучаснага беларускага горада, бо быў адкінуты прышлымі ўрбанізатарамі.

Добра, калі з гадамі ты змяняешся адносна свайго горада, а не наадварот. Менск на маіх вачах змяняўся адносна такіх рэчаў, як Партыя, Ленін, Камунізм, а яны заставаліся нязменныя і ўвасаблялі вечнасць. Сёння, калі раптам не стала тых максімаў, няма і майго Менску. Няма Круглай плошчы, няма Цэнтральнай, няма колішніх шапікаў, дзе я набываў першыя цыгарэты. Гэты Менск, магчыма, стане домам для нашых дзяцей, а, магчыма, і яны перажывуць яго.

Вільня свая і для мяне, і для старога Луцкевіча, для кожнага настолькі, колькі ён гэтаму гораду аддаў. Бо «аддаў» і значыць — «прысвоіў». Спрацаца трэба не за тое, каму належыць Вільня, а за тое, каб належача ёй. За ўвесь паяваены час урад БССР не даў Вільні ані капейкі, ані цагляны, ані якой «чалавекавіліны». А колькі ў тутэйшых польскія асяродкі, школы, друк, у рэстаўрацыю старога горада ўклала Варшава! Магчыма, гэта якраз тая сродкі, якія мусіў укладзі Менск. Але не ўклаў, і цяпер палякаў на Віленшчыне ў некалькі разоў больш, чым беларусаў.

Рацыя: быў бальшавізм, была стаўка на тры асноўныя нацыянальнасці — летувісаў, расейцаў і палякаў. Дзве апошнія тут не карэнныя, у краі няма ані польскага, ані расейскага аўтэнтчнага фальклору. Гэтыя культуры ўводзіліся сюды заўсёды штучна, праз экспансію. Прайшлі магутныя хвалі русіфікацыі і паланізацыі, была знішчана амаль уся беларуская інтэлігенцыя — сотні настаўнікаў, літаратараў, палітыкаў... Але быў захаваны горад — традыцыя, у якую нябачным складнікам уваходзіць і беларускі дух.

У 1985 годзе без аніякай дапамогі з Менска (адкуль дагэтуль чуюць інерцыя палітыкі адчужэння «Вільноса» і летувісаў) гэты дух пачаў матэрыялізавацца і за шэсць гадоў набыў рэальныя формы. Мала сказаць пра дзесятак згуртаванняў і арганізацый: трэба прыйсці на пасяджэнне віленскіх беларусаў і паба-

чыць поўную залу беларускіх дзядоў. Што такое менскія ветэраны беларушчыны, самыя «старыя» з іх? У Вільні на такіх яшчэ глядзяць як на падшпаркаў!.. Луцкевічы, Станкевічы, Каўшанка, Дуж-Душэўскі... Адчуваеш, як пад твае звыклыя да пустаты ногі падплывае трывалая глеба. Як гарантыя ад паўтарына памылак, ад хранічнае нясталасці нашага адраджэнства, ад страты каардынацый рухаў.

...Зоську Верас, апошняю з нашаніўцаў, мы хавалі, выдаўшы трэці нумар адноўленае газеты. Як нехта сказаў, «наспелі завязваць вузел».

— У сававіцкіх «нанідах стратэгіі» («Свабода», № 5) ты, дарэчы, сцвярджаў, што без Вільні Беларусь «рызыкуе больш ніколі не адраджэцца». Але цяпер ужо няма колішней палітычнай неспадзяванасці: Вільня пэўна застанецца за летувісамі. Ці не выглядае беларускае прысутнасць у Вільні як аматарска-іміграцыйны феномен, якому ўжо ніколі не набыць вызначальнага ўплыву на Вільню? Можна, ёсць варыянты нашага валадання Вільняй, якія б скасавалі рызыку нашага не-Адраджэння без яе?

— Без Вільні нічога не атрымаецца. Прынамсі, ужо.

Што да неспадзяванасці, дык яе не бывае толькі ў аднамернай палітыцы таталітарных дзяржаў, якой быў Савецкі Саюз. Апошнія гады пасля кожнай станойчай падзеі собіла думаць, што «гісторыя ўжо адбылася», але за станойчымі ішлі падзеі адмоўныя і паказвалі, які крохкі навокал свет. Не думаю, што ў геапалітычнай сітуацыі сёння запанавала стабільнасць. Выйшлі са сну, але яшчэ нікуды не прыйшлі ані Расея, ані Польшча, ані Беларусь, ані Летува. Ніхто не можа сказаць, што будзе ў Расеі праз месяц, што будзе ў Польшчы праз год. Ніхто таксама не гарантуе нас ад экспансіі гэтых краінаў. А гістарычны досвед — наадварот — касуе найменшыя гарантыі. У нас надзея толькі на тое, што «свет стаў іншы». Але — ці стаў? І ці наш гэта свет?..

Уплываць на Вільню мы можам толькі праз аднаўленне свайго нацыянальнага жыцця ў Вільні — школ, музея, друку, суполак... Але гэты горад настолькі самадастатковы, «кандыцыйны», што, мне здаецца, гэта ён уплывае на нас, а не мы на яго.

Рана ці позна незалежнай Беларусі трэба будзе вызначача сяброў у свайго вагавай катэгорыі — паміж неімперскіх нацый-суседзяў. Першы такі сябра — Летува, з усіх суседзяў самая далёкая й самая блізкая. А першая падстава для аднаўлення добрых стасункаў — супольны клопат пра Вільню, абумоўлены, між іншым, рэальным фінансавым становішчам абедзвюх краін і аб'ёмам неабходнае рэстаўрацыі. Але найперш у Менску мусіць зразумець, што беларусы маюць на Вільню такое ж гістарычнае права, як і летувісы — г. зн., не меншую нясуць адказнасць. Горад запачаткоўвалі крывічы, тут была сталіца нашай супольнай дзяржавы, якую беларусы баранілі і адбудовалі пасля войнаў, тут быў цэнтр антырасейскіх паўстанняў 1794, 1831, 1863 гг., тут — Каліноўскі, Багушэвіч, тут, уласна, і адраджэліся беларусы ў нашаніўскую пару, тут — Купала, Колас, Цётка, тут была сталіца Заходняй Беларусі, сотні беларускіх выданняў... Усё гэта было. І адраджэнне канфедэрацыі Вялікага княства Літоўскага было б ці не лепшым варыянтам новай беларускай палітыкі.

Валодаць Вільняй — гэта найперш «ва-

лодаць пытаннем». Што толку «валадаць» Полацкам, Наваградкам, Берасцею, не ўяўляючы пры гэтым, чым валодаеш. Дзеля нацыянальнага адраджэння ад гэткага валадання мала карысці. Як той казаў, «тэхніка ў руках дзікуна — груда металу». Сэнс у тым, каб валодаць Вільняй так, як мы валодаем Бацькаўшчынай ці, скажам, Янкам Купалам, альбо — роднай мовай.

Калі казаць пра эміграцыю... Нехта пажартаваў: Вільня — самы блізкі ад Менска абласны горад. Асабіста я не пачуваюся эмігрантам у атачэнні беларусаў і старой нацыянальнай традыцыі за 200 км ад Менска, за 100 — ад жончынае вёскі і за паўдня пешай хадзі ад Рэспублікі Беларусь. Зрэшты, дзе тая Беларусь пачынаецца, а дзе канчаецца?

У Шумску-Шумскае спыталіся ў тамтэйшага дзядулі пра мясцовага лесніка, а дзядуля і кажа: «Стары ляснік памёр, а новы з Літвы прыезджае». А вы на якой мове гаворыце? «На беларускай». А самі хто? «Паляк. Тут жа Польшча была». А газеты беларускія чытаеце? «Не, чытка рускімі літарамі разбіраецца. Вось радыё слухаем».

Беларускае радыё тут бярэцца добра. Толькі вось калі ні ўключыш Менск, а там — «Говорит Москва». Беларуская тэлевізія не бярэцца, бярэцца польская. Напэўна, трэба было б дамагчыся рэтрансляцыі беларускай тэлевізіі, але, баюся, яна будзе непрыемна нагадаць паўгадовае вяршэнне тутэйшых кампарцыйцаў з захопленай праз збойства людзей тэлевежы. Кажуць, у пракуратуры Летувы ёсць дакументы пра тое, што таварышы Каспярэвічусы, які ўзначальваў тое вяршэнне, ахвотна дапамагалі таварышы «из Белоруссии», з ведамства таварышэ Сталярова. Так што БТ — пакуль не той «культурны фактар», якога нам варта дамагацца...

Шумск — гэта на ўсход. Але такія ж гутаркі былі ў нас і на захад (Трокі, Грыгіншкі), і на поўнач ад Вільні. Алег Мінкін жыве ў Юсцінішках (мікрараён у кірунку Рыгі), бегае кросы каля бліжніх вёсак. Дык старыя людзі, кажа, гавораць на «зусім літаратурнай» беларускай мове. Што ўжо казаць пра наш раён — Новую Вільню: тут мову на вуліцы пачуеш штодня.

Тэлефануе знаёмы, кажа — у нас на заводзе працуе 2 тысячы беларусаў — прыйшлі б, стварылі якую арганізацыю... Каля парламента кабета, сама летувіска, цётка Зіта, падыходзіць і кажа: вы беларусы? А я евангелістка. У нас у суполцы 400 чалавек, 60% беларусы. І прасвітар беларус, і намеснік. А як пяюць! Паставіла нам касету, а там аркестр і голас — чысты і стройны, мужчынскі. І ўсё пра краявіды, пра Бацькаўшчыну, пра родную мову. І пра Бога...

Адалі беларускай супольнасці яе даваенную маёмасць — тры дамкі на вуліцы Жыгімонта. Пачынаем рабіць рамонт. Замовілі тынкоўшчыка — прыходзіць, па-беларуску гаворыць, хлопца з Солаў. Замовілі электрыка — тое самае, з Ашмян. Гэта я да таго, што такія прыклады можна доўжыць бясконца.

Рызыку не-Адраджэння ў дадзеным выпадку можна скасаваць праз рэальную дапамогу беларусам Віленшчыны з Менска, пранікальныя межы, папулярна-зацыю «крывіцкай Мекі» ў самой Рэспубліцы Беларусь.

— Цяпер, здаецца, у нас з'явілася магчымасць змяніць «метафару надлому» (беларускае жыццё то па захаднім, то па ўсходнім часе, не змяняючы свайго) і звязаць парваныя ніткі УЛАСНАГА натуральнага гістарычнага развіцця... Але ж за апошні час (скажам, год-два) да адраджэнцаў-незалежнаў («тысячы») далучылася не так і багата новых людскіх сілаў. Колішнія незалежнікі-падпольшчыкі паранейшаму як бы ў ценю, а паспаліта кіруюць і нешта вырашаюць «дзеля» Учорашніх дзён... А гэтыя дзядзкі здатны надзейна забытаць парваныя ніткі... Ці здольны адраджэнскі рух унікнуць такой перспектывы?

— Здольны, але што для гэтага трэба? Што рабіць, калі стаіш на раздарожжы эстэтыкі і палітыкі, сам схіляешся да першай, а сітуацыя хіліць да другой? Трэба выбіраць.

Адраджэнскі рух, якім ён прыйшоў з падполля, не аддзяляў эстэтыку ад палітыкі і зусім не думаў пра камерцыю. Палітычная дзейнасць Пазняка выражала ў змаганні за помнікі старога Менска, Садоўскага — у змаганні за культуру мовы, Чарняўскія напэўнялі палітычным зместам свае археалагічныя пошукі. Інакш было нельга. А сёння можна толькі інакш. І многія учарашнія мастакі становяцца прафесійнымі (г. зн. «чыстымі») палітыкамі. З'яўляюцца ўжо і «чыстыя» мастакі. Камерсанта, які выйшаў з адраджэнскага руха, я ведаю пакуль толькі аднаго — гэта Павел Жук.

Адраджэнскі рух — грыбніца новае беларускае інтэлігенцыі: палітыкаў, мастакоў, прадпрыемнікаў. У гэтых людзях ужо закладзена тое, што можна параўнаць з прыродным высакародствам дваранства. Што ж тычыцца тых палітыкаў, мастакоў, камерсантаў, якіх у часы стагнацыі мала хвалявалі знікненне цэлай старажытнай культуры, лёс Беларусі і яе народа, — дык менавіта гэтыя людзі могуць забытаць парваныя ніткі і... іх значна больш, чым кола «дзеляў» учорашніх дзён.

Вось дзве праблемы. Праблема кадараў, якая шчыльна звязана з праблемай выбару. Скажам, Віленшчыне патрэбна беларуская газета, нармальна «раёнка», а я хачу выдаваць нешта «вышэй галавы». Інакш не варта, по-мойму, рабіць нічога. І я выбіраю сваё.

На газету (прынамсі, пакуль яна стане на ногі) патрэбны немалыя грошы. А ў нас сёння няма такіх дабрадзеляў, як Магдалена Радзівіл ці Раман Скірмунт. Трэба зарабляць нейкімі пачочнымі справамі. А гэта значыць, зноў паступаць прафесіяналізмам, мяшаць эстэтыку з камерцыяй. Усё ж з пункту гледжання камерцыі беларушчына — сфера досыць экзатычная, хоць і перспектывная, маючы на ўвазе будаўніцтва свае дзяржавы.

Нацыяналізм у падполлі і дзяржаўнае будаўніцтва — зусім розныя рэчы, як дылетанцтва і прафесіяналізм. Трэба выбіраць. Плён сёння даюць тыя, хто выбраў. А тыя, хто працуе па-ранейшаму, выклікаюць пачуццё жалю. Беларушчына цяпер — не клуб аматараў: ёй патрэбны дзяржаўныя галовы і работнікі. Можна бясконца папракаць «лянівую моладзь», але школа ўсё ж пачынаецца з настаўніка, а не з вучняў. Школа — у самым шырокім сэнсе. Гэта і палітычная партыя, і выданне, і эстэтычны кірунак. Страта нацыяў пачуцця пераёмнасці адбіваецца і на адраджэнцах. Маю на ўвазе пераёмнасць, скіраваную ў заўтра. Учора мы казалі: апрацаваць чалавека, беларусізаваць. Сёння трэба працаваць з людзьмі, стварыць скажам, калектыў прафесійных работнікаў дзеля выдання газеты або дзеля партыйнай работы, стварыць функцыянальную структуру. І зусім неабавязкова, каб людзі былі фанатыкамі твай ідэі, які могуць цудоўна ажыццяўляць нацыянальную ідэю, працуючы адно дзеля добрага заробку. А твая справа — арганізаваць іхнюю працу і забяспечыць заробак.

— Ёсць яшчэ адзін закід: акрамя таго, што адраджэнскаму руху па-ранейшаму бракуе людзей, беларускаму абыяцелью не патрэбны гістарычна-беларускія набыткі (з іх найперш самы духоўна-вызначальны — незалежнасць). А тады ў мала шанцаў хутка змяніць геапалітычную арыентацыю з «эсэсэсэсэ» на еўрапейскую супольнасць. Выўяляецца, што зварот страчанага інстытута незалежнасці ў сённяшніх умовах вельмі цяжка забяспечыць на колішніх каштоўнасцях: уніцкай царкве як кансалідацыя рэлігійных, дарэформавым правапісе як кансалідацыя моўным, — гэтыя каштоўнасці для абыяцелья не стануць сваімі, натуральнымі. На што ж разлічваецца вы, аднаўляючы выданне колішняй «Нашай Нівы»?

— Дзяржаўнае будаўніцтва грунтуецца на згаданай пераёмнасці, на грунце пад нагамі. У нашым выпадку гэта дзяржаўныя рэаліі БНР, мадэрнізаваныя рэаліі Вялікага княства Літоўскага. Вярхоўны Савет пачаў з самага простага — сцяг і герб. Далей мусіць быць рэформа ўсяго дзяржаўнага апарату, законатворчасць з максімальным прыцягненнем

(Працяг на стар. 12).

Дык ёсць «Тэатральная Беларусь»?

У штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва» за 20 верасня г. г. прачытаў інтэрв'ю з А. Сабалеўскім, у якім паведамляецца, што ў 1992 годзе ўсё ж будзе выходзіць часопіс «Тэатральная Беларусь». Я падпісаўся на яго і ў мінулым годзе, але ён, як цяпер высветлілася, не выходзіў. Цяпер я паспрабаваў перааформіць падпіску на яго, але ў нашым Карэліцкім раённым агенцтве «Саюздрук» нічога пра яго невядома. Мяне часопіс вельмі цікавіць, бо хачу быць у курсе тэатральнага жыцця Беларусі. Асабліва мяне цікавіць драматургія, якая, як слухна заўважыў прафесар А. Сабалеўскі, не мела сваёй друкаванай «трыбуны».

В. ХІЛІМОНАУ.

г.п. Мiр.

Мы пазнаёмлі з лістом нашага чытача галоўнага рэдактара часопіса «Тэатральная Беларусь» А. Сабалеўскага.

У першы ж дзень, калі пачыналася падпіска на перыядычны выданні, г. зн. 1 жніўня 1991 года (ужо была паставена аб стварэнні рэдакцыі часопіса «Тэатральная Беларусь» вырашаны шэраг пытанняў арганізацыйнага парадку) да начальніка Белсаюздруку Г. І. Панфіловіч было дэведзена рашэнне заснавальнікаў часопіса аб памяшчэнні яго кошту, як і паведамлена, што «Тэатральная Беларусь» у 1992 годзе абавязкова будзе выдавацца. Пазней мы яшчэ раз афіцыйна звярталіся і да Г. І. Панфіловіч, і да начальніка дзяржаўнага прадпрыемства «Мінская пошта» У. П. Маслава, і ў іншыя ўстановы. А тым часам працягвала тварыцца штосьці незразумелае. У некаторых аддзяленнях прымалі падпіску па старой (завышанай) цане. У іншых жа (і, відаць, у большасці) не прымалі яе зусім, назву часопіса ўвогуле выкрэслівалі з каталогаў, спасылаючыся на нейкія распраджэнні. Нярэдка тэлефон літаральна разрываўся ад званкоў — устрывожаныя чытачы паведамлялі аб немагчымасці падпісання на «Тэатральную Беларусь» з розных канцоў Мінска, з іншых гарадоў і пасёлкаў рэспублікі. Нашы чарговыя захады станоўчыя вынікі, па ўсім відаць, не мелі. Містыфікацыя працягваецца.

Карыстаючыся выпадкам, паведамляю, што калектыў рэдакцыі ўжо здаў у вытворчасць першы нумар, які, мяркуюем, выйдзе ў свет на пачатку 1992 года. Вядзецца падрыхтоўка матэрыялаў другога і трэцяга нумароў. Падпісная цана, як і рознічная, на адзін асобнік — 70 кап., на год — 2 руб. 10 кап., на год — 4 руб. 20 кап. Індэкс — 75012.

Хочацца верыць, што мы знойдзем дарогу да чытачоў, як і чытачы да нашага часопіса. Але навошта тады існуюць паважаныя ўстановы, на «паслугі» якіх плануецца немалыя сродкі?

Анатоль САБАЛЕЎСКІ,
галоўны рэдактар часопіса
«Тэатральная Беларусь».

Анкета «ЛіМа»

Мяняецца сітуацыя ў грамадстве. Адбываюцца відочныя і пакуль невідочныя тэктанічныя зрухі ва ўсіх сферах жыцця, натуральным чынам — мяняецца наша светаўспрыманне. Сёння ўсё часцей даводзіцца чуць ад літаратараў песімістычныя прагнозы наконт блізкай будучыні прыгожага пісьменства. У сувязі з гэтым «ЛіМ» распаўсюдзіў сярод сваіх чытачоў — пісьменнікаў і крытыкаў — анкету, спадзеючыся пачуць ад іх адказы на наступныя — свядома завостраныя — пытанні.

1. На што, па-вашаму, абапіраецца творцу, у прыватнасці, пісьменніку ва ўмовах «міжчас-

ся», няўхільнага насоўвання рынку? Ці можна сёння пісаць, як раней, — як бы па інерцыі!

2. Як вы ставіцеся да спробы стварэння беларускай «масавай культуры», да жадання некаторых маладых літаратараў здабыць вядомасць, спадабацца чытачам «любой цаной»?

3. Ці дапускаеце вы, зноў жа ўлічваючы «рыначныя» густы, свядомаму эксплуатацыю той ці іншай «моднай» формы? Ці дапаможа нам арыентацыя на фармальны пошук і чужыя знаходкі ў вырашэнні моўных, чытацкіх і іншых праблем?

Леанід ГАЛУБОВІЧ

ТВОРЦУ ДАПАМАГАЕ ЎСЁ

1. Любы творца заўжды павінен абапірацца на сумленне і талент, канечне, калі яны ў яго ёсць. І гэта незалежна ад усякіх умоў, толькі не ад «міжчасся», бо, як для мяне, то гэта няведама што. Я заўсёды жыў у канкрэтным часе: альбо пішу, вяртаючыся да мінулага, альбо фантазірую, намагаючыся ў будучае. Але я ніколі, ні хвіліны не жыў між часам, бо гэта практычна немагчыма. Тут «міжчассе» стаіць у двухосі і, вядома, у ім закладзены падтэкст, аднак я яго ўсур'ез не ўспрымаю.

Ну якая, скажыце, розніца для пісьменніка — насоўваецца рынак, сацыялістычны ўклад жыцця ці камуністычнае заўтра? Ён піша, адштурхоўваючыся ад рэалій, аналізу і фантазіі. Так ці іначай — яму трэба пісаць. Другая справа — што і як? Гэта залежыць ад таленту. Многія кніжкі, напісаныя ў часы застою, маюць большую літаратурную вагу, чым мноства тых, што напісаны ў скараспелыя гады перабудовы. І не адкрыў тут вялікага сакрэта, калі скажу, што на галодны страўнік пішацца хоць і цяжэй, але значна ясніей...

Любы чалавек у прынцыпе, падпарадкоўваецца прырод-

най звалюцы, жыве па інерцыі. Выпхнуўшыся з мацярынскага лона, мы ўжо не можам прыпыніцца да смерці. Бесперастанны рух усяго існага — закон жыцця. І ў літаратуры — тое ж самае. Калі пачаў чалавек з дваццаці гадоў друкаваць бязглуздыцу, то ён і скончыць, можа, толькі ў «таўсцейшых» маштабах. Іншая справа, што па ходзе творчай інерцыі можна прафесійна авалодаць рыфмай, стылем, формай... Аднак бяздарнае прыкываецца і «квітнее» ў любой вышталонай форме.

2. Я не думаю, што ў нас існуюць толькі спробы стварэння масавай культуры, я перакананы, што яна ў нас ужо ёсць. І павінна быць! Як любы цывілізаваны чалавек, я за развіццё масавай культуры, тым больш, калі яна будзе рабіцца на беларускай мове і грунтавацца на беларускай культуры. Гэта дасць штуршок для развіцця і пашырэння ўжытку нашай мовы, а таксама рассуне гарызонты для разумення і агляду сусветнай цывілізацыі. Бо, у сваёй большасці, наш народ яшчэ вельмі цёмны і недасведчаны.

А наконт літаратурных масавых з'яў... Бестселеры фантастычнай, дэтэктыўнай і прыгодніцкай літаратуры, на мой погляд, праб'юць ход для сур'ёзнай мастацкай літаратуры, якая зараз варыцца сама ў сабе, застаючыся па сутнасці без чытача.

Калі малады літаратар не задумваецца над пытаннем уласнай вядомасці, а гэта значыць, над прызнаннем сабой сваёй таленавітасці — гэта творчая смерць. Вядомасць для мяне, перш за ўсё, асацыіруецца з пісьменніцкай вартасцю, а таму — і ўчора, і сёння, і заўтра — для набыцця гэтай вядомасці-вартасці я, як пяецца ў расейскай песні, «за ценой не постою». Чаго і іншым жадаю. Канечне, не любой цаной, але ажно да нешкадавання ўласнай творчай крыві — гэта адназначна.

Праўда, зраблю адно вымушанае адступленне. Здавальненнем чытаю адноўленую ў Вільні «Нашу Ніву». Шчыра скажу, што яна ўжо сёння з'яўляецца моцным канкурэнтам «ЛіМу». І каб жа не «выпендрэшь»...

Вось, чытаю ў трэцім нумары «Лісты пра сучасную літаратуру» маладога інтэлектуа-

ла, схаванага за подпісам Францішак Эн. Ён не палемізуе з Л. Корань, якая надрукавала ў «ЛіМе» артыкул «Агрэсія формы», а здэкліва займаецца перад намі калялітаратурным аналізмам. Адрозна заўважыўшы чытачам, што ён больш знаёмы з бітнікамі, По, Форманам, Джойсам, Кафкам, Дэрыду, Борхесам, Оруэлам, Голдзінам, Нікальсанам і Кісі, чым сама Л. Корань, пачынае даводзіць нам, што яна завясціла літаратурную адзнаку Федэрэнку і яўна, ну, яўна знізіла яе Мінкіну (супрацоўніку «Нашай Нівы», цудоўнаму паэту і перакладчыку). Бо першы абапіраецца ў творчасці на рускую класіку (як жа ён пасмеў мець нешта агульнае з расейскай класікай?!), а другі — на замежную класіку, і ведаць ён не ведае, і чытаць не чытаў ніякіх там расейскіх Пушкіна ды Ясёніна!

Я прачытаў гэты досвед, двойчы зазірнуўшы ў слоўнікі, але, як мне падказвае інтуіцыя, ці не часцей за мяне заглядваў у тыя ж слоўнікі і сам аўтар гэтай звышэрудзіраванай патэтыкі. Нягледзячы на заяўленую з першых радкоў іронію, варожасць да іншадумства тут непрыхаваная.

Канечне, артыкул Л. Корань выклікае некаторыя непагадненні і ў мяне, аднак, нават зважаючы на больш значнае яго неўспрыманне з боку літаратараў, лічу, што гэта адзін з лепшых артыкулаў пра маладую літаратуру, які надрукаваны ў нашых афіцыйных літаратурных выданнях за апошні час. І — дадам — напісаны значна таленавіцей, чым іншыя артыкулы на падобную тэму аўтароў больш вопытных.

Дык вось, такой вядомасці і менавіта такой цаной, якую здабывае яе не надта таямнічы Францішак Эн, я паасцярогся б...

3. Рыначныя густы даволі разнастайныя. Літаратурныя — таксама: адзін аддае перавагу верлібру, другі — вершаказам, трэці — традыцыйнай форме

Карлас ШЭРМАН

РЫНАК ПАЧЫНАЕЦА З АДБОРУ

1. Талент амаль заўжды жыве на хвалях міжчасся. Ён не ведае іншага апірышча, акрамя трох кітоў — сляпой любові да літаратуры, уласнай духоўнасці і адчування жыцця, калі няўлоўны пругкі вецер крапае адно ягоны твар і ён усведамляе, што гэта сама зямля кудысьці рушыць. Талент, як я разумею, рэдкае спалучэнне шчасця і трагедыі. Ён таксама стыль, які безупынна — учора, сёння і заўтра, пад час узлётаў грамадства і калі яно ў бездані крызісаў — падточваецца шашалем інерцыі. Талент, калі хочаце, анамалія, бо ён разбярэць слова, і як толькі люд прымае яго з захапленнем, ён зноўку знаходзіць адно яму відочныя заганы і зноўку шукае. Дзень пры дні...

Літаратура без моцнага ўўлення існаваць не можа, але яна тым і жыве, што шукае ісціну, таму талент адчувае, што яго пуцяводная зорка — праўда, на якую ён абапіраецца, да якой часамі набліжаецца. Васіль Быкаў — праўдар у мастацтве слова, і гэтым шмат сказана.

Бяда ў тым, што пакуль насоўваецца далёка не рынак, а жаклівае карыкатура на яго — крывое люстэрка нашай разбуранай дашчэнтку культуры літаральна ва ўсіх галінах жыцця-дзейнасці.

Рабочы нібыта страціў здольнасць ганарыцца гошым і якасным вынікам працы, як бывае ад пачуцця ўласнай годнасці. Вольнага сялянства яшчэ няма, ды і ці будзе яно пасля крымінальных падзей калектывізацыі і прымусявага калгаснага «шчасця». Гаспадарнікі лічаць, што рынак — гэта калі дзяруць сем скур, высмоктваючы звышпрыбыткі. Інтэлектуальныя вартасці дэфармаваныя, і нават больш за грашовую ці цэнавую сістэму. Палітыкі забываюць, дзеля чаго ўвогуле ім дадзена займацца сапраўды найстражэйшым рамяством, і ўсё гэта мае кароткае, поўнае трывогі імя і крызіс. Крызіс грамадства, крызіс усіх вартасцей, антысвет злыбяды.

Як гэта здарылася, збольшага вядома, а вось на пытанне, як жа вылезці з чорнай яміны нашага лёсу, перадусім гучаць адказы палітызаваныя, насычаныя ідэалогіяй розных адценняў. Зноў набірае моц ідэя лібералізацыі цэнэў, але зусім не ясна, якім будзе механізм абмежавання прыбыткаў да цывілізаванага ўзроўню, бо менавіта звышпрыбыткі раскручваюць спіраль хуткаснага падзення.

Пісьменнікам трэба змагацца за адзіны і незалежны Літфонд без права ўмяшальніцтва ў палітыку, які б ствараў рэнтабельныя прадпрыемствы і

накіроўваў прыбыткі на дапамогу кожнаму сябру Літфонду на пачатках роўнасці і адсутнасці прывілеяваных асоб.

Пад час бяды і бездухоўнасці, калі сорах працэнтаў люду ўжо на парозе жабрацтва, а дзяржаўныя структуры адварочваюцца ад творчай інтэлігенцыі, нібы ад востэньскай мухі, мала хто чытае мастацкае слова. Я ўжо не кажу пра балючы стан беларускай мовы, якую нелюды амаль што знішчылі. Да гэтага можна дадаць, што сапраўды вядомых пісьменнікаў на Беларусі мала, так і павінна быць, бо талент — выключнасць, няма такой краіны на свеце, дзе былі б сотні, а то і тысячы пісьменнікаў. Побач з імі працуюць літаратары, жывыя клеткі літаратурнага працэсу, з уліку якіх часамі вылучаюцца эпахальныя пісьменнікі. Наш скаржоны дэмарослы рынак пачынаецца з натуральнага адбору, прапановае іспыты на выжывальнасць, ставіць тлустую кропку пад пустымі словамі аб сацыяльнай абароненасці інтэлігенцыі, дый не кожны вядомы пісьменнік вытрымае націск новых эканамічных адносін. Гэта як трываць ласяня калы хаты, карміць амаль што з рукі, даць яму ласкавае імя, а потым — пасля пэўнага часу — адвесці ў гушчар і кінуць.

Сапраўднаму літаратару рынак не прадыктуе, што і як пісаць, чалавек ужэ крочыць па зямлі, купляе, што хоча. Іншая справа — адчуванне жыцця і справядлівага прага да заўжды патрэбнай праўды.

2. На мой погляд, беларуская масавая культура дэ факта створана, ужэ крочыць па зямлі, мае перспектывы і сыграе сваю ролю ў жыцці, але ў грамадстве няма культурнай раўнавагі, гармоніі культурных плыняў, дэфармавана нават шырока каштоўнасцей у галіне культуры, асяродкі бескультур'я пануюць паўсюль і не лічаць сябе заганнымі, вакханалія крызісу растварае тармазы маралі, апалагетыка поўнай кішні, фізічнай моцы, сытасці і распусці, стан рэлігійных пачуццяў, якія часцяком падменьваюцца модай, паказнымі крыжамі без крыжа ў душы, паказным і прэстыжным шлюбам у храме, калі прыгажуня з нявіннай вачыма, трымае свечку і ледзь не страчвае прытомнасць, бо цяжарная, — усё гэта падказвае, што масавая культура міжволі можа пагражаць сапраўднаму адраджэнню культуры.

Наконт лаўраў любой цаной толькі скажу: тае бяды, хай бавяцца на здароўе, але вядо-

і г. д. Я, напрыклад, доўга эксплуатаваў традыцыйную форму верша, але зараз яна бывае непрымальнай ад мноства прычын. А калі творчая задумка патрабуе пошуку новых форм, то, зразумела, я іх шукаю. Вялікая ўдача пісьменніка, калі выдатны змест гарманічна засведчаны адпаведнай формай.

Цяпер у нас многія проста «мочацца» вершамі. Ім усё адно што эксплуатаваць — змест, форму ці самога чытача... Прычым эксплуатаваць на нашай гісторыі і перабудове. У многіх з іх хацелася б запытацца: а дзе ж вы былі раней, чаму тады не падтрымалі адзіночых шчырых галасоў Быкава, Караткевіча, Адамовіча? Ёсць сярод іх і маладыя. І, на вялікі жаль, трэба прызнаць, што такая «традыцыя» ў нашай літаратуры найбольш трывалая.

Спраўднаму творцу дапамагае ўсё: і фармальны пошук, і чужыя знаходкі, і ўсякая іншая драбніца, з чаго і складаецца наша жыццё. Пісьменнік, які не арыентуецца і не звязвае на тое, што ёсць, і не задумваецца над неабходнасцю таго, чаго яшчэ няма, проста займаецца літаратурнай пантамімай; ён піша нямымі жэстамі і мімікай, душа яго прамаўляе, але словы яго не чутныя. І дарэмныя высілкі выводзіць іх на паперы. Каб апісаць жыццё — дастаткова яго аднойчы пражыць, але каб таленавіта яго выявіць у літаратуры — трэба пражыць яго двойчы... Здаецца, напрыканцы я ўжо сам падсвядома некага паўтараю. Але эксплуатацыя добрых думак, спадзяюся, нікому не прынясе шкоды. І літаратарам у тым ліку. Хоць бы для таго, каб не пісаліся імі такія перлы ці падобныя на гэтыя:

Перад вачыма агарод,
гнілая хата, кола, кошык
і душы...

Душы тут не з дошак,
але, здаецца мне, — з іх плот.

Вось, так. Як кажуць, любіце,
які ёсць. Вашы пытанні —
мае адказы.

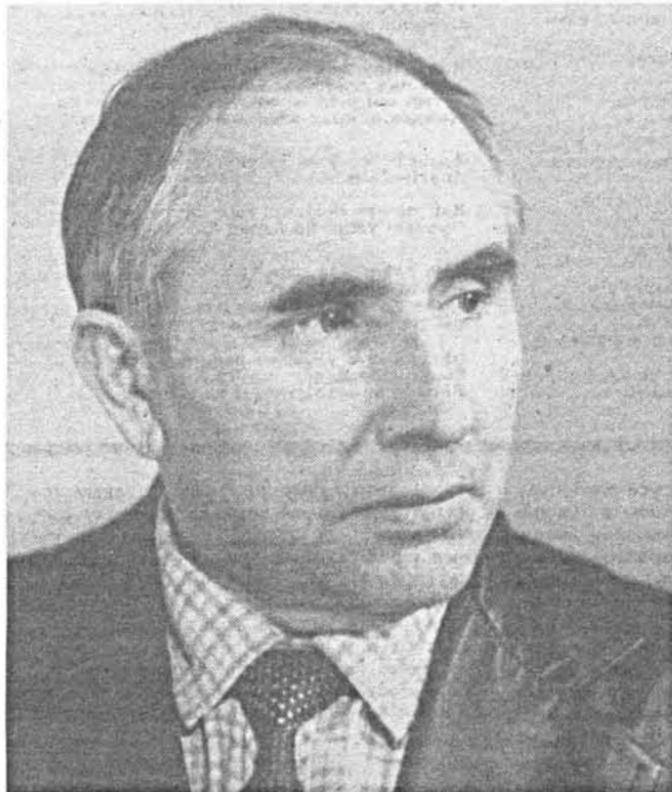
ма, што менавіта такія лаўры не адчыняюць брамы ў гісторыю літаратуры.

3. Свядомая эксплуатацыя моднай формы — гэта няшчырая ў адносінах да людзі, малаарганічная справа, больш блізкая да масавай культуры, і ў значнай ступені закрывае пытанне аб адказнасці мастака нават перад сабою, перастае мастацтва ў вытворчасць, а літаратара — у рамесніка.

Тым часам, без фармальнага пошуку, без асэнсавання магчымасцей слова ў розных эстэтычных сістэмах няма і пісьменніка, страчваецца крэўная сувязь нацыянальных літаратурных утварэнняў з адзінай сусветнай літаратурай. Безумоўна, я не магу пагадзіцца з тым, што фармальныя знаходкі літаратурнага характару бываюць чужымі. Засвоенае — не чужое, асэнсаванае ўваходзіць у нашу сутнасць. Прыгадайма, санет не ўзнік на Беларусі, раманс таксама, але ж хто выкрасліць іх з нашае літаратуры?

Фармальны пошук набывае якасці антынерцыянага сродку, выконвае высакародную функцыю пашырэння далаглядаў творчасці. Як і мастацкі пераклад.

Аднак без пачуцця мастакоўскай меры нараджаецца мо і фармальна дасканалае, але ўсё ж штучнае, адарванае ад каранёў, не прынятае імі, і гэта вызначае толькі час, бо нязвыклае адразу здаецца штучным. Так што не спяшайцеся выкрываць шукальнікаў формы! Хай ім Бог спрыяе!

СВЕТЛА, СМЕЛА, МАТУТНА

Ці то час такі, ці то мы гэтыя, але за апошняе дзесяцігоддзе, відаць, не толькі ў мяне, але і ў большасці прадстаўнікоў майго, ды не толькі майго, пакалення з лішкам набралася прычын, каб адчуваць сябе вінаватымі. Бо сапраўды, ці ж я сам так ужо не без граху, калі ў такім доўгім апошнім часе ніводнага артыкула пра іх не напісаў, тым больш ніводнага пэтычнага дэбюта маладых не прывітаў. Разумею, што з'ява шырэй, бо яна — не толькі чыста літаратурнага гатунку. Бо ў цэлым жывём жа мы ў грамадстве вінаватых, і хто з «Тутэйшых» ці маладзейшых ад іх, той як бы па адзін край рубяжа, хто ж старэйшы за «Тутэйшых» — на заднім — «вінаватым». Галасы пры гэтым палавіняцца, а то і трояцца, чацвярацца: хто кажа «ўсе вінаватыя!», хто — «без віны вінаватыя», хто вініць адных, іншым дорыць алібі, а хто толькі сабе шукае апраўданні ці, больш таго, самых чыстых папераў, не бачачы ў сваім воку бераўня, а ў суседскім дробную макулінку пад венок падбіраючы. Такім чынам, час сапраўды даўно прабіў шыра нам і вінаваціцца, і так вінаваціцца, каб не спрашчаць нічога, а бачыць усю складанасць нашага разраўнення з былым, усю складанасць самога былога, якое ёсць рэальнай гісторыяй нашай вялікай літаратуры як песні, слова з якое не выкінеш.

Выпрабаванне былым, яно — асноўнае ў літаратуры, бо гэта ж выпрабаванне часам, выпрабаванне на трываласць, вечнасць. Страшнае яно, ды не кожнаму: кан'юнтуршчыку — так, алілуйшчыку — так, пераплявайлу — так, але ўсё ж, дзякуй Богу, хоць і хапала ў нас у мінулым часовага і шэрага, ды секлі хвалі часу — фарватарна, магістральна — і шмат чаго магутнага і светлага, што увайшло і застанецца ў сённяшнім дні, што ўвойдзе і ў дзень наступны. Бо з тым было «неба высокага ідэала», раўненне на ідэал увогуле, без якога няма ўвогуле мастацтва. І было яшчэ з усім тым і пачуццё віны, — было! было! — задоўга да нашага часу было і пачуццё віны, і пачуццё сораму пры спробе сказаць як найпаўнейшую праўду аб жыцці, пры поўным адыходзе ад імітацыі грамадзянскасці, пры глыбокай сацыяльнасці — гэтай сапраўднай нароны грамадзянскасці ў паззіі. І было ўсё гэта задоўга да нашага часу найперш у аднаго

з нашых самых слынных паэтаў-шасцідзсятнікаў... аўтара паэмы «Даруйце!», матывы віны якое — праз гады — менавіта з павінавацтва прымусілі мяне пачаць і сваё слова аб гэтым Паэце...

Анатоль Вярцінскі — адзін з несумненных лідэраў беларускай паззіі другой паловы ХХ стагоддзя. Наколькі ў цэлым багатая наша паззія гэтага часу, мы часта не бачым, ці што. Відаць, таму, што маем, што багатыя, ну, а калі маеш, то што пра гэта гаварыць? Вось і маўчым, прамойчваем, замоўчваем, ды і не гаворымо пра аднаго, каб не пакрыўдзіць пятага ці дзiesiąтага. Выдатны, шырокі і глыбокі пэст, а ці ж па-сапраўднаму станавіўся калі А. Вярцінскі надоўга ў цэнтры нашай увагі? Хіба толькі як аўтар зборніка «Тры цішыні» (1966), а пасля як аўтар розных крыміналаў, абвінавачванні ў якіх каверкалі наступныя зборнікі пэста, — прынамсі, «Чалавечы знак» (1968). І гэта ў той час, калі А. Вярцінскі пасля сваёй ранняй «Песні пра хлеб» (1960) стаў сапраўды адным з нашых вектарных паэтаў, які сваімі набыткамі абазначаў адзін з самых перспектывных кірункаў нацыянальнай паззіі.

У свой час пра лірыку Аляксея Пысіна гаварылася, як пра лірычную эпопею, раўналежную ў нашай літаратуры ваеннай прозе Васіля Быкава. І сапраўды — гэтую раўналегаласць час прадаўжае ўсё больш падсвечваць. Але не толькі яе, бо куды шырэйшыя прасторы займае раўналегаласць з прозай таго ж В. Быкава яшчэ і паззія А. Вярцінскага — яго лірыкі, яго эпасу. Чаму? Ды таму, што якраз у паззіі А. Вярцінскага найбольш, чым у іншых, аказалася параметраў зарыентаванасці на тыя ж ідэалы, што прадвызначалі мастакоўскі лёс В. Быкава.

Як і народны пісьменнік, пэст А. Вярцінскі з самага пачатку ўзяў курс на паказ самай суровай праўды жыцця, на трагізм і драматызм народнага лёсу — пры маральным максімалізме, пры духоўным супрацьборстве з сіламі цемры.

Паззія А. Вярцінскага — гэта асобны мацярык нацыянальнай паззіі, асобная яе школа, асобны стыль, асобная сістэма ўніверсальнасці паззіі, інтэграцыі нацыянальнага ў агульначалавечы

чае. Здабыткі паззіі А. Вярцінскага — непаўторныя, урокі яе — маштабныя, і чым хутчэй яны ўсвядомяцца творцамі нацыянальнай паззіі, тым больш паспрыяюць яе далейшаму развіццю. Разам з тым нялішнім будзе падкрэсліць, што як і пафасна — прадвызначальная для пэста А. Вярцінскага ідэя віны, сацыяльнай справядлівасці, адказнасці, маральнага максімалізму, так і ягоная ўніверсальнасць паззіі як такой — гэта рэчы, роўна часавыя, роўна накіраваныя нам як эпохальныя, як этапныя. Першая — горыччу віны, спароджанай бальшавізмам, які ставіў на парогі вінаватасці краіну, грамадства, — рэч, як бачым, з сацыяльна-гістарычнага вытоку, цяжкага, пакутнага. Рэч другая — з вытоку іншага — са светлага, адраджэнскага, культурна-гістарычнага складу. Яго, гэтага другога вытоку, мы, можа, сёння так выразна і не адчулі б, калі б так нядаўна не ўбачылі буйным планам нашага Францішка Скарыну з ягонымі тэндэнцыямі да ўніверсальнасці, з ягонай сістэмай ўніверсальнасці духоўных каштоўнасцяў са скарбніцы гуманістычных ідэй і з ўніверсальнасці эстэтыкі, прыгожага ў слоўе паводле традыцый Арыстоцеля і Тамаша Аквінскага. І мне тут тройчы прыемна адзначыць, што тое, што намі сёння толькі першапачаткова ўсведамляецца, тое ў выходных пазіцыі сваёй паззіі А. Вярцінскі ўзяў ледзь не з самага пачатку ўласнай творчасці — узяў сілай, дадзенай толькі пэсту глыбокаму, пэсту-празраліўцу, пэсту, у руках якога — будучае.

Як ні дзіўна, але тое, пра што я зараз скажу, з гэтым я ўвогуле сёння звяртаюся да студэнтаў-філолагаў, імкнучыся даць ім ўніверсальную формулу жыццёвага канона філолага, літаратара. Так, менавіта сёння прашу студэнтаў-філолагаў падхапіць лозунг трох «і» — інтэлектуалізацыі, інтэлігентнасці, інтэграцыі. Але ж ці з самага пачатку не з гэтай жа трыяды «і» сыходзіў А. Вярцінскі, становічыся ў 60-я гады адным з першых беларускіх паэтаў-інтэлектуалістаў? Ці ж не яго лірыка менавіта цераз сваю інтэлектуальнасць становілася высока і шырока інтэлігентнай, а цераз далучэнне да вобразаў грэчаскай і рымскай Антычнасці, Сярэднявекі, Адраджэння менавіта інтэграванай у кантэкст агульнаеўрапейскі, агульначалавечы? Жыццё і паззія —

ВІНШУЕМ!

18 лістапада спаўняецца 60 гадоў вядомаму беларускаму пісьменніку, лаўрэату Дзяржаўнай прэміі БССР, народнаму дэпутату Рэспублікі Беларусь Анатолю Вярцінскаму. Лімаўцы сардэчна віншуюць Анатоля Ільіча, — таксама лімаўца, свайго нядаўняга галоўнага рэдактара, з паважным юбілеем, ад усяе душы зычаць яму здароўя, творчага плёну, поспехаў у грамадскай дзейнасці на карысць Бацькаўшчыны.

заўжды неразлучныя, заўжды ў пары. Законы ж паззіі — законы жыцця, калі яно высокае, пры «небе ідэала». І тут я магу згадзіцца, што і паззія — падручнік жыцця, бо ў гэтым паззія А. Вярцінскага перанонвае.

І яшчэ адну паралель хацелася б правесці з параўнання А. Вярцінскага і В. Быкава, — тым больш, што гэтай паралелі, здаецца, яшчэ ніхто не заўважваў. Проза Быкава — сацыяльна-псіхалагічная, і ў тым няма дзіва: псіхалагізм аб'ектывізаванай прозы, зарыентаванай на ідэі сацыяльнай справядлівасці і мастацкай праўды, ён у традыцыйна-беларускай прозе такі. І вось думаецца, што ёсць падставы для параўнання псіхалагізму празаіка і пэста, ёсць падставы ўвогуле гаварыць аб псіхалагізме лірыкі, аб'ектывізацыі ў лірычным вершы псіхалагізму, якога сацыяльным не назавеш, але што гэта таксама варыянт псіхалагізму, відавочна. Відавочна, што для нацыянальнай паззіі гэта стала з'явай наватарскай, хоць наймення пакуль што не мае. Ды перачытайце вы такія вершы А. Вярцінскага, як «Эдзіт Піяф хоча любіць», «Бяссрэбрачнікі», «Два полі», «Дынамік», «...Цётка плакала па ўсім свеце...», дык сапраўды, ці ж гэта не Быкаў у лірыцы? А феноменальнасць вершаў «З'яўленне», «Мужчына. Жанчына. Чаканне...», «Вясновы закон»? Як вызначыць іх псіхалагізм, як сапраўды назваць яго з гэтымі маштабамі і незвычайнасцю абагульнення, калі, як у вершы «З'яўленне», адначасова і пра нараджэнне кожнага з нас, і «зор і сонца ўвышыні», і «сокаў з глыбіні карэння», і «траў у веснавыя дні» і ўвогуле чагось «ва ўсёй красе» — маці, каханай, паззіі, жыцця ўвогуле — гаворыць пэст, бачачы свет у нечаканасці, выпадковасці, заканамернасці і ў бласлаўнасці — жыцця жыццём, чалавека сусветам. А што за чуд — верш «Вясновы закон!» «Закон адвечны і мудры», — сцвярджае пэст. Адвечнае і мудрае ў ім ён і фармулюе, разумеючы чалавека і прыроду, псіхалогію як чалавека, так і той нібы жывой і роўна мудрай прыроды, што чалавека ўмудрае, робіць яго чалавечым, сущыяе яго хваляванні, супакойвае, думкі нававае. Пабольш бы такога псіхалагізму быццё я нашай паззіі!

І яшчэ асобна хочацца сказаць проста аб прыгожасці, элеганцкасці многіх вершаў А. Вярцінскага. Пэралік тут быў бы велімі доўгі, але ўсё ж пачнем яго вершамі «З полескіх уражанняў», «...Гора — не бяда, бяда — не гора...», «Тры цішыні», «Рэзвіем па кожным чацвёртым», «Статак вяртаецца з поля», «Мама мыла раму...», «Высокае неба ідэала», «...Тут адна спягада...». Няхай кожны з паклоннікаў паззіі А. Вярцінскага прадоўжыць гэты спіс сам для сябе, а тут прынамсі мне хочацца падкрэсліць, што кожны з вылучаных мной вершаў у сваёй красе адзін да другога непадобны, што ўсе гэтыя вершы ўласна хрэматэматычныя і сапраўды прадстаўнічыя на форуме любой публічнасці...

Можа, я завельмі пра А. Вярцінскага як пра пэста і толькі пра пэста, бо ён жа і з шэрагу нашых лепшых публіцыстаў, а чым стала «Літаратура і мастацтва» ў бытнасць яго рэдактарам гэтай газеты, усім нам на памяці. Напавідку ва ўсіх таксама сённяшняй дзейнасці ў Беларускай Савецкай Рэспубліцы Беларусь народнага дэпутата А. Вярцінскага, як і дыпламата Вярцінскага, што пабываў на Генеральнай Асамблеі ў Арганізацыі Аб'яднаных Нацый у Нью-Йорку, што сёння ўзначальвае дэлегацыю Рэспублікі Беларусь у Парыжы на абрадах ЮНЕСКА. І ўсё ж — пра Вярцінскага-пэста, перш за ўсё пра пэста, хоць бы таму, што ўся грамадска-палітычная і грамадска-літаратурная дзейнасць А. Вярцінскага апошняга часу як бы захіліла сабою яго як пэста, як бы аддаліла яго, хоць на самай справе аддалення — аніякага! Анатоль Вярцінскі-пэст — у цэнтры, быў, застаецца: у цэнтры здабыткаў і клопатаў усёй нашай сучаснай паззіі, у цэнтры ўсяго літаратурна-грамадскага руху, якім ён у нас сёння ёсць, развіваецца.

Алег ЛОЙКА.

Не заўважаі маёй тугі...

Бежим, бежим, посмертны друг,
От красных и от черных выюг!

Сяргей ЯСЕНІН.

Не заўважаі маёй тугі ў вачах
І не пытай, адкуль яна ўзялася.
Даўно агеньчык той любі ачах,
Што ў сэрца мне спадманам упілася.

Не гавары мне, дружа, гучных слоў,
Калі пра шчасце гутарыш са мною.
Балюча ад таго, што шмат гадоў
Нам вочы затуманьвалі маю.

Крыж нематы прыносіць гора ўсім,
Хто перад ім уклечвае бязмоўна.
Нам ад тугі не збавіцца зусім,
Пакуль бытуе сназ: «А мне ўсё роўна...»

Заўжды даўжэюць цені на палях,
Калі заходзіць сонца за лясамі.

А мы стаім, паглядваем на шлях,
Не заўважаем скрыжаваньня самі.

Не перадаць уражанняў тых дзён,
Як плыў над намі смерч перавароту.
Я быў гатоў павесіць праз заслон
Супроць яго маю белую роту,

Каб зліцца там са строем маладым,
Што пад агнём узводзіў барыкады.
У тых дні ўсім — мёртвым і жывым —
Нам неслі крах забойцы з самаўлады.

Адзін пыхцеў — як тлусты той вярпрук,
Другі — слімак, а трэці — прышчык
гнойны;

Каб па-круччоўску ўсіх скруціць у крук,
Пускалі танкі на народ бязбройны.

Мне гаварыла сэрца: «Усё — мана.
Не вер ні слову гэтых самазванцаў!
Была такая хунта не адна,
Ды не магла ніводная ўтрымацца!»

Шкада, што ў час не давлялося мне
Быць наля Белага на Прэсні Дому.
Лічыце ж, што стаю, як на вайне,

За свой народ салдатам невядомым.
23—27 жніўня 1991 г.

Адлюстраванне

З цемры ночы ўспыхвае святанне
І рака святле спанваля.
Бацаче там сваё адлюстраванне
Лес і поле, неба і зямля.

У раку заглядваюцца дрэвы,
Хаты, што стаяць на берагах,
З берагу я правага на левы
Тут калісьці пракадаў свой шлях.

Толькі што пакажа плёс вільготны?
Тут жа ўсё глядзіцца зверху ўніз:
Выглядае бокам адваротным
І плакат, што кіліца ў камунізм...

Не туды павернуты галовы,
Дагары нагамі дрэвы, пні.
А які дзень — светлы ці суровы —
Сёння ўбачу ў плыннай быстрыні?

Зноў вайну? О не! Адлюстравана
У слязах яна дзяцей і ўдоў,

АЛЕНА Аляксандраўна падыходзіла да парку.

Як ішлі вуліцаю і поплавам каля рэчкі, як мосцік міналі, яна ад шчырасці душы, ад добрага сэрца то хацела ўзяць Казіка за руку, як малога, то палажыць сваю яму на плячо, то абняць за худзенькія плечы. І кожны раз Казік то хаваў свае рукі ў кішэні, то пацпеваў плечуком, каб скінуць яе руку, то адступаў убок, то знарок адставаў, і Алена Аляксандраўна прыстойвала, каб хлапчук апынаўся побач, каб можна было на роўных весці гаворку. Углядалася збоку ў яго завостраны твар з ваўкаю ў куточку рота, знябожаны і зацятый, і шчыра шкадавала яго.

Не паддаваўся Казік на размовы: «ага», «угу», «не», «не ведаю», «ай» — амаль усё, што ад яго ўдалося пачуць. Пра бацькоў Алена нікога не пыталася. Табу! Забароненая тэма! Жыццёвы вопыт так падказваў, а не педагогічны. Хоць, праўда, і Анюта збіралася ўсіх супрацоўнікаў дзіцячага дома ў школе, запрашала настаўнікаў. Дамовіліся катэгарычна: ніякіх роспытў пра мінулае дзяцей не рабіць, хоць знарок, хоць знячэўку. Ва ўсіх, без выключэння. Калі захоча каторы ці каторая што само расказаць — няхай, добра. Але зноў-такі — слухаць і не фарсіраваць расказ запытаньнямі. Калі адагрэюцца іх душы, разледзініцца, памяжчэ ў іх сэрца, тады мо стануць больш разгаворлівыя. Тое, што ўведаецца, не распаўсюджаецца — як таяны споведзі. І вось цяпер Алена Аляксандраўна старалася задаваць яму нейтральныя пытанні — што любіць, а што не, што ўмее ўжо рабіць і чаму хоча навучыцца, ці ўмее чытаць, пісаць, рашаць задачкі, кім хацеў бы стаць, як вырастае вялікі, ці клапоціцца пра свайго браціка. І амаль фізічна чула, што ў Казіка кожная клетачка як у цісках, кожны нерв, кожная жылочка напята — як не пэнжаюць. Ад такой рэакцыі хлапчука ажно гублялася: ну з якога боку яшчэ падысці, падступіцца? Звычайна ласка і сардэчнасць бралі сваё, заградскія дзеці ажно ліплі да яе. А тут — асечка...

А ўзяла з сабою Казіка ў парк, каб звесці яго з Васем Мечаным і Мікам-Мікодзімам. Яны ж амаль аднагодкі, авось правяць прыхільнасць адзін да аднаго, авось пасябруюць. Яна ўжо наслухалася ад Ганны Сымонаўны пра Янука Каржанеўскага і сама адначыла сабе, пабаўчышы, які ён самастойны і амаль дарослы, якая згуртаваная іх тройка. Цяпер, праўда, ужо чацвёрка, вось толькі ці ўжывецца Мечаны з імі... А добра было б, каб гурт большай і большай — пяць, шэсць, дзесяць... Каб усе большыны кампаніліся каля Янука, каб узялі яны пад апеку самых малых — як сваіх братоў і сябр. «А Каржанеўскі, відаць па ўсім, змог бы гэта зрабіць. Есць характар, і сіла волі ёсць, ўтарытэт. І галава на плячах... Як людзі важакамі робяцца? Гэта прыроджанае ў чалавеку ці нажыўное, жыццё змушае стаць такім? Нехта ж казаў, адзін нараджаецца з сядлом на спіне, а другі — коннікам. Праўда гэта ці байка?»

Падшоўшы з Казікам да двара флігеля, убачыла такое відовішча. Непадалёк ад будынка, у былым агародзе магута дыміў раскладзены агонь. Ядзя жала брыян сярпом, Янук з-за пляча джыггаў, дзэўб касю. Але здраўнелы і тоўсты, па пальцу, сцяблы лебяды, яшчэ таўшчэйшы лопух чэ вельмі паддаваліся касе. Ядзя, мабыць, паспела зажменіць, натрудзіць левую руку, бо ўсё падымала і матляла кісцю, а Янук раз-пораз падымваў касу і глядзеў на жала — ці не

пазаварочвалася? Лепш за ўсё дзейнічаў Грыша Волах — нажом, і занятая ім палоса «іржышча» была даўжэйшая, чым у іх. Усё ссечанае, зжатае, зрэзанае Валя, Міка і Вася Мечаны зносілі на агонь, у вялізную кучу, якая і вываргала такі страшэнны дым. Урэшце Вася прысеў каля дымлівага вулкана і пачаў заўзята махаць кавалкам дыхты¹, падсоўваць сушэйшы палак і трэсак, абломкаў старых бярвенняў. Языкі полымя не хацелі

паломаным казырком была на галаве пілотка з чырвонай зоркай, замест падраных пінжака і штаноў вельмі прыстойныя і падобныя на салдацкія гімнасцёрка і штаны. Толькі вось на нагах... Вася быў у вялікіх балетках з тых, што купіў Мікульскі ў Пінску. Хоць і перашывалі гімнасцёрку і галіфэ, абмундзіроўка цэлялася на ім, балеткі шлэпалі. Але сустрэлі яго з захапленнем: «Го-о! Ур-ра! Ух ты! Навабранчыкі!» Пакідалі работу,

Вайна Вінаватая...

Пабег Міка

У 1990 годзе ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» выйшла 1-я кніга майго рамана «Хлопцы, чые вы будзеце...» Тым часам была здадана ў выдавецтва і часопіс «Польмя» II-я кніга рамана...

Кастрычнік 1944 года. Яшчэ грывіць на захадзе вайна. У вёсцы Стары Пасадзец на Палесці арганізоўваецца дзіцячы дом

для сірот вайны. Дома, па сутнасці, яшчэ няма, а дзяцей ужо прывезлі. Людзі парабіралі меншых са хатах, узялі часова даванцамі. Група большых на чале з Януком Каржанеўскім пасялілася ў парку ў панскім флігелі, які памаглі адрамантаваць салдаты.

АУТАР.

выбівацца наверх, і Янук пакрычаў хлопцам і Валі:

— Перастаньце зелле валіць! Хай павалецца, падсохне.

Тое самае «качагару» сказала, мабыць, і Хрысціна Пятроўна, якая выглянула з сцянец флігеля, голасу яе Алена Аляксандраўна і Казік не пачулі.

Вася і Міка знайшлі другую забаву. Яны расшпільвалі, адзін свой доўгі падраны пінжак, другі — фрэччык ці кіцель, перашыты з нямецкага салдацкага, распасціралі, як крылы, і кідаліся ў самую гуччэчу жоўта-зялёнага дыму, выбягалі з другога боку, склаўшы ўжо «крылы», толькі не зашпільваючыся, і з-пад адзення таксама валіў дым, струменіў, здавалася, нават з вушэй, з валасоў, з носа. Кожнае іх з'яўленне («Чэрці з пекла!») Валя сустракала віскам і прарэзлівым крыкам, падбегала да аднаго, да другога, ляпала па плячах, па спіне, па жываце, выбіваючы кожны раз клубкі дыму. А Вася і Міка кашлялі, слязліва моршчыліся і выкручваліся ад Валі. Яны паспявалі кінуць адзін аднаму нейкія загадкавыя словы: «Капутнуць, быць не можа!» — «Павінны абсыпацца!» — «Давай яшчэ па раз!» і зноў кідаліся, распусціўшы «крылы», у дымавую заслонку.

— Мама! — крычала Валя. — Вася і Міка падвэндзіліся, як кумпякі! Давайце іх на вышках на жэрдачку падвесім!

Вось ужо хлопцы паскідалі з сябе апранаху, паадварочвалі твары ўбок і яшчэ патрымалі яе ў дыме, патрэслі.

З сцянец зноў выглянула Хрысціна Пятроўна і паманіла да сябе пальцам Васю Мечанага: «Хадзі, стулянку дам!». Алена Аляксандраўна з Казікам завярнулі да вогнішча, а насустрач ім, міма, прабег, размахваючы над галавою пінжаком, Вася Мечаны, знік у сенцах. Пасталі каля кастра, глядзелі, як Міка паволі адзьяваў фрэччык-кіцель, зашпільваўся на кожны гузік да самай шыі, а Валя зноў хлопала ляпала яго па спіне, пасмейвалася: «Ой, фрычык, ты гарыш? Ой, зусім згарыш! Ой, а пах які ад цябе — фу-у!»

І вось Мечаны выйшаў з сцянец флігеля — спаважна, не пазнаць проста. Калі Міка спраўды змахваў на малога салдацка-фрыца, то Вася стаў маленькім чырвонаармейцам. Замест старога фуражкі з

збегліся да агню, да шчаслівага Васі Янук, Грыша, Ядзя. Паздароўкаліся з Аленаю Аляксандраўнай і — закруцілі, затузалі Васю, заляпалі па плечуках. Дасюль у чырвонаармейскай пілотцы быў толькі Янук, а цяпер ужо двое.

— І я хачу нашу пілотку! — раптам ірвануў у сенцы Мікодзім, а там — у левую палавіну флігеля, якая была за кладоўку.

І вось неўзабаве выйшаў адтуль немец-салдацік, але... у чырвонаармейскай пілотцы! Сваю ж, фрыцаўскую шапку палажыў у дым, на касцёр.

— Ты-ы-ы... разбагцеў вельмі! — ступіў да вогнішча Каржанеўскі, выхапіў шапку. — Сам не хочаш, то другі хто зносіць.

Панёс шапку ў сенцы і... павярнуў таксама ў кладоўку. Вынес балеткі і пілотку, пілотку аддаў Грышу Волаху, а сам сеў абуваць блеткі. Здаецца, і самыя большыя выбраў, а пальцы ўпіраюцца.

«Ужо шчаслівыя, ужо твары свецяцца...» — усміхалася, глядзячы на іх, Алена Аляксандраўна.

— Ну што? — напусціў на сябе сур'езнасць Каржанеўскі. — Ро-о-о-та-та. Не, адставіць. Адзьяленне, слухай маю каманду... Станавісь! — і паказаў рукою ўправа ад сябе.

Каля яго тут жа пасталі Грыша Волах, Міка і Вася Мечаны.

— Смі-ір-рнал Раўненне на сярэдзіну! — зноў скамандаваў Янук і, цвёрда ставячы нагу, зрабіў некалькі крокаў да Драбышэўскай, узяў пад казырок: — Таварыш генерал! Дывізія для парада пастроена!

Алена Аляксандраўна са смехам казырнула і махнула рукою:

— Вольна, таварышы гвардзейцы... Дык колькі ж вас тут — дывізія, рота ці аддзяленне?

— Пакуль што аддзяленне, — усур'ез адказаў, а потым усміхнуўся і Каржанеўскі.

— І аддзялення поўнага няма... Але будзе! Толькі трэба заслужыць званне гвардзейцаў... Во, прыміце папаўненне... Казік, Казімір яго завуць. Думаю, што і яму знойдзецца пілотка. Валя, заўтра ранацю павядзеш з сабою ў школу Мі-

каля вогнішча, зноў замахаў, задзьмухаў. Каля яго разгублена прысела і Валя. Застаўся стаяць насупраць Алены Аляксандраўны толькі Міка-Мікодзім, паглядаў, супячы бровы, то на Казіка, то на яе. І раптам паказаў на яго пальцам.

— Гэта яму — пілотку? Яму-у?! І вы думаеце, што ён варты насіць яе?

— А чаму не, Мікодзім, хлопчык мой дарагі! — Алена Аляксандраўна цеплынёй голасу, дружалюбнасцю хацела змякчыць сітуацыю.

— І вы не ведаеце чаму? Вы не ведаеце чаму?! — закрываў ледзь не з істэрыкай. — Не ведаеце, хто ён, чый сын?!

— Мікодзім!!! — рэзка, спалохана ўскрыкнула Алена Аляксандраўна.

Казік і да гэтага стаяў збяллы, а цяпер зрабіўся ажно блакіты. Пачаў гаварыць шэптам, а пад канец сарваўся на крык:

— А ты хто? Хто ты такі? Думаеш, як надзеў чырвонаармейскую пілотку, дык і ўсё? Фрыц ты! Фры-ыц! Фры-ыц!!!

Чуў жа не раз такую сваю мянушку Міка, зусім нядаўна і Валя так казалі на яго. А тут Бог ведае што з ім зрабілася.

— Я-я — фры-ыц?! Шкура паліцэйская, ды я цябе за гэта... за гэта... — Міка-Мікодзім падгінваў ногі, азіраўся, вытарашчваючы вочы, каб што схпіць у руку. І Алена Аляксандраўна рашуча заступіла сабою Казіка:

— Ты што? Хлопцы, ды вы што? Перастаньце, як вам не брыдка!

— Я цябе, шкура... на рэштат!.. — Мікодзім кінуўся за дашчаны хляўчук, да канюшы.

Адзін мо Янук зразумеў яго намер, бо кінуў касу і прыпусціўся ўслед: «Міка, стой! Міка, назад!» Пабег за ім трушком і Грыша.

Ядзя ўжо не жала, а вырвала з зямлі булавашкі-бадылі, з двума такімі пайшла да Алены Аляксандраўны. Выглянула з сцянец на крык і Хрысціна Пятроўна, потым выйшла. Перастаў махаць фанерынаю на агонь і Вася Мечаны. Усе ў непаразуменні глядзелі ў той бок, куды зніклі хлопцы.

І раптам Васеў крык: — Пагляньце... Ха-ха, зяці! Папёр, як

Вырвала з жыцця майго старанна
Многа самых дарагіх гадоў.

З берагу ўглядаюся крутога
У пльня ракі. Сябе не бачу ў ёй —
Не люструецца ў вадзе дарога,
Што ідзе паўз Бясядзі маёй.

Дзе спазнаў я першае каханне —
Ні сляда ад тых надзей і мар.
Дай жа мне, жыццё, ў адлюстраванне
Болей промняў сонца, меней жмар!

Развага сам-насам

Курыла пылам дальняя дарога
І даляглыды не былі відны.
Пытаю сёння я ў сябе самога,
Ці ёсць часцінка хоць маёй віны.

Што мы тапіліся ў вірах шалёных
І падалі на рубяжах крутых?
Гублялі шмат забітых і палонных,
А заступіцца не маглі за іх.

Я не імкнуўся да высокіх званняў
Ніколі ні наяве і ні ў сне.

заяц! — і паказваў міма Алены Аляксандраўны, недзе за яе спіну.

Сярод паркавых дрэў мільгала худзенькая фігурка Казіка Жываценкі. Кідаўся ўправа-ўлева, нібы па ім ужо стралялі, скакаў цераз кусты.

— Чаго мы стайм? — закрычала сіплым шэптам Хрысціна Пятроўна, але ўсе добра пачулі яе. — Даганяць трэба, ён сам не свой!

Першы пабег наўздагон Вася Мечаны. За ім Алена Аляксандраўна, Ядзя з Валяй. Мечаны, праўда, хутка запаволіў бег, потым зусім стаў, прытуліўся плечуком і галавою да дрэва, трымаючыся за сэрца.

Казік, дабегшы да сцяны парку, ускараскаў на яе хутка, як малпа, скокнуў на той бок. А ўсе «бабы» павярнулі галаву, да проламкі-варот, і страцілі зіштоўны час. Выскачылі за агароджу на спусцістую лугавіну і нідзе ўжо Казіка не ўбачылі. Як скрозь зямлю праваліўся.

Каля палатка хадзіў салдат з карабінам за плячом. Звінеў чымсьці каля паходнай кухні кухар.

— Вы пацана шукаеце? — падаў ён голас. — Вунь туды шмыгнуў, у кусты, у чарот!

— Вой, дык там жа ў кіяхох балота! Алена Аляксандраўна, там топла ёсць, праваліцца можна! — спалохана сашчаміла перад сабою рукі Валя.

Усе патупацелі туды.

...Янук схпіў Міку ўжо ў канюшні, у тым кутку, дзе была іх схованка. Міка стаў на каленях і асатанела гроб, як сабака лапамі, смецце, друз, зямлю, разварочваў усё ўбакі. Паспеў тузануць за мяшок са зброяй, і тут Каржанеўскі падняў яго разам з мяшком.

— Пусці-і!.. — дрыгаў Міка нагамі і сцямамі, вырываючыся. Я яго прыкончу!.. Пусці, а то ўсіх прыкончу!

— Ціха, ціха... — Янук апусціў яго на ногі, але прыціснуў да сябе разам з мяшком. — Ну, ціха, ціха... Ну, Міка, браток ты мой, будзь мужчынам...

— І вы... усе! Усе фрыцам мяне, фрыцам... з-за гэтай адзежкі!.. А я даўно спаліў бы яе... попел бы развееў!.. Я ўтапіў бы яе з каменем, каб было што адзець!

— Ну, мы ж любячы цябе, жартуючы...

— Жартачкі!.. Колькі ж можна!.. Думаеце, я маленькі, думаеце, мне не бацька?

— Ну, даруй, не будзем больш. Сціхні толькі, супакойся. — Янук апусціўся разам з ім на дол.

Міка быў як вузел скурчаных каранёў, але патрохі абмяк, расслабіўся. Заплакаў па-дзіцячы горна, сутаргава ўсхліпваючы.

— Фрыцам мяне... А маю маму яны... Фрыцы ў нас на зіму на кватэру сталі... Упцяць! Я ўсё бачыў... Мяне адзін дзяржаў, а тыя... А тады перадаваў мяне другому, каб дзяржаў, а сам... Мамка мая павесілася ў хляве... Я вам ніколі нічога не казаў... Мама не хацела, каб у мяне быў брацікам фрыц...

— Ціха, Міка... Вайна ва ўсім вінаватая, фашысты праклятыя... Ну, а ў чым Казікавіна віна, што ў яго бацька быў карнікам, паліцэйскім, а цяпер у бандытах апынуўся? Таварыш Сталін сказаў, што дзеці за бацькоў не адказваюць... Ты мяне слухаеш? Сам Сталін так сказаў!

— Дык ён жа мяне... фрыцам!

— А ты яго як? І за што, за якую віну? У мяне да Жываценкі рахунак не раўня твайму. Ты ж ведаеш — маці маю застрэліў і сястрычку... Думаеш, мне лёгка ведаць, што Казік і Бронісь дзеці таго

Сабе ж такое задаваць пытанне
Падказвае само сумленне мне.

Сапёрнамі была зямля ўзарана —
Нібы прайшоў жалезны насарог.
І не адна на ёй цяжкая рана
Была спавіта стужкамі дарог.

А ці знарок мы так зямлю аралі,
Каб сеяць зерні палыну на ёй?
Мы за яе гуртамі паміралі
Пад зброяю чужою і сваёй.

Я помню — хлопец малады з Малдовы
Мне дапамог узняцца з-пад зямлі.
Я словы разумеў ягонай мовы,
Хоць мы і з розных з ім краёў былі.

А сёння зноўку мне пад Кішынёвам
Шалёны вецер павяваў у твар.
Спаткацца мару з ім пад сонцам новым.
Ды ён маіх не разумее мар.

Між намі ўзнікла нейкая навала,
Якая мне з-за хмары не відна.
Што наша ўлада нас расчаравала,
Ці ў тым мая салдацкая віна?

самага Жываценкі? Каму цяжэй — мне ці табе? А я стараюся і выгляду не падаць. Я вам не казаў пра свае перажыванні — хіба такое выкажаш? А колькі я перадумаў усяго, Міка мой даражэнькі!.. Але ж хіба я магу помсціць Казіку і Бронісю? Пры чым тут яны!

Міка ўжо нічога не адказваў. Сядзеў камячком і ціха скуголіў. Дзіўна было чуць, як змешваюцца стукат і бадзёрыя выкрыкі на будоўлі з гэтым скуголеннем.

— І вось цяпер уяві, як гэтаму Казіку... і Бронісю... як ім жывецца, ці соладка. Калі ўсе ці амаль усе ведаюць пра гэта, а некаторыя яшчэ і абзываюцца ўсяляк, зневажаюць... Куды ім дзецца, скажы? От што б ты зрабіў на месцы Казіка, як бы сябе паводзіў?

— Я на яго месцы ніколі не буду. Пусці-і! — тузануў плечуком, каб скінуць Янку руку.

Янук устаў з калень.

— Дык вось, таварыш баец Мікодым Захаравіч Галавейка! За тое, што распусціў смэркі... За тое, што ледзь не выдаў нашу таямніцу са зброяй, не падаў усіх... І ледзь бяды не нарабіў!.. Аб'яўляю строгу вымову з апошнім папярэджаннем!

За спінаю ў Каржанеўскага пакашляў Грыша Волах.

— Янук, мо хопіць проста папярэджання? Памятаеш, як ён па-геройску тады схпіўся за аўтамат, на чыгуны? Ну — як салдат цябе абяззброіў?

— Спрачэцца не будзем. Раз ты прыбег сюды, пабудзь з ім. І наведзіце парадка тут. Казік дзе?

— Дзёру даў, адразу... Там пабеглі за ім усе.

— Куды?!

— Па парку, туды недзе, на захад ці паўночны захад.

— Глядзі яго! — сарваўся з месца Каржанеўскі. Пачуў яшчэ, як Грыша сказаў Міку-Мікодыму вельмі простае:

— Дайшлі працаваць. Там яшчэ столькі зеляня.

Янук бег па двары канюшні, па агародзе і двары флігеля, заглябіўся ў парк — нідзе нікога. Вось і сцяна... Нейкія галасы, шаштанне ў чароце, цяканне гразі чуюцца з балота. Не раздумваючы, перамахнуў на той бок агароджы.

Не мог Казік лезці ў твань. Ядзя расказвала, як настрахаліся Бронісь і ён, калі пераводзіла іх цераз балота-старыцу. Той перажыты страх не даць яму кінуцца ў багню. Але ў душы ў яго цяпер такое, што можа Бог ведае чаго на таварыць... А як угадаць — чаго, на што адважыцца? Можна схваціцца дзе, перасядзецца. Можна кінуцца на поўдзень, да чыгункі, адцурацца брата. А можна пайсці на зусім страшнае, на такое штурхае толькі адчай, распач, безвыходнасць.

Янук сам такое перажыў. Якім варожым і бязлітасным здаваўся яму вакольні свет! Якая смяротная туга і абывацкае апанавалі! Як не хацелася жыць... Гэта тады было, як перахоўваў на могілкі маці і сястрычку, пераносіў сам на новае месца тое, што ад іх засталася. Нянавісць тады выратавала ад самагубства і прага помсты забойцам.

Янук, азіраючыся, абег балотца па правым краі — па сушэйшым, па купінах. Па беразе Кляўкі выскачыў на пустую высыпанку — нікога, толькі на поўначы, пад самым лесам варушыцца, як казюрка, нейкая фурманка.

Патупацеў па адхоне ўніз, у кусты, туды, дзе прабліскала сям-там возера. Як за руку хто веў туды ці магніт цягнуў.

Яшчэ не ўсе кусты мінуў, але паўзверх тых, што густа абсели пясчаную вод-

Малітва

былога палітрука

Крыж Хрыстовы нясу прад сабою,
Ахрысціць каб байца свайго прах.
Ён імкнўся адчайна да бою,
А ці змог перадуць сваёй страх?

Там, на полі, крывёю палітым,
Слыў я ў роце палітруком.
І хоць сам быў не раз моцна біты,
Нейкі нялоўна мне перад байцом.

Прымушаў «палкаводзец вусаты» —
Гэта стала вядома ўжо ўсім —
Не аб тым, пра што мараць салдаты,
Гаварыць прад атакаю ім.

Як армада яго адступала, —
Было бачна самому яму.
Але ўлада яго не давала
Разважачь, — куды ідзем і чаму?

У палку ў нашым зналі пры гэтым
І такога, што ганьбіў свой род:

мель, убачыў: тузаецца, пакручваецца на азёрнай гладзі пласкадонка. У ёй стаіць Казік з шэстом і няўмела торкае ў дно то справа, то злева ад лодкі, спрабуе ад'ехацца далей ад берага.

— Гэй, вярніся! Вярніся, кажу, не злуйся на дурнога! І нікога не бойся.

Казік заспяшаўся. Перакідваў шост з рукі на руку, і ён няўклудна хістаўся, стукваў аб барты. Штурхаўся, а шост загрузаў у муле і пяску, і Казік ледзьве вырываў яго, траха не завальваючыся за борт ці не завісаючы на шасце.

Тады Каржанеўскі развязаў сырцовую папрукку-падпаяску, скінуў пінжак, а папругаю перахапіў тужэй штаны. Пабег у ваду не разважаючыся. Стараўся, бег, жахаючыся ад холаду, а потым яшчэ і рукамі падгрэбаў, памагаў, урэшце паплыў сажонкамі. Плывец ён быў добры, не абы-дзе вучыўся плаваць — на Шчары.

Адлегласць паміж ім і лодкаю пакрысе скарачалася.

— Казік, пачакай, кажу! Вада як лёд, я не магу за табою па ўсім возеры... — Янук закашляўся.

Усяго некалькі метраў заставалася паміж ім і лодкаю. Казік, мабыць, зразу меў, што адплысці далей не ўдасца, кінуў шост на ваду. Хуценька ўхапіў з-пад ног важкі і вялікі злепак з двух кавалкаў цагліны, запхнуў сабе за пазуху. Зашпіліць добра куртачку не змог.

— Малы, не дурней! Паслухай, што скажу!

Жываценка пляскаўся за борт уніз тварам. Іх раздзяляла ўжо толькі лодка...

— Ё-ых... — Янук нырнуў пад лодку, адчуваючы, як кепска слухаюцца рукі і ногі, пруняючы ад холаду.

Наткнуўся на Казіка скоры і яшчэ пад вадою выбавіў у яго з-за пазухі груз. Выштурхнуў хлопца на паверхню. Лодку ўбачыў метры за тры збоку. Сяк-так боўтаючы нагамі, перавярнуў яго дагары тварам, паспрабаваў намацаць дно. Стаў, але трэба было трымацца на пальчыках, як мага закідаць галаву. Ды каб хоць дно было тупкае, пальцы не грузлі ў муле! Памаленьку пераступаў нагамі, каб хоць па сантыметру, па два рухацца да берага. Толькі дзе той бераг? Падтрымлівае Казіка абэруч, а з-за яго нічога не відаць. Хаваі драбнюткія, але захлістаюць Янку твар, нос у самы нечаканы момант. Зноў удыхнуў вады, захліпнуўся і дзіка, ледзь не пэнкае штосці ў горле, закашляўся. Снякаўся, спрабаваў дыхаць і зноў кашляў-перхаў...

Удалося астояцца, выстурнаваючыся кожнай жылкай. Не да берага трэба, а да лодкі, да яе ўсяго тры метры, тры метры... Каб хоць Казіка туды ўбавіць... І нешта ж трэба рабіць з хлопцам — не варушыцца, не вырываецца... Павярнуўся да лодкі, спрабаваў кратаць, перабіраць нагамі, і тут жа пачуў — паглыбела, твар хаваецца ў ваду цалкам. Жуда цісканула за сэрца: як блізка пагібель!.. І яго зноўдуць разам з Казікам...

Удыхнуў і апусціўся ў ваду з галавою, спружыніста ставячы ногі, і рэзка адштурхнуўся ад дна. Выскачыў, удалося і паветра захапіць лепш і Казіка таўхануць як мага далей. І яшчэ раз пад ваду, яшчэ штуршок колькі было сілы — туды, да лодкі. І яшчэ, і яшчэ...

Выскачыўшы чарговы раз, учаліўся леваю рукою Казіку за каўнер, а праваю пачаў грэбці. Ногі, неслухмяныя ногі, хоць і перабіваў імі, не хацелі падымацца ўгору, нібы на іх быў неймаверны, знясільваючы груз, а не балеткі. Перавярнуўся на спіну, не пускаючы Казіка, зноў заперабіваў нагамі. На гэты раз нагам удалося выбіцца на паверхню — і ўжо мапаціў імі, біў па вадзе да таго часу, пакулі і не ткнуўся ў борт лодкі...

Прыкрываўся партыйным білетам,
Нам крычаў: «Камуністы, вперед!»

Ад агню ён хаваўся і дыму
У бліндажы, мацаў свой медальён.
Прыдаваў нам «высокага ўздыму»,
Абцяў светласць будучых дзён:

«Вас чакае шчаслівая доля —
Усіх, хто выжыве ў барацьбе...»
От лянчыць мой салдат ціха ў доле,
Што смяжу я яму і сабе?

Мала слоў, нізка каб нахлілацца
Перад памяці светлай байца.
Трэба, можа, самому прызнацца,
Што не ўсё я зрабіў да канца?

Ці магу я ўсім тым ганарыцца,
Што я здзейсніў, чаго я жадаў?
Адчуваю ўсім сэрцам, што збыцца
Многім марам мне лёс мой не даў.

Дык даруй жа за ўсё, Святы Божа, —
Быў я вінен у тым не адзін.
Пакаянне ж хай нам дапаможа
Век сумленна дажыць свой.
Амінь...

Крутнуўся на жывот — хапець праваю за борт, а леваю падправіў Казікаву галаву так, каб твар добра быў над вадою. А толькі ці дыхае ён? Твар сіні, завостраны, як сякерка, тонкія губы сціснуты ў нітанкі.

— Лю-ю-юдзі-і!.. — не закрычаў, прыкрыпеў.

Пустое возера, поўнае бязлюддэ.

Гулка стукоча ператомленае сэрца, адлятаюць секунды, мінуты. А кожная ж хвіліна можа быць ракавою!

А дзе ж узяць сілы, каб перапаўзці цераз борт, уцягнуць у лодку хлопца? «Людзі!.. Ды што ж вы... Ды дзе ж вы!» — ламантвала кожная клетачка яго цела.

А борт і не такі ўжо высокі, усяго на якую пядзю над вадою. Мо не трымацца за лодку, пусціць і абэруч таўхануць да яе хлопца? Але ж на борт не ўзваліш, няма апоры пад нагамі. А лодка ад штуршка адплыве, і ўжо да яе не даграбешся.

Хвіліны — незваротныя, каштоўныя — уцякалі...

На карме пласкадонкі звісаў за борт канец ланцуга.

Патрошкі ператузавачы локаць па борце, падсунуўся да яго. Гэтаю ж рукою, баючыся, каб не саскаўзнуў локаць з борта, перабіраў у здранцвелых пальцах звяно за звяном, выцягаў ланцуг з лодкі. Прыкідваў, колькі яшчэ засталася ў лодцы звёнаў, колькі спусцілася — каля двух метраў трэба перабавіць.

Януковы зубы лескацелі: ад холаду. Даягнуўся імі да ланцуга — тузець. Ланцуг забарахцеў па борце хутчэй. Язык адчуваў смак іржавага жалеза, зубы скрыгталі, саскоўзвалі, ланцуг ірваў куточак губ...

«Вось і апошні рывок зубамі, апошні грукат. Блэўх! — ланцуг звіс за борт увесь. Але ці ўдасца прывязаць Казіка так, каб галава засталася на паверхні? І ці зможа пасля сам забрацца ў лодку?»

Адубела, здурнела ад холаду галава: і нашто ён выцягнуў за борт увесь ланцуг? Цяпер яго кончык недзе каля дна...

А рукі і ногі ўсё горш пруняюць ад холаду. Каб хоць не выпусціць з правай Казіка каўнер!..

Локаць левай за бортам, у лодцы, а ў пальцах, неслухмяных-драўляных, зноў звяно за звяном, звяно за звяном. У зваротным парадку, толькі не ў лодку, а з вады і зноў у ваду. І з кожным звяном адлятаюць у нябыт каштоўныя секунды.

І вось у руцэ два канцавыя звяны. Учаліўся за борт барадою, трымаючы адною рукою Казіка, другою праняў канец ланцуга, працягнуў сабе пад папрукку, і яшчэ закруціў, падтыкнуў два разы — лепш завязаць не мог.

А цяпер так: Казіка прыціснуў спінаю да сябе і, пагружаючыся з галавою, закруціўся разам з ім у ланцуг. На два віткі хапіла, прыціснуліся правымі плечукамі да борта лодкі. Ён апынуўся крыху пад Казікам, а той на яго грудзях, галавою на левым плячы. Правая рука спавілася, заціснулася ланцугом. Затое леваю можна грэбці!..

А дзе бераг? Глядзець мог толькі ўгору, улева не давала Казікава галава, управа — борт лодкі...

Янук глядзеў у неба і гроб леваю — стараўся, як мог, заносіў руку чым далей і вышэй за галаву.

Гроб і не мог уцяміць, што лодка хоць і рухаецца, але не да берага, не да прытыкаў, не на мелкае.

Лодка паволі рабіла вялікі круг, забіраючыся да сярэдзіны возера, да вострава Дубаўляны...

І дадалося імя ў «МАРТЫРАЛОГ»...

Лісты Ларысы Пампееўны Александроўскай

Здрадзіла прафесійная звычайка: я не змагла напісаць пра гэта хутка. Чужыя ўспаміны прымуслі задумацца пра сваё, паўспамінаць гісторыю і нашай сям'і, лёс продкаў і родзічаў.

А Мікалай Мікалаевіч чакае...
Зрэшты, адзел музыкі «ЛіМа» ён шукаў не дзеля таго, каб распавесці пра ўласны лёс. Ён прынёс і прапанаваў апублікаваць пісьмы добрага свайго друга, выдатнай беларускай артысткі, дзеяча музычнай сцэны Л. П. Александроўскай. Адразу ж аддаў копію, а вось арыгінальныя лісты, паштоўкі паказаў у якасці дакументаўнага пацвярджэння. Почырк Ларысы Пампееўны я пазнала, але зацікавіў мяне тады не змест пісьмаў, а іхні адрасат.

Нечаканы наведнік аказаўся 73-гадовым латышскім пісьменнікам і музыкантам Мікалаем Мікалаевічам Крэерам. Падаўся ён бадзёрым, жыццядардасным, дасціпным і добра-сардэчным. Пра перажытае гаварыў з горкім уздыхам, але без злосці: не ўласціва арыстакратам духу азлобленасць ды помслівасць. А каб развеяць недавер да яго, да нечаканага і невядомага суразмоўніка, Мікалай Мікалаевіч паказаў некалькі дарагіх для яго дакументаў — памятку цэлай эпохі...

Бацька Крэера — Мікалай Карлавіч, з дваран, былы афіцэр царскай арміі, сумленна служыў новай уладзе. У даваенным Мінску ён, прынамсі, быў намеснікам начальніка вайсковага вучылішча (Аб'яднаная беларуская вайсковая школа), цяперашняе Сувороўскае, — па навальна-стравае падрыхтоўцы. Мікалай Мікалаевіч вучыўся ў Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі як вакаліст — разам з Л. Александроўскай, В. Барысенкай, І. Масленікавай. Скончыў раб-фак БДУ (па бацькавым патрабаванні). Паступіў у Ваенна-марское вучылішча імя Фрунзе...

Бацьку арыштавалі ў 37-м (незадоўга да арышту ён быў

ужо начальнікам гарнізона). Оперу паўнаважаны вучылішча Вальфсон гатаваў паклёпніцкія справы на многіх камандзіраў ды выкладчыкаў, вёў вобскі, удзельнічаў у допытах, катаваннях арыштаваных. Мікалай Карлавіч Крэер як «агент польскай ды латышскай разведкі» абвінавачваўся ў ваенна-фашысцкай змове, падрыхтоўцы да звяржэння савецкай улады і рэстаўрацыі капіталізму ў СССР. Толькі ў 1991 г. атрымаў сын праўдзівы адказ з ЦА КДБ СССР на запыты пра лёс бацькі. Толькі цяпер змог сам пачытаць страшныя паперы — пратаколы «асабліва пільных даснаванняў», бацькавыя неверагодныя «прызнанні». І апошняю дзедку пад грывам «сакрэтна» — пра тое, што прыгавор аб расстрэле Крэера М. К. прыведзены да выканання ў Мінску 30.06.1938 г. А тады, у крываваых 30-х, сям'і эмаль кожнага асуджанага «ворага народа» выдавалі стандартны адказ: «10 гадоў без права перапіскі». Нават ужо ў сярэдзіне 50-х даслалі хлуслівае сведчанне пра смерць М. К. Крэера ў 1940 годзе ад хваробы ў ссыльцы.

Жыццё маладога Крэера складалася драматычна. Праз 3 гады пасля арышту бацькі ім таксама заняліся органы. Прайшоў допыт. Атрымаў 5 гадоў турмы, 5 гадоў лагераў, 5 гадоў без права перапіскі. Лагерныя ўмовы былі асабліва невыносныя (хоць там, у «Івдэльлаг», яму ўдалося стварыць тэатр за калочным дротам). Невядома, ці доўга пратрываў бы. Але дэвялося вырвацца на фронт: у 43-м Мікалай Мікалаевіч паслаў прашэнне Калініну. У пісьме нагадаў, што калі вучылішчу імя ЦВК БССР прысвоілі імя Калініна і «ўсесаюзны стараста» прыязджаў з тае нагоды ў Мінск, быў зроблены на памяць здымак, дзе маленькі сын Мікалая Карлавіча Крэера сядзеў на каленях у Міхаіла Іванавіча.

Просьба была задаволеная,

лагер замянілі штрафбатам. У ліку 150 «штрафнікоў» Крэера кінулі на вызваленне Віцебска... Жывых пасля бою засталася 18. Мікалай Мікалаевіч апынуўся ў віленскім шпіталі, з якога выпісаўся ўжо як інвалід Вялікай Айчыннай вайны.

Пра лёс маці Вікторыі Іванаўны (Янаўны), як і пра лёс братаў, доўга нічога не ведаў. А яна засталася ў Мінску, чакаючы вестак пра мужа. Калі горад акупіравалі немцы, Вікторыя Іванаўна вырашыла вярнуцца на сваю радзіму ў Латвію. Акупацыйныя ўлады дазволілі гэта латышскай жанчыне, чые муж і сын пацярпелі ад рэпрэсій сталінскага рэжыму. У Рызе і знайшоў яе пасля вайны, дзякуючы выпадку, сын. Сам нейкі час працаваў у Латвійскім тэатры музкамедыі. Атрымаў кансерваторскую адукацыю. Потым — мастацкае кіраўніцтва ды работа лектара-музыказнаўцы ў філармоніях Днепрапятроўска, Ульянаўска, Кіславодска, Пензы.

І ўсё гэта час з яго не было знята судовае абвінавачанне! Рэабілітавалі Мікалая Мікалаевіча толькі ў 1963 годзе.

Каля 30 гадоў таму ён прыязджаў у Мінск, ладзіў лекцыі-канцэрты, музычныя гутаркі на БТ з удзелам беларускіх выканаўцаў: жыновічаўскага аркестра, піяністкі Е. Эфрон, скрыпачоў А. Валашына, М. Гальдштэйна, сімфанічнага аркестра пад кіраўніцтвам В. Дуброўскага, вакалістаў філармоніі. Вёў і канцэрты на Гродзеншчыне. Гэта ўжо гісторыя. Гісторыя — і ягонае сяброўства з незабыўнай Л. П. Александроўскай, з выдатным басам Б. Р. Гмырам, пра якога напісаў манаграфію. Гісторыя — і ўдзел у канцэртах дырыжора В. Катаева, і аўтограф удзячнага А. Хачатуряна, чые канцэрты вёў ва Ульянаўскаму музыкантву М. Крэер у 67-м. Гісторыя — і ўрадавы ўзнагароды, у тым ліку 18 баявых, — ён іх, праўда, не носіць.

У яго ёсць кнігі, выдадзеныя

па-латышску і па-руску, і новыя рукапісы, здадзеныя ў набор: «Элегія памяці юнака», «Сёстры Крустансан», «Праказа», «Праўда пра А. Я. Пельшэ», апавяданні... У яго ёсць нешматлікія сябры юнацтва, і некаторыя з іх жывуць, як і да вайны, у Мінску: і кампазітар У. Алоўнікаў (знаёмства з ім адбылося яшчэ ў Бабруйскай музычнай школе, Мікалай Мікалаевіч нават памятае першую песню свайго сябра!), і вядомы дзеяч харэаграфіі С. Дрэчын...

У яго ёсць святое для інтэлігента пачуццё абавязку перад памяццю. Мікалай Мікалаевіч хваляваўся: ці надарыцца ў яго магчымасць пабываць у Курапатах і паставіць там свечку. Але, канечне, душою ён там не раз пабываў — гэта галоўнае. І данай памяці сталася ягоная публікацыя ў «Вячэрнім Мінску» за 22 жніўня — «Мой мілы, няшчасны бацька... (Пасля прачытання архіўнай справы НКУС СССР за нумарам 18514-С). І старонкі новай аповесці рыжана М. М. Крэера жываць ягоныя ўспаміны пра людзей і жыццё даваеннага Мінска...

Лісты Ларысы Пампееўны Александроўскай апошніх пяці гадоў яе жыцця, прапанаваныя для публікацыі ў «ЛіМе», — таксама знак памяці. Звычайнымі святочнымі прывітанямі выглядалі б гэтыя лісты, калі б адразу трапілі яны пад музейнае шкло (балазе, самы малады наш музей — тэатральнай і музычнай культуры Беларусі палюе на такія рэліквіі). Але цяпер мы — і я, і вы, мае чытачы, — ведаем, якая трагічная гісторыя, якое складанае жыццё, якія трывалыя, выпрабаваныя лёсам сувязі людскія зашыфраваны ў простых ветлівых словах.

Мікалай Мікалаевіч у Мінск прывяла памяць пра перажытае асабіста. Дзякуй лёсу за гэтую сустрэчу: воль жа як нечакана ажыла-вжынула часцінка і нашай агульнай памяці...

Святлана БЕРАСЦЕНЬ.

1974 г., сакавік. Да Вікторыі Іванаўны.

Дарагая, адзіная, родная, Мама, якая ўсё разумее, — шчасце, радасць свайму сыну! Упэўненая — узаемна! Усю радасць, усё святло, бадзёрасць я зычу Вам, Мама, каб усё найлепшае ўпрыгожвала Вас унутрана, давала сілы жыццю, жыццю і жыццю.

Віншую Вас з міжнародным жаночым днём 8 сакавіка, са святам вясны, дружбы, міру!

Абдымаю, моцна цалую, заўсёды Ваша

Александроўская.

1974 г., красавік.

Шаноўны Мікалай Мікалаевіч! Атрымала Ваша віншаванне з 8 Сакавіка, за што і Вам і Вікторыі Іванаўне — дзякуй! Пішу на навагодняй паштоўцы — заадно зычу ўсяго найлепшага Вам, Вашай сям'і ў 1974 годзе! Хацела напісаць Вам і не з нагоды святаў, але... у маім жыцці адбылася падзея — юбілей, яні, разам з падрыхтоўкай, правядзеннем і інш., заняў шмат часу (дарэчы, юбілей быў так адзначаны, што мне дагтуль не верыцца, што юбілей быў сапраўды мой і што ўсё, што было сказана і інш., — тычыцца мяне). Ужо вельмі ЗДОРОВА ўсё адбылася! Ды пра гэта пазней.

Я збралася Вам напісаць воль пра што: наведваюшы мяне дома, Вы распавялі мне пра некаторыя хваляючыя для Вас рэчы. Я запомніла іх. Праз нейкі час я была ў нашым Сувороўскім вучылішчы. Мне паказалі наш, дакладней, іхні музей, дзе раптам я ўбачыла фота чалавека Вам непрыемнага. Таварышу з паліт-аддзела Сувороўскага вучылішча я расказала пра яго тое, што пачула ад Вас. Канечне, выказала яму гэта аднаму. У маі 1973 года мне зноў жа інвалідзілі сустрэчу ў Вучылішчы з таварышамі з Ленінграда і знаёмлі іх таксама з музеем, і тады я, на рад-дсць і задавальненне, убачыла, што ТОЙ партрэт — ЗНЯТЫ! А фота Вашага бацькі красуецца ў належным для яго месцы. Ці ведаеце Вы пра гэта? Мне было прыемна! Напішыце мне. Зараз я хворая і пакуль увесць час дома.

Прывітанне і лепшыя пажаданні — Александроўскай.

На жаль! Глянцаваты бок паштоўкі не прымае маіх радкоў. Ці разбярэцеся? — Ваша Л.П.А.

1974 г., снежань.

Дарагі і мілы Мікалай Мікалаевіч! Пішу са свайой кватэры — папрасілася дадому к Новаму году. Здароўе лепей, ды чакаю добрага надвор'я!!! Дзякуй Вам за цёплыя словы! Мне дантары нажучу: «Вы моцная, трышучая, цярдлівая» — воль я і перанесла інфаркт, воль так... Справілася з ім — значыць, яшчэ моцная, пачну фізікультуру і ўсё будзе ў парадку. Не думайце, не расстрайвайцеся — і мама таксама парадуе яшчэ не адзін год! Баражыце слабе. Пішыце.

З сардэчным прывітаннем Ваша Александроўская.

1977 г., студзень.

Глыбокапаважаныя Вікторыя Іванаўна і Мікалай Мікалаевіч! Дзякуй за памяць і за Ваша такое сардэчнае віншаванне з Новым 1977 годам! Мне даводзіцца павіншаваць Вас з тым самым,

ды толькі — Старым Новым годам (14.1). Але гэта здарылася таму, што я знаходжуся ў стацыянары ў Лечкамсілі і не мела магчымасці своечасова Вас павіншаваць. Тут знаходжуся даволі сальдны час і пакуль яшчэ выхад адсюль не прызначаны...

Парадавалася Вашай новай кватэры! Калі апынуся ў Рызе (а ў мяне там ёсць родзічы), абавязкова адведваю і Вас. Дзякуй за гасціннае запрашэнне! Вам, усёй сям'і — самыя найлепшыя пажаданні ад усяго сэрца, і перш за ўсё здароўя! Радасных дзён, добрага настрою.

Абдымаю, Ваша Александроўская.

1978 г., май.

Дарагі і добры друг Мікалай! Вас і Маму ўзаемна віншую з цудоўным святам 9 мая, Днём Перамогі! Найлепшыя пажаданні ў жыцці, здароўя. У мяне яго няма — ляжу і праляжу ўвесь май, а потым... скажучы яшчэ. Пісаць лежачы кепска — не судзіце! Ці разбярэцеся?

А пра нірку ды сэрца — усё-такі трэба падумаць і пабарагчы! Пісаць і друкавацца — больш ды часцей! Што калі мы Вас запросім да нас на даклад — пагаварыць пра мастацтва (не так, як міністр!) у новым сезоне? Вы гэтым займаецеся. Чакаю адказу. Жадаю шчасця, здароўя ўсёй сям'і.

Ваша Александроўская.

Да стала сесці і пісаць не пусціў донтар!..

1980 г.

Перадусім лічу сваім абавязкам прасіць прабачыць мне за такія запозненныя, несвоечасовыя адказы на Вашы віншаванні і за ня-здзейснае віншаванне са святамі і асабіста Вас, Мікалай Мікалаевіч, і Вашу дарагую, усім нам родную — Маму! Шчаслівая называць яе проста і сардэчна — родная Мама! Можна?

Цяпер напішу — чаму я не змагла павіншаваць Вас своечасова: пасля 8-мі месячнага знаходжання ў стацыянары — вылечвалася ад інфаркту — вярнулася дадому, але праз тры тыдні мяне ноччу завезлі зноў у стацыянар, дзе я знаходжуся сёння. Адвезлі мяне «без мяне» — я не збралася і нічога, як звычайна, з сабою не ўзяла. І воль — я без сваіх інжынараў, запісаў з адрасамі: усё дома, закрыта наглуха сургучом: дакументы, пратаколы і інш. — схавана і без мяне — ніхто не можа іх узяць.

Гэта вытлумачэнне майго маўчання, майго вымушанага нявет-ласці. Дараваў! Верыце, што гэта выпадковасць і мая бездапа-мнасць — удакладніць Ваш адрас для пісьма!.. Дык — з віна-ватай галавы мая віна скінута? Так?

А цяпер пераходжу да паштовак як «прабачоны грэшнік» і як глыбока паважаючы Вас, дарагі Мікалай Мікалаевіч! Шчасця, радасці, здароўя, здароўя, здароўя. Астатняе ўсё ёсць і будзе яшчэ лепш!!!

Ваша Л. Александроўская.

Р. С. Кепска пішу, лежачы ў ложку... І не ведаю, калі адпусціць дамоў, Да! Да...

(Да пісьма прыкладзены фатаграфіі ў ролях, партрэтны здымак і фота 1942 г., дзе Ларыса Пампееўна пле на танку перад байца-мі. Гэта яе апошні ліст...)

Публікацыя М. КРЭЕРА.

(Лісты друкуюцца выбарачна і ў перакладзе з рускай).

КОНКУРСЫ

Піяністы нашай рэспублікі неаднаразова ўдзельнічалі ў конкурсе імя Чурлёніса, вядомага літоўскага мастака і кампазітара, адзначаліся прэміямі і дыпламамі. Раней конкурс меў рэгіянальны статус, а сёлетні быў асаблівы — праводзіўся як міжнародны суверэннай дзяржавай Літвой. Беларусь на гэтым творчым спаборніцтве прадстаўлялі пяцёра піяністаў: малады педагог з Гродна Уладзімір Лябецкі; студэнт БДК Аляксандр Іванюў (пед. В. Рахленка), Дзмітрый Мальцаў (пед. Л. Юшкевіч), Ксенія Кузьменка (пед. Р. Шаршэўскі); навучэнец Музычнага ліцэя Дзмітрый Марозаў (пед. В. Рахленка).

Да прафесара Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі Валлянціны РАХЛЕНКІ — нашы пытанні.

— Валлянціна Леанідаўна, як адрозніваўся цяперашні конкурс ад папярэдніх?

ВЫСТАУКІ

У ВЕРАСНІ — кастрычніку ў Ваенным музеі Латвіі, прыгожым будынку старой Рыгі, праходзіла першая выстава Аб'яднаннага мастакоў-беларусаў Балты «Маю гонар».

Выстава рыхтавалася крыху больш, як паўгода. Менавіта ў студзені бягучага года мастак Вячка Целеша, што жыве і працуе ў Рызе, сабраў у свайой майстэрні мастакоў-беларусаў з Латвіі, Летувы, Санкт-Пецярбурга і Эстоніі дзеля таго, каб аб'яднаць творчыя намаганні тых, што воляю лёсу адарваны ад роднай зямлі, але не згубілі духоўнай сувязі з ёю. На ўстаноўчым з'ездзе быў прыняты статут аб'яднання і запланавана першая выстава.

І вось яна адбылася. Разнастайная па тэматыцы і жанрах, выстава мае адметную рысу — даволі высокі прафесійны ўзровень аўтараў. Экспазіцыя складалася з работ мастакоў рознага напрамку, узросту і светапогляду. Мастацкую адукацыю яе ўдзельнікі атрымалі ў большасці па-за межамі Беларусі і таму, зразумела, уваасабляюць у сваіх творах уплывы розных мастацкіх школ.

Старшыню аб'яднання Вячку Целеша добра ведаюць як у Рызе, так і ў Менску. Мастак,

ПЕРАКЛАДЫ

У верасні 1988 года Лі Шыфэй разам з пісьменнікам У Тайчанам наведваў Мінск, пакінуў на памяць зборнік сваіх вершаў «Любоў да Бэйдахуан».

Лі Шыфэй паэт старэйшага пакалення, у пачатку вызваленчай вайны ўдзельнічаў у стварэнні калгаса на Паўночным усходзе Кітая. Там знаходзіцца і Бэйдахуан (Паўночная пустыня). Паэт душою прырос да гэтых мясцін і людзей, ім і прысвечаны яго лепшы творы.

У гэтай падборцы вашай увазе прапануюцца вершы вядомых кітайскіх паэтаў Лі Шыфэй, Цзоу Дыфаня, Лі Іна і Ван Тачжэня.

ЛІ ШЫФЭЙ

Зеляніна

Я вярнуўся з вечназялёных хрыбтоў поўдня, Але мне даспадобы зеляніна Паўночнага краю.

Міжнародны, імя Чурлёніса

— У адрозненне ад мінулых гадоў конкурс быў больш прадстаўнічы: удзельнічалі піяністы з Прыбалтыкі, Кіргізіі, Арменіі, Азербайджана, Украіны, Расіі (Масква і нават Уладзіслаў), Ізраіля, ЗША. Пацвердзілі ўдзел 33 піяністы. Папярэдні адбор на конкурс праводзіўся на аснове праслухоўвання запісаў на касетах. Тэлебачанне Літвы падрыхтавала рэпартажы пра кожнага ўдзельніка і пастаянна паказвала іх па сваім нацыянальным канале. Трансліраваўся і сам конкурс.

Адрознівалася і праграма. Думаю, музыкантам будзе цікава, што на першым туры за-

мест прэлюдыі і фугі, якія звычайна выконваліся, абавязковымі былі такаты, сюіты і партыты Баха і буйны твор кампазітара XX стагоддзя, два эцюды і твор Чурлёніса. II тур: фуга і тры прэлюдыі Чурлёніса, творы літоўскага кампазітара, прысвечаныя Чурлёнісу, адвольная праграма — на выбар удзельніка. III тур: класічны канцэрт, Бетховен, Моцарт.

— Што асабліва запомнілася ў арганізацыі конкурсу?

— Запомнілася адкрыццё, якое адбылося ў оперным тэатры. Удзельнікаў павіншаваў і натхніў старшыня аргкамітэта конкурсу, старшыня Вярхоўнага Савета Літвы В. Ландсбергіс.

Уразіла вельмі прадстаўнічае журы — музыканты з многіх краін Еўропы, на чале з амерыканскім піяністам Даніілам Полакам, які сыграў на адкрыцці з літоўскім сімфанічным аркестрам Пятэ канцэрт Бетховена. Арганізацыя конкурсу — на вышэйшым узроўні. Харчаванне і пражыццё ўдзельнікаў было забяспечана, прычым бясплатна. Для заняткаў і рэпетыцый прадстаўляліся лепшыя класы і залы.

Аншлаг і падтрымка публікі натхнялі ўдзельнікаў на творчую аддачу. Кветкі, прэс-бюлетэні, буклеты, значкі, — усё гэта, з вялікім густам аформленае, стварала асаблівы настрой усіх прысутных на гэтым свяце музыкі. Для канкурсантаў ладзіліся экскурсіі ў музей Чурлёніса ў Друскеніках і ў Каўнасе.

Па ўзроўні арганізацыі гэтага конкурсу можна меркаваць пра тое, як ставяцца да культуры ў суверэннай свабоднай Літве.

— Як паказалі сябе нашы

музыканты?

— З 33 удзельнікаў на II тур было дапушчана 18 чалавек, з іх трое нашых: Ксенія Кузьменка, Дзмітрый Мальцаў, Дзмітрый Марозаў. Гэта вялікі поспех, калі ўлічыць, што прадстаўнікі такіх рэспублік, як Эстонія, Азербайджан і Арменія, увогуле не прайшлі на II тур. Нашых піяністаў прымалі вельмі цёпла. Удзел беларускіх музыкантаў наогул меў вялікі рэзананс у прэсе і ў публіцы.

— Валіяціна Леанідаўна, якія высновы з цяпершняга конкурсу вы зрабілі?

— Хацела б прывесці прыклад, як рыхтаваліся літоўскія піяністы. Ім былі створаны ўсе ўмовы для заняткаў. За паўгода да конкурсу яны пачалі абыгрываць праграмы, прычым не толькі ў сябе ў Літве, а і за мяжой. Там шырока развіты сувязі з зямляцтвамі ў розных краінах, і будучыя канкурсанты актыўна абыгрывалі праграмы сваіх выступленняў у краінах Еўропы і Паўночнай Амерыкі. Ле-

там у Паланзе быў арганізаваны адпачынак і заняткі юных піяністаў. І вось вынік: 9 з 10 канкурсантаў Літвы прайшлі на II тур, трое — на III тур. Усё гэта паказвае, што пры сур'ёзным падыходзе да падрыхтоўкі канкурсантаў мы таксама можам атрымаць добры вынік.

— Ну і, нарэшце, — конкурсныя вынікі?

— На III тур прайшло 6 чалавек. На жаль, нашых піяністаў сярод іх не было. Пераможцам стаў ізраільскі музыкант Аад Бен Ары, я думаю, што пра яго мы яшчэ пачуем. Другое і трэцяе месцы занялі літоўскія піяністы. Трое ўдзельнікаў атрымалі дыпламы, сярод іх амерыканец, масквіч і яшчэ адзін літовец. Асобным прызам за артыстызм быў адзначаны адзінаццацікласнік Музычнага ліцэя пры БДК Дзіма Марозаў. Яму быў уручаны дыплом з аўтографамі ўсіх членаў журы, а таксама карціна літоўскага мастака.

Інтэрв'ю ўзяў
А. МІЛЬТО.

«Маю гонар»: беларусы Балты

настаўнік, аўтар кніг па гісторыі Рыгі і беларускіх гарадоў. Майстарня Целеша — гэта асяродак беларускай культуры за чужымі Беларусі. Выхаванец Лейтэнта Акадэміі Мастацтваў Целеш працуе ў жывапісе і графіцы. У карцінах «Максім Багдановіч», «Партрэт Пятра Масальскага» — паважнае стаўленне да роднай гісторыі, да

людзей Беларусі. Аб шырокім жанравым дыяпазоне мастака гавораць выстаўленыя таксама краявіды «Восень у Тэрветэ», «Домік у Спрыдынях» і «Нацюрморт з беларускім ручніком» — работы, адметныя багатай каларыстычнай гамай, глыбінёй думкі.

Вартыя ўвагі краявіды рыжскага мастака Мацея Чырыча.

Пад час вайны маленькім хлопчыкам Мацей застаўся без бацькоў, трапіў з дзіцячым домам у Латвію. Новая радзіма не дала загінуць таленту мастака. Усё лепшае, як лічыць сам Мацей, у яго жывапісе алегем — ад лірычнай прыгажосці роднага Палесся. У работах Чырыча вабяць радасць успрымання прыроды, тонкі настрой.

Рыжская мастачка Ларыса Лойка прадставіла ў экспазіцыю габелены. Вядома, што габелен мае даўнюю гісторыю ў народным мастацтве як Латвіі, так і Беларусі. Творы Ларысы Лойкі адлюстроўваюць класі-

чныя традыцыі гладкага ткацтва Латвіі, але колеравая гама нагадвае фарбы беларускай прыроды.

Значную частку экспазіцыі займаюць творы мастакоў з Санкт-Пецярбурга Івана Чарнякевіча, Юрыя Казака, Віктара Сівухі і Ігара Казлоўскага. Малады мастак вядомага беларускаму гледачу па нядаўняй выставе Санкт-Пецярбургскай групы ў Менску. Мастак па тэкстылю Іван Чарнякевіч на гэты раз выстаўляе жывапіс алегем. Яго краявіды «Жнівень», «Анічкаў мост», «Мойка» выкананы ў сціпрых колеравых спалучэннях, што нагадвае пецярбургскую школу.

Віктар Сівуха спалучае ў сваіх калажах з тканіны рысы як дэкаратыўнага, так і станковага мастацтва.

Творам Юрыя Казака ўласцівы актыўны колер, асэнсаванне спадчыны старажытнага рускага мастацтва.

На жаль, з цікавымі аб'ёмнымі манументальнымі канструкцыямі Ігара Казлоўскага, выкананымі з металу, шкла, пластыку, скуры і іншых матэрыялаў, на выставе можна пазнаёміцца толькі праз фотаздымкі.

Спыніцца глядач ля краявідаў Крыстыны Балаховіч і партрэтаў Алега Аблажэя, мастакоў з

Алег АБЛАЖЭЙ (Вільня). Хрысціян.

Вільні, выпускнікоў тутэйшага мастацкага інстытута.

І нарэшце, пастэлі і акварэлі выставіла аўтарка артыкула, мастачка з Эстоніі, выпускніца Віцебскага педагагічнага інстытута.

Маргарыта АСТРАВУМАВА, Эстонія, г. Кохтла-Ярве.

Адкрыццё першай выстаўкі Аб'яднання мастакоў-беларусаў Балты «Маю гонар».

І трава і дрэвы тут
найзелянейшыя.
Без адзінай крывіні,
Зеляніна на вуліцах, зеляніна
паўсюль
на дварах,
Зеляніна ў горадзе,
зеляніна паўсюль у гарах.
Зеляніна гострая, смелая,
зеляніна бяспрашная.
У вагоне сядзіш — прабягае ў
акне зеляніна,
А на судне плывеш —
зеляніна цячэ вакол палубы.
А вакол — залаціста-жоўтае
мора пшаніцы,
Алз і яно ў акаймоўцы
зялёнай.
Раскашуе зеляніна над летнім
Паўночным краем,
Зеляніна хмельіць сэрцы
людзей,
Зеляніна так любіць гэта
жыццё.
Няўжо ад таго, што жыццё без
мароза кароткае.
Не, гэта таму, што ген зеляніны
кожны
Праходзіць выпрабаванне праз
лёд і снег.

Жабы, якія

баяцца вады

[З убачанага
ў рэзідэнцыі для гасцей]

Тры зялёныя жабы
Назіралі за рыбкамі,
што гулялі ў акварыуме.
Дружна кікалі тыя
Скокнуць іх у ваду,

Ды ніхто не еджаўся быць
самай першай:
Ты не скокнула,
Яна не скокнула,
Я таксама не скокнула,
У выніку
Усе сталіся каменнай
скульптурай...

Цзоу ДЫФАНЬ

Сіаньская сцяна

Я ўпэўнены, што ва ўсім свеце
Гэта сцяна захавалася,
Як сямая сучасная і ўнікальная
Узведзеная больш
тысячагоддзя назад,
Як сталіца трынаццатай
дынастыі
З працягам вакол горада на 20
з вакал кіламетраў.
Яе каменні па-ранейшаму
моцныя і трывожныя,
Па ёй у адзін бок могуць
імчацца
шэсць калясніц ваенных,
запярэжаных у чацвярык.
А над веротамі вежа,
вясёлкавая,
Як генерал баявы у даспехах
ваенных
З ваяўнічым выглядом,
нібыта той коннік
з кап'ём у руках...

Адсюль пачынаўся шоўкавы
шлях,
Сюды Сюань Цзан* прывёз з
Захаду малітвы.

*Сюань Цзан — герой старажытнага кітайскага рамана «Падарожжа на Запад».

Гэта горад, тысячагоддзе назад
шлях адкрыўшы
ў замежжа,
Расліны і музыку Заходняй
Азіі і Еўропы
Ён на зямлю перанёс сваю,
і яны расцвілі і пусцілі
карэнні,
А кітайскія порах і шоўк
пачалі падарожжа адсюль
па ўсім свеце.
Каб феерверкамі ззяць і
сцягамі.
Але нефрытавая імператарская
пчатка,
багдыхан усіх дынастый,
Нібы гара Тайшань, ціснула і
стрымлівала
гэты горад.
Там гісторыя пакінула вялікае
выяўленчае мастацтва.
Там заўсёды перапыняўся бег
каня і палёт ластаўкі...
Кітай! Ты пакліч свайго белага
каня*,
Хай ён скача наперад і ў
сонечны дзень,
і ў дзень непагодны.

*Белы конь — аб'ект ахвярапрынашэння.

Ван ГАЧЖЭНЬ

Вяршыня гары

І стаіць ён над безданню самага
крутога ўцёса
І глядзіць удалеч.
І хоць цяжка над ім
праплываюць аблогі,
Хоць грыміць пад нагамі яго
вадаспад,
У вечэх яго радасных

Узыходзіць шчаслівае сонца.
Люстранее раўніна абуджаная.
Люстранее хвалямі мора.

Ён захмялёны,
Захмялёны маці-прыродай,
Найцудоўным шэдэўрам
І не ведае нават,
Калі ён стаіць на вяршыні гары,
Ён і сам узываецца
Да пейзажа якогасьці,
Да якогаўці статуі.

ЛІ ІН

Сакавік

Сакавік. Паветра духмянае,
салодкі світанак,
Дождж начны перамыў і дарогі
і дрэвы,
Яркія фарбы запоўнілі поўдзень
Кітая,
І між кветак чаруе сама
прыгажуня.
Лашчыць крону, сцябло
выпрамляе,
Каб і клумба была прыгажуняй
таксама.
Ну а твар яе чым не кветка,
Капляюшык яе чым не кветка.
І кафтан яе — кветка таксама,
І карзінка — яе светла-жоўтага
бамбуку — кветка таксама,
І мелодыя магнітафона яе —
кветка таксама
Кветкі, кветкі пад небам
вясновым
гэтага новага горада.

А піяла разбітая, з якой
просяць міластыню, —
гэта не ваза для кветак.

Гэта гора гісторыі,
Якое нарэшце ў мінулым,
Сёння жыццё наша сакавіку
падобнае,
Водарам поўніцца ранак,
паветра салодкае.
Маленькая кветка чырвоная
цвіце ў яе на скроні,
Гэта яркая кветная клумба палае
на скроні горада,
Гэты горад цудоўны квітнее на
на скроні краіны..

Цэлы свет можа бачыць
Кветкі яе,
Яе твар.
Яе капляюшык шыракаполы,
Яе светла-блакітны кафтан,
Як светла-жоўтую бамбуковую
карзінку,
Разам з нацыяй роднай,
працалюбівай,
Разам з гэтай цудоўнай
кітайскай вясной...

Скажам свету ўсяму:
Хай матылёк аніводны нам не
зайздросціць,
Хай не губляе дарогі пчала
аніколі,
Хай усе птушкі спяваюць на
поўны голас...

Пераклад Рыгора КАШУБЫ
і Казіміра КАМЕЙШЫ.

«ПАДПОЛЬНЫ НАЦЫЯНАЛІЗМ І ДЗЯРЖАЎНАЕ БУДАЎНІЦТВА— РОЗНЫЯ РЭЧЫ. ТРЭБА ВЫБІРАЦЬ»

(Пачатак на стар. 5).

традыцый. Тут — як у мове. Якуб Колас пісаў — перш, чым пазычаць слова, трэба як след абшукаць кішэні ўласнае пам'яці — абавязкова знойдзецца нешта сваё.

Рэлігія... Рэлігія не можа быць кансалідаваным нашым нацыянальным адметнасцю. І уніяцтва, якое так хацелася назваць сваёй рэлігіяй, ужо грунтоўна зафарбаванае ў колеры трэцяга суседа — жоўта-блакітнага. Так што застаёмся свецкай дзяржавай з аднолькавай цяжарнасцю да ўсіх канфесій.

Што да мовы... Наркомаўка — гэта не правапіс увогуле, гэта — палітыка ў абалонцы правапісу. І таму чыста мовазнаўчага канфлікту паміж наркомаўкай і тарашкевіцай няма. Паспрабуй «перакласці», скажам, Быкава ці Рязанава з наркомаўкі на тарашкевіцу, і ты ўбачыш, што наша мова — адна, незалежна ад правапісу. Практыка сведчыць, што тыя, хто далучаюцца да мовы, вучацца ў Купалы, у Гарэцкага, у Караткевіча, па старой перыёдыцы, — дзе заўгодна, толькі не па выданнях пад рэдакцыяй К. Крапівы. Паводле маіх назіранняў, кансалідацыйнае значэнне мовы для беларусаў сёння вялікае.

А яшчэ незалежнасць будзе будавацца на веданні традыцый гэтай зямлі і на традыцыйнай правай чалавека, на традыцыйным дэмакратызму. Гэта будзе свецкая незалежнасць.

Я не згодны, калі сёння кажуць пра апатыю народа. Маўляў, народ усё сілы аддаў будаўніцтву камунізму і на будаўніцтва ўласнае дзяржавы моцы не засталася. Такі погляд вядзе да высновы: або адмовіцца ад сваёй дзяржаўнасці, або ўжываць максімальна жорсткія меры, якімі спрадэку дыктатары перамагалі «папатыю народа». Трэба новая небяспека, новая ворагі. Што мацуе нацыю ў пару станаўлення? — Напрыклад, канфлікт з суседзямі, у якім свае палітыкі могуць перамагчы і засведчыць сваю паўнаўдаснаванасць... Але думка пра апатыю і пра патрэбу жорсткіх мер цалкам пярэчыць думцы пра пераемнасць.

Беларусы — стары народ. Яны перажылі ўсе жахі XX стагоддзя без сваёй дзяржавы. А цяпер, калі, здаецца, усё наладжваецца, яны не адчуваюць рэальнай патрэбы такога моцнага абарончага сродку, як Сваёй Дзяржава. Гэта зусім не апатыя. Гэта хутэй норма. Адчуванне патрэбы сваёй дзяржавы прыходзіць з кожным новым палітычным крокам Рэспублікі да незалежнасці, з асветай, са зменамі візуальных адзнак асяроддзя. Марудна, але гэтае адчуванне прыходзіць. Заўваж, народ яшчэ не запярэчыў анівядомаму кроку да незалежнасці. Ён з мудрым спакоем прыняў і Дэкларацыю, і сімваліку. Ён прыме свае грошы, сваё воіска, павольна, але ён прыме і мову. Бо гэта ўсё, як і сама незалежнасць, разумныя і негвалтоўныя меры. Наш народ не прыме хіба гвалту, накачвання новае ідэалогіі. Пераконваць народ у небяспеку дэнацыяналізацыі — тое самае, што тлумачыць небяспеку веткаўскай бабцы, якая як хадзіла, так і ходзіць у лес па чарніцы. І крычалі на тую бабку, і лічбамі палыхалі, а яна ходзіць. Што рабіць? Адказ агучыўся — перасяліцца. А ад бабкі патрабаваць толькі аднаго — згоды, але не разумення радыяцыйных працэсаў. Тое ж і з дэнацыяналізацыяй. Не трэба на народ перакладаць справы палітыкаў. Народу дзеля ўсяго патрэбны ўмовы, а не якая-небудзь новая «сознательность»...

З тае згаданае табою «тысячы» адраджэнцаў сярод некалькіх соцень падпісчыкаў на «Нашу Ніву» не набярэцца і дзесятка. Яшчэ 10 гадоў таму я ведаў амаль усіх, хто з прынцыпу гаворыць па-беларуску і ходзіць на ўсе імпрэзы. Цяпер з соцень падпісчыкаў і карэспандэнтаў (мы ўжо атрымалі каля 200 лістоў) я не ведаю амаль нікога. Адбываецца «прырашчэнне» кола. Прычым, пішуць збольшага не дзівакі, не «унікумы» і нават не палыманыя адраджэнцы, а зусім звычайныя людзі. Такія на Беларусі сотні тысяч. У параўнанні з леташняй поштай «Свабоды» сёлетнія допісы ўсе — па-беларуску, менш эмацыйныя, больш дзелавыя, канкрэтныя. Да-

памажыце дастаць звесткі, утварыць таварыства, выдаваць газету і г. д. Падобна, што на глебе беларушчыны пачынаецца «жывое творчасце мас». Так што ёсць на што разлічвацца.

Мы выказваемся. Мы спрабуем стварыць вобраз сваёй нацыі, гаворым пра нацыянальны адметнасці, параўноўваем беларускі светапогляд з іншымі, імкнёмся надаць уласным культурным каштоўнасцям той выгляд, у якім яны інтэгрваліся б у сусветную культуру. Недзе там, на выхадзе, гэта скажэцца і на палітыцы. І не будзе заяў кшталтам «Беларусь не мае нацыянальных асаблівасцяў, беларускую нацыю стварыла савецкая ўлада». Калі заўгодна, мы робім газету асаблівасцей. Ачышчаем вобраз нацыі ад наліпных ярлыкоў, шукаем логіку нацыі, сцвярджаем яе права...

— Каб выдаваць «Свабоду», не трэба было эміграваць з Рэспублікі. А дзеля аднаўлення «Нашай Нівы» — няўжо абавязкова патрэбны былі пярэбары ў Летуве?

— Так. Пра Вільню я ўжо сказаў, але гэта не адзіная прычына. «Наша Ніва» — віленская з'ява і, гэтаксама як Вільня, хутэй сама ўплывае на нас, чым мы на яе.

Колішняя «Свабода», якую спрабавалі выдаць за некалькі гадоў да «НН», таксама як і «Наша Доля», як «Гоман», што выходзіў пасля «НН» — гэта ўсё газеты, якія ўваходзіць у нашаніўскую арбіту. Я тут увогуле бачу адно выданне — «Нашу Ніву». Адны людзі, адны мэты, адзін кірунак, адзін журналізм. Гэта беларуская газета, з якой можа вырасці і ўся ўласна беларуская журналістыка, вольная ад «бэзэсраўскіх» стэрэатыпаў.

Калі я вучыўся на журфаку, там ці не за мэту ставілася выбіць з чалавека ягоную індывідуальнасць. Першаснымі былі ідэалогія, узор «Правды», партыйнай прэсы (нават, калі гутарка ішла пра макет), ленінская школа журналістыкі... І гэта ў той час, калі ў свеце адбываліся найцікавейшыя пошукі эстэматы і выяўленчых канцэпцый газет! Асоба журналіста на журфаку была на дзесятыя месцы. Вечна сноўдалі нейкія людзі з КДБ...

І сёння выхаванцаў журфака лёгка пазнаць у друку. Гэта асаблівы «журналізм», асаблівая выхалашчанасць. Ідэалогія адышла, а асоба так і не выйшла на першы план. Замест ідэалогіі быў высунуты лозунг «бесстароннасці», г. зн. адсутнасці сваёй думкі. Такі «плюралізм» — рэч мала рэальная. Рана ці позна, калі асоба на другім месцы, прыходзіць новая ідэалогія. Скажам, у газеце «7 дзей», якая так упарта дэкларавала сваю «бесстароннасць», ужо вылазіць ідэалогія расейскага фашызму. На сёлета я выпісаў у Вільню гэтую газету, каб мець найбольш поўны інфармацыйны пра жыццё Беларусі: усё ж БЕЛТАўскае выданне. Ды дзе там! Няма ніякае Беларусі: ёсць «Северо-западный край»; няма рэальных палітычных сілаў — БНФ, рабочага руху: ёсць толькі нейкая «Белая Россия», прадстаўнікі якой вярнуць пячорную лухту пра «враждебные нам правительства Прибалтики» і «единство русского народа». Пазнаю журфак! Гэтая ўстанова зрабіла і, мабыць, робіць усё, каб такой з'явы, як беларуская школа журналістыкі, не існавала. Які-небудзь Бялінскі там пераважае ўсю нашу немалую самабытную традыцыю. Што, зрэшты, даўнага, калі літаратурную крытыку там выкладаюць людзі, якія абараніліся ў свой час на Жданаве?..

Але вернемся, братка, да Вільні. Быў у пярэбары і беларуска-летувіскі чынік. Нашы 500 гадоў у адной дзяржаве — гэта ўдалае спалучэнне адрозных менталітэтаў, тонкая і каштоўная механіка. У нашай адносіны самая прырода заклала мяжу прыстойнасці. Мы не «зліпнемся», а тое адчужэнне, якое практыкавала Масква, — яно штучнае. І гэта таксама справа «НН» — перакінуць культурны ды светлапоглядны масток праз тую адчужанасць. Калі кажуць пра шлях у Еўропу, дык асабіста мне ён бачыцца не праз Маскву, як гэта было, і не праз Варшаву, а... праз Вільню. Гэта добра правераны шлях.

— У сучаснай «НН» зноў-ткі працываецца апазіцыйнасць традыцыйнаму друку.

Але вы ставіце мэту ўласобіць на старонках «Нашай Нівы» прынцып людскасці. Няўжо разлічваеце на пераарыентацыю тутэйшых чытачоў ад звыклых звышідэалагічных прэсы да пакуль што апазіцыйнага і ў дадатак яшчэ «замяжэнага» друку?

— Апазіцыйнасць, калі яна ё ёсць, — гэта інерцыя, недахоп. Апазіцыйнаму прасцей, бо ён нясе меншую адказнасць і ў сучасных умовах дбае толькі пра ўласнае рэнаме. Працей рабіць нешта ў піку камусьці, чым проста рабіць. Але прынцып людскасці не можа быць зрэалізаваны ў татальна апазіцыйным выданні. Гэты прынцып — мэта, якая ўвесь час уцякае. Таму праз «апазіцыйнасць» дзядзёцца пераступіць.

Што да арыентацыі чытачоў, дык не думаю, што яны звыкліся да звышідэалагізаванае прэсы. Звыкся той, хто можа звыкнуцца да турмы, да страху, да біцця палкай па галаву. Людскасць у прэсе сцвярджала колішняя «НН» — яшчэ да ўсякіх ідэалогій і звышідэалогій. Дый «замяжэнасць», калі яна адчуваецца, мусіць быць пераадоленая. Паміж свядомасцю беларуса і Вільня не павінна быць ніякіх межаў. Ужо для гэтага трэба было б аднавіць «НН».

— Многія ўважаюць «Нашу Ніву» за выданне еўрапейскага ўзроўню. Як разумоюць еўрапейскі ўзровень прэсы самі яе выдаўцы?

— Гэта свабода. А свабода, дарэчы, больш за еўрапейскасць ці амерыканскасць, ці які панславізм. Яна больш дакладная за іх, бо яна можа быць толькі свая. Скажам так: мы, беларусы, найбольш адэкватныя гэтаму свету менавіта як беларусы. Прырода наша такая. Характар сфармаваны спецыфічным атачэннем і гістарычным лёсам. І найбольш чалавечныя мы — як беларусы. І найбольш свабодныя. А свабода тым большая, чым больш непаздзельная адказнасць. Я адказваю — толькі. Што зрабіў — тое і ёсць. Адсюль — прага прафесіяналізму, каб не рабіць лухты. Гэта тры сланы: свабода, людскасць і прафесіяналізм. А жаўла пад імі — безадноснае існаванне чалавека. Вось і ўсё.

Ці не пра тое ж пісаў І. Абдзіраловіч, які падвёў філасофскую рысу пад шуканнямі нашаніўскае пары? Калі б у школе на ўроках беларускай літаратуры вывучалі толькі яго — усё астатняе вучні прачыталі б дома самі...

— У Анатолія Сідарэвіча незалежніцкая ідэалогія змяшчае, акрамя адраджэнства, яшчэ й «песімізм». У цябе, трэба меркаваць, — «апазіцыйнасць». Гэта — ад асабістага ёрніцтва ці гэта настрой, абумоўлены рацыянальна?

— Апазіцыйнасць — гэта ніколі не рацыянальна. Гэта вымушаныя ўцёкі ад нармальнае працы і ад свабоды. Для маладосці гэта можна было апраўдаць бракам досведу і сродкаў. Цяпер жа няма патрэбы станавіцца ў апазіцыю да ЦК, КДБ, СП, дурной літаратуры. Трэба апраўдаваць усё свае авансы. Апазіцыянер заўсёды залежны ад таго, каму процістаіць. Апазіцыянер — плён пазіцыянера. І я імкнуся быць пазіцыянерам.

— Таму ж А. Сідарэвічу для таго, каб мы сталі нацыяй, не хапае сваёй буржуазіі. Чаго нам не хапае на твой погляд?

→ Мы нацыя ёсць. А не хапае нам улады.

Кажуць, што не трэба прэзідэнцтва, бо Пазняк не набярэ галасоў. Але тут крыху не так ставяць пытанне. На маю думку, нам трэба прэзідэнцтва, бо гэта будзе дэваршэннем структуры ўлады незалежнай дзяржавы. І няхай прэзідэнтам стане хто заўгодна — сёння не ў гэтым сэнс. Там ужо пачнецца ўнутраная палітыка. Адстаўкі, перавыбары і г. д. Справа не толькі ў тым, што С. Шушкевіч у Георгіеўскай зале выглядае, як маёр сярод палкоўнікаў. Справа ў тым, што калі ён «не зусім» кіраўнік, дык і спытаць з яго можна толькі «не зусім».

Сітуацыя досыць парадаксальная. Нацыя мусіць мець як дэваршалюную прыступку свайго развіцця нацыянальнаю дзяржавай. Але ўзмацняць уладныя структуры нельга, бо гэта значыць узмацняць наменклатуру. Пакуль няма экспансіі з боку Расейскай імперыі ці Польшчы, а нават і Украіны, пакуль утварыўся такі геапалітычны вакуум, патрэбы максімальна рафінаваць уладу на Беларусі як быццам няма. Але экспансіі могуць выбухнуць нечакана. Хутэй да крызісу, чым да стабільнасці ідзе сітуацыя ў Расеі і Польшчы. А там можа быць дэпрэсія, з якой гэтыя дзве рамантычныя краіны спрадэку выбіраюцца праз жорсткія меры, праз дыктатуру, якая ніколі не лічылася ні з намі, ні з летувісамі, ні з іншымі. Словам, наперадзе суцэльная неспадзяванасць. І таму БНФ, як найбольш цэльная і падрыхтаваная палітычная сіла, мусіць узяць уладу. Названы варыянт — аспродкаваны — уяўляецца мне сёння найбольш рэальным.

ЛИСТ У РЕДАКЦЫЮ

УСПОМНІМ СЯБЕ, СПАДАРЫ

Адраджаючы сёння наша нацыянальна-культурнае жыццё, мы з поўнай падставай аглядаемся на сваё мінулае і шукаем тым грунт для многіх нашых спраў. За 74 гады самага «шчаслівага» жыцця мы страцілі не толькі права быць гаспадарамі свайго лёсу, але і павагу да бліжняга і нават самапавагу. Страцілі звароты ветлівасці. Даўняе слова ТАВАРЫШ не прыжылося, бо не магла ж працоўная істаца стаць таварышам наменклатурнаму гусаку. Слова ГРАМАДЗЯНІН стала ўжывацца пры звартанні да злучнікаў, а ходзім словам ДЕВУШКА можна было многіх абразаць. І сталася гэта пры тым, што мелі ў сваёй мове багаты арсенал сроднаў і формулы зваротаў ветлівасці. У не надта далёкай нашай старажытнасці, у Вялікім княстве Літоўскім, былі нават рэгламентаваны спецыяльныя формулы пры афіцыйным звартанні. Калі, напрыклад, позва ў суд была складзена з парушэннем гэтых абавязковых формул, то пазваны меў права не прыняць яе.

Сёння ўсё часцей пры афіцыйным звартанні ўжываецца слова СПАДАР, слова якое яшчэ нядаўна было пад фактычнай забаронай. За ўжыванне гэтага слова можна было атрымаць ярлык безбурнаца (беларускага буржуазнага нацыяналіста) з адпаведнымі санкцыямі. Таму карысна будзе глянуць, ці абгрунтавана гістарычна яго ўжыванне ў беларускай мове, штучна прыдуманая яно або мае жывыя карані ў нашай мове.

Корань слова СПАДАР бярэ вытокі ў далёкім дапісьмовым праславянскім перыядзе, ён вядомы ўсім славянскім мовам. У нашай старажытнай пісьменнасці фіксуюцца асновы ГОСПОДА, ГОСПОД, ГОСПОДАР і ГОСУДАР з вялікай колькасцю вытворных ад іх слоў. Прытым, ужо ў XV стагоддзі адзначаецца тэрытарыяльнае размеркаванне асноў ГОСПОД, ГОСУД. Для беларускай тэрыторыі характэрна ўжыванне вытворных ад ГОСПОД, (ГАСПАД), а для Маскоўскай Русі — ГОСУД; вказалі еси, и жытьи въ тыхъ дельхъ великихъ послы отъ нашего ГОСПОДА-РА были посланы къ вашему ГОСУДАРИЮ (Акты, относящ. к ист. Зап. России, т. 1, с. 133, 1493 г.).

Слова ГАСПАДАР у старабеларускай мове мела асноўным значэннем «уласнік», «уладальнік» (дома, майнтна, абшара) і «правіцель». Яно ўжывалася і як сінонім да тытула Вялікі князь Літоўскі: Мы ГОСПОДАРЬ шлюбуем не карати на заочное поведанье (Статут ВЛК 1588 г., раздзел I, артыкул 2).

Даволі рана пісьменнасць фіксуе і скарачэнні гэтых асноў. Так, слова ОСПОДЬ адзначана ў XIV ст. Слова ГОСУДАРЬ у расійскай мове скарацілася ў ОСУДАРЬ, а затым — у СУДАРЬ. Апошняе найбольш характэрна было для формул ветлівасці.

У нашай мове дзейнічала тая ж мадэль скарачэння, аснова ГОСПОДАР магла скарачацца ў ОСПОДАР, затым у СПОДАР. Каратэка Гістарычнага слоўніка беларускай мовы гэтыя скарачэнні фіксуе з XV ст.: при ОСПОДАРЬСТВЕ короля Казимира (Акты, относящ. к ист. Зап. России, т. 1, с. 112, 1489 г.). У XVI ст. сустракаем і жаночы адпаведнік гэтага слова: просылъ мя. абыхъ ему то отложыль до ОСПОДАРИНИ королевои ея милости (Акты, издав. Вилен. археогр. комиссией, XVII, с. 186, 1540 г.).

З XV ст. вядома і форма СПАДАР. Прычым, ўжыванне яго ў помніках рознага жанрава-стылявога характару сведчыць, што гэтае слова шырока распаўсюдзілася ў жывой мове. Сустракаем слова СПАДАР у беларускім перакладзе Судзэбніка караля Казіміра 1468 года, у гэтым папярэдніку нашых статутаў: А колі чловець у злодейство упадетъ, а будет СПОДАРЬ тое ведалъ. Ужыта ў рэлігійным творы: то ест СПОДАРЬ всему сотворению (Чэцыя 1489 г.). Вельмі паказальна, што вядомы пазт XVI ст. А. Рышша слова СПАДАР прымяняе да слаўтага магната Льва Сапергі ў сваёй одзе на яго герб:

При которыхъ зъ оружьемъ конный воинъ стоить,
Знакомъ того иж ся з нихъ не одинъ,
не бонть.
Служитьъ своимъ СПАДАРЕМЪ ку
каждой потребе,
Не литуючи скарбов ни самого себе.
(Статут ВКЛ 1588 г.).

Ужыта яно і аўтарам палемічнага твора Ліста да Абуховіча: Да не гневайся, СПОДАРУ. А хто ж кого остережет, колі не милый давний твой друг... Наш влады мы даследчык беларускай пісьменнасці арабскім пісьмом А. Антановіч засведчыў слова СПАДАР у Кітабе XVII ст. У пачатку XVIII ст., у Баркулабаўскім летапісу сустракаем мы і са СПАДАРЫНЯ: мовили так матухо зезулюхно утухно панюшко, СПОДАРЫНЯ солнца месць звездухно, дай крошку хлеба...

Прыведзеныя прыклады сведчаць, што словы СПАДАР і СПАДАРЫНЯ (у пісьменнасці — у тагачаснай арфаграфіі, без перадачы аканія) ужо ў старабеларускі перыяд былі прыналежнасцю жывой мовы і пісьменнасці. Яны працягвалі жыць, як сведчыць «Словарь белорусского наречья» І. Насовіча, і ў XIX ст. Дзедэчамі нацыянальнага адраджэння ў XX ст. яны былі толькі ўваскрэшаны, і, як многія іншыя набыткі нашай мінуўшчыны, маюць права на далейшае жыццё.

І. КРАМКО.

ЛІТКУР'ЕР

З'езд і вырашыць...

На чарговым пасяд-
жэнні Рады Саюза пісь-
меннікаў Беларусі раз-
гледжана пытанне: «Аб
пазіцыі Саюза пісьмен-
нікаў Беларусі ў адносінах
да сітуацыі, што склала-
ся ў Саюзе пісьменні-
каў СССР і Літфондзе
СССР».

Старшыня Саюза
пісьменнікаў Беларусі
В. Зубнак пазнаёміў
прысутных з праектам
дэкларацыі, якую дас-
лаў сакратарыят СП
СССР. «Аб асноўных
прынцыпах пераўтварэн-
ня Саюза пісьменнікаў
СССР у Садружнасць
незалежных пісьменні-
каў». Паведаміў, што ў
адрас СПБ паступілі тэ-
леграмы ад сакратарыя-
таў СП СССР і СП
РСФСР адносна права-
дзнення IX з'езда пісь-
меннікаў, далейшага іс-
навання СП СССР і Лі-
фонду СССР.

Па гэтым пытанні вы-
ступілі: Н. Пашкевіч, В.
Быкаў, І. Чыгрынаў, В.
Хомчанка, В. Вільтоўскі,
А. Петрашкевіч, П. Ма-
каль, І. Шамякін, Я.

Брыль, І. Жарнасек, У.
Паўлаў, А. Жалязоўскі,
А. Дударэў, В. Тарас,
А. Пісьмяноў, П. Пруд-
нікаў, І. Ласкоў, С. Гра-
хоўскі, якія выказаліся
за тое, што IX з'езд
пісьменнікаў павінен ад-
быцца. Ён і вырашыць
усе надзённыя прабле-
мы шматнацыянальнай
пісьменніцкай арганіза-
цыі краіны.

Пра гэта рашэнне па-
ведамлена сакратарыяту
СП СССР. Была паслана
яшчэ адна тэлеграма ў
Маскву ад імя Рады
СПБ, дзе выказана дум-
ка прысутных і праўлен-
ня Беллітфонду аб пад-
трымцы ідэі стварэння
міжрэгіянальнай грамад-
скай арганізацыі «Літа-
ратурны фонд».

Старшыня прававой
камісіі СПБ В. Хомчанка
паведаміў прысутным,
што Міністэрства юсты-
цыі Рэспублікі Беларусь
28 кастрычніка 1991 го-
да зарэгістравала Статут
Саюза пісьменнікаў Бе-
ларусі і выдала рэгіст-
рацыйнае пасведчанне
за № 170.

**Барыс Ельцын —
«Дзецям Чарнобыля»**

Прэзідэнт Расіі Б. Ельцын перавёў на рахунак Бе-
ларускага камітэта «Дзеці Чарнобыля» ганарар за
сваю кніжку «Сповідзь на зададзеную тэму», якая
толькі што выйшла ў выдавецтве «Мастацкая літара-
тура» ў перакладзе на беларускую мову Я. Лецін.

І пра тое, што будзе...

Студэнты і выкладчы-
кі філалагічнага і гіста-
рычнага факультэта
Мінскага педагагічнага
інстытута імя М. Горкага
сустраліся з Леанідам
Дайнекам. Пра яго твор-
часць расказалі Мікола
Мішчанчук і Аляксей

Рагуля. Аўтар раманаў
«Меч князя Вячкі»,
«След ваўкалака» і «Жа-
лезнага жалуду» падзя-
ліўся творчымі планами,
адказаў на шматлікія
пытанні прысутных.

Л. ГЛІНСКАЯ.

Камплект «Нашай Доля»?

Калі ласка!

Аматары даўніны на
днях атрымалі яшчэ адзін
падарунак — камплект
газеты... «Наша Доля».
Але, «першая беларуская
газета для вясновага і
местовага рабочага наро-
ду», якая прыйшла з са-
май друкарні «Артель Пе-
чатнага Дзла» ў Вільні,
дзе выпускалася, як вядо-
ма, у 1906 годзе.
Зрабіць гэты шлях аж-
но ў 85 гадоў «Нашай
Доля» дапамагло выдавец-
тва «Навука і тэхніка»,
дзе пабачыў свет фансі-
мільны выпуск газеты.
Выданне зроблена з
паасобнікаў, якія захоў-
ваюцца ў Цэнтральным
дзяржаўным архіве-музеі

літаратуры і мастацтва
Рэспублікі Беларусь, у
бібліятэцы імя У. І. Лені-
на, у Літаратурным му-
зеі Янкі Купалы, у дзяр-
жаўнай публічнай біблія-
тэцы імя М. Я. Салтыко-
ва-Шчадрына і Цэнтраль-
най бібліятэцы Акадэміі
наук Літоўскай Рэспублі-
кі. Адказы за выпуск
З. Санько.

Так што паспяхайцеся
набыць «Нашу Долю», бо
наклад невялікі, усюго
1100 адпаведнікаў.
Кошт? Па сённяшніх ца-
нах, дын зусім мізэрны:
адзін рубель (калі не лі-
чыць пяці капеек «прэзі-
дэнцкіх»).

ТЭАТР

**Менск, Санкт-Пецярбург,
антрэпрыза...**

Адным з вядучых выканаўцаў «Тэатра драматычна-
га танца» з Санкт-Пецярбурга зрабіўся акцёр Мала-
дзёжнага тэатра Беларусі Васіль Нікіценка: умовы
пецярбургскай антрэпрызы дазволілі менчуку браць
удзел у спектаклі «Дама з камеліямі» паводле А.
Дзюма-сына, Х. Картасара і А. Уайльда на музыку
Бетховена, Сібеліуса і П. Ружыкі. Рэжысёр і мастак
спектакля — Уладзімір Карэлін. Ён таксама рыхтуе
спектакль «Ідыёты» паводле Ф. Дастаеўскага з удзе-
лам беларускага артыста. У сёлетнім сезоне «Тэатр
драматычнага танца» чакае на гастролі Ізраіль, аб-
мяркоўваецца таксама прапанова з Японіі.

Мы ўсе вучыліся патроху...

Стыпендыя імя Г. Гле-
бава заахвочаны Андрэй
Грабёнкін, студэнт пята-
га курса рэжысуры
БДТМІ, ягона калежанка,
траціякурсніца спе-
цыяльнасці «акцёр тэат-
ра лялек» Алена Іонская
атрымлівае стыпендыю
імя Б. Платонава.

Семинар «Комплексная
падрыхтоўка акцёраў і
рэжысёраў у тэатраль-
най школе» створаны на
базе БДТМІ летась. Сёле-
та, з 21 па 25 лістапада,
заняткі семінара адбу-
дуцца ізноў. Для іх пра-
вядзення запрошаны вя-

дучыя маскоўскія педаго-
гі А. Дразнін (пластыка,
сцэнічны рух), В. Бознал
(танец), Л. Хейфіц (май-
стэрства акцёра і рэжы-
сура); не застануцца ў
убаку і тутацкія спе-
цыялісты.

У Мінскім Інстытуце
культуры паспяхова за-
крылася нафедра мето-
дыкі культасветработы.
На яе базе створана ад-
дзяленне, дзе будуць
рыхтавацца менеджэры
культуры, кіраўнікі сту-
дый выяўленчага маста-
цтва.
А. МІХАЛЬЦОВА.

МУЗЫКА

Сафійка — дзецям

Дзядей ды падлеткаў вабіць разнастайнае, захап-
ляючае. Ды не заўсёды мы, дарослыя, можам падтры-
маць іхнія імкненні: бракуе часу, умения, цярдлівас-
ці, магчымасцяў... Насустрач нам і нашым дзецям
ідуць прафесіяналы: настаўнікі, спартсмены, музы-
канты. Ужо некалькі гадоў працуюць у Полацку ды
Наваполацку студыі эстэтычнага выхавання, спартыў-
ныя секцыі, танцавальныя гурткі. А ў канцэртнай
зале Сафійскага сабора штогод ладзяцца музычныя
абанементы для школьнікаў. Сёлета з кастрычніка
дзякуючы пяці канцэртнам новага абанемента, дзеці
знаёмяцца з рознымі інструментамі — арганам,
скрыпкай, флейтай, фартэпіяна, сустракаюцца з ці-
кавымі выканаўцамі, у тым ліку і равеснікамі, якія
сталі лаўрэатамі Усеаюзнага конкурсу маладых вы-
канаўцаў. Свет класічнай музыкі з яе скіраванасцю
да прыгожага, високага, добрага дапамога дзіцячай
душы знайсці свой ідэал.

К. ПАГАРЭЛАЯ.

Фота А. МАРЦІНКЕВІЧА.

**Апошні раз пад кіраўніцтвам
Гендэльмана**

У Гродне распачаў но-
вы канцэртны сезон га-
радскі камерны аркестр.
Выступленне адбылося ў
зале Беларускага дзяр-
жаўнага музея гісторыі
рэлігіі. Музыканты пры-
свяцілі канцэрт 100-год-
дзю з дня нараджэння
М. Багдановіча, хоць
праграма канцэрта, скла-
дзеная з твораў замеж-
ных ды беларускіх кам-
пазітараў, на першы пог-
ляд, мела малое дачы-
ненне да песняра. Але
ж шырокія музыказнаў-
чыя веды Багдановіча і
шчырае захапленне са-
май рознай музыкай
агульнавядомага — пра-
што было згадана ва
ўступным слове.

Апроч твораў А. Кар-
рэлі, І.-С. Баха, Л. Абе-
ліевіча, П. Аляхімовіча,
ужо вядомых прыхільні-
кам аркестра, гучала і
прэм'ера — Сімфонія

гродзенскага кампазіта-
ра А. Бандарэнкі. На
канцэрте, у якім такса-
ма ўдзельнічала спявач-
ка Г. Качалава, прысутні-
чалі госці з Германіі.
Яны выказалі свае доб-
рыя ўражанні, асабліва
зацкавіўшыся творчас-
цям А. Бандарэнкі, і за-
праклі да сябе на гаст-
ролі.

Гэтае выступленне
Гродзенскага камернага
ў апошні раз праходзіла
пад кіраўніцтвам А. Ген-
дэльмана, які ўзначаль-
ваў калектыў з часу яго
стварэння. На змену ды-
рыжору, які пакінуў
Гродна, прыйшоў сёлет-
ні выпускнік БДК У. Бор-
матаў. Першыя права-
дзеныя маладым музы-
кантам рэзультаты дзав-
ляюць глядзець на пер-
спектыву аркестра з ап-
тымізмам.
А. САЛАДУХІН.

Смех смехам...

На нямецка-савецкім
фестывалі смеху ў гер-
манскім горадзе Цюбін-
гене з поспехам выступіў
вядомы мінскі ансамбль

музычнага гумару «Ка-
лаж». Ён атрымаў запра-
шэнне наведаць фестыв-
валь і ў 1992 годзе. Гэта
ужо сур'ёзна...
Н. В.

Кожны трэці панядзелак

Адкрыў свой трэці сезон Рэспубліканскі клуб ама-
тараў класічнай музыкі, заснаваны Саюзам музычных
дзеячаў ды Саюзам кампазітараў Беларусі. У пра-
грамах (а яны ўжо набылі папулярнасць) — сустрэчы
з беларускімі кампазітарамі, вернісажы, творчыя ве-
чары вядомых інструменталістаў і спевакоў рэспублі-
кі. Клуб запрашае ўсіх, каго цікавіць музычнае ма-
стацтва, кожны трэці панядзелак месяца а 19-й гадзі-
не ў залу Саюза кампазітараў Беларусі — плошча
Свабоды, 5.

Н. ВАСІЛЬЕВА.

НАШЫ ГОСЦІ

«Прачынаюцца людзі...»

«Прачынаюцца краі-
ны, прачынаюцца людзі,
прачынаюцца мужчыны
і жанчыны... Адбываец-
ца вялікая падзея: Бела-
русь нараджаецца на-
ноў», — так казаў, звяр-
таючыся да запоўненай
залы, сусветна вядомы
евангеліст з Нігерыі Ві-
льям Кумуі. Згадзіўся,
гэта не часты ў нас вы-
падак, калі госць з да-
лякага замежжа данла-
да ведае, да каго — якіх
людзей, янога народа —
звяртаецца.

Прапаведзь слова Бо-
жага за пяць дзён пачу-
ла досыць шмат жыха-

роў Мінска. Многія былі
з дзецьмі. Палац спорту,
які чаго толькі ні паба-
чыў за час свайго існа-
вання, зведаў узвышан-
ны, хваляючы настрой.
Стаў зразумелым адзін з
«сакрэтаў» уплыву прата-
станцкай царквы на
людскія сэрцы: ён у ра-
макратызме, у прамым
праніківым звароце да
вернікаў, у тонкай апе-
ляцы да пачуццяў. Ду-
маецца, тое-сёе з іхняга
арсеналу можна было б
пераняць і нашым атра-
джэнцам...

Г. ЗІНКЕВІЧ.

НАРОДНАЯ ТВОРЧАСЦЬ

Згадалі Зорыча?

У Шклове гасцінна
расчыніў свае дзверы
Палац культуры. Свята-
гэтае супала з заналь-
ным аглядам самадзей-
насці. Застаецца толькі
радавацца, што мясцо-
вая ўлада нарэшце ўс-
помнілі. Зорыча! Але
граф С. Зорыча, які ў
самыя змрочныя, як мы
люблі казаць сем дзе-
сяцігоддзям, часы дбаў
аб развіцці культуры.
Ягоныя прыгонныя спе-
вакі, драматычныя акцё-
ры, танцоры з поспехам
выступалі ў спецыяль-
ным тэатральным будын-

ку, пабудаваным яшчэ ў
1780 годзе. У канцы
XVIII стагоддзя ў Шкло-
ве пры гэтым жа тэатры
існавала і свая балетная
школа...

І вось зноў у Шклове
расчыніў дзверы Палац
культуры. Магчыма, пас-
ля гэтага з'явіцца ў
Шклове і свае артысты
балета. Праўда, ёсць ад-
но «але». Справа ў тым,
што для развіцця куль-
туры С. Зорыч меў
сродкі. Ці хопіць іх у
гарадскіх і раённых улад
Шклова?

ДРУК

Чарговы нумар «Спадчыны»

Па апараты сустрэчаюцца... Што ж «апараты» «Спад-
чыны» канчаткова пазбаўляецца агітацыйнай поклі-
насці, як гэта было ў яе папярэдніка — бюлетэня
«Помніні гісторыі і культуры Беларусі». У чарговым
раз чытач мае магчымасць пазнаёміцца ў часопісе
з рэпродукцыямі вядомых палотнаў. На першай ста-
ронцы вокладкі — «Партрэт хлопчыка ў саламяным
капелюшы» І. Хруцкага, на апошняй — яго ж наюр-
морт «Гародніна, грыбы і рыба». На другой старонцы
вокладкі — вядомы «Групавы партрэт» І. Аляхавіча,
на ўкладцы — дзве работы М. Сілівановіча — «Аўта-
партрэт» і «Салдат з хлопчыкам». Астатнія наляро-
выя ілюстрацыі — выявы мараў, выпушчаных у Гер-
маніі ў 1949 годзе па даручэнні Рады Беларускай
Народнай Рэспублікі і карта-схема этнаграфічных і па-
літычных межаў Беларусі ў 1921—1926 гг. Як «уда-
кладніцкі» гэтыя межы, бачна з артыкула А. Цітова
«Узбуйненне».

Розныя пытанні нацыянальнай гісторыі заіра-
наюцца ў артыкулах «Беларусі вызваленчы рух. Спраба
агляду» А. Каўкі, «Незалежнасць пасля Любліна, або
Магнацка-шляхецкая «беларусізацыя» П. Лойкі. Супра-
ма нацыянальнага бясспамяцтва скіраваны публі-
цыстычныя роздум В. Раніцкага «Эпоха Адраджэння».
На літаратурных старонках «Спадчыны» — паэзія
А. Салаўя, пачатак мастацкага нарыса Ю. Віцьбіча
«Плыве з-пад Святога гары «Неман», пераклад са ста-
рабеларускай М. Раманоўскай вядомай «Аповесці пра
Трышчана», працяг «Новага запавету» (пераклад І.
каментары А. Клышкі), «Летапіс Вялікіх Князёў лі-
тоўскіх» (пераклад са старабеларускай І. Князькі
В. Чамярыцкага).

У раздзеле «Даследаванні, меркаванні, гіпотэзы» —
артыкулы І. Войніча «Пісьменнік-палеміст» (пра Іосі-
фа Вельяміна Ручкага), Ю. Туронка «Беларускія Ма-
рыяны ў Друі», А. Краўцэвіча і А. Трусава «Знаход-
кі ў Лідскім замку».

Завершана публікацыя артыкула З. Жылуновіча
«Нацыянал-дэмакраты за «працай». А. Роголь рэцэнзуе
кнігі «Старажытная Беларусь» М. Ермаловіча і «Уз-
нікненне Беларусі: новая канцэпцыя» М. Піліпенкі.

АНОНС

У кожнага свой «Амадэус»

19 лістапада ў ДАВТе
пачынаецца невялічкі
фестываль, прысвечаны
вялікай даце — 200-м
угодкам з дня смерці Мо-
царта. Філармонія наша,
як вы памятаеце, прысвя-
ціла гэтай даце чарговую
«Мінскую вясну», назваў-
шы фестываль імям гені-
яльнага Амадэуса. Ця-
пер з яе дазволу гэтую
назву пазычае оперны
тэатр. Што зробіш, Мо-
царт жа ва ўсіх адзін. І
разам з тым, у кожнага
ён — свой. Які Моцарт

у нашага ДАВТа, мы ўво-
гуле ўяўляем: «Чарадзей-
ная флейта», «Дон Жу-
ан», «Вяселле Фігара»,
«Моцарт і Сальері» (гэ-
та, зразумела, опера ўжо
не Моцарта, а Рымскага-
Корсакава)... Але, апро-
ч таго, у афішы «Амадэ-
ус» будуць і сюрпрызы,
самы вялікі з якіх, канеч-
не ж, спентаіль нашых
гасцей з Летувы «Тан-
робіць усё». Цікава, які
ж Моцарт у тэатры на-
шых суседзяў?
С. Б.

Гісторыя ўзаемаадносін «лепшай» і «горшай» паловы чалавецтва сведчыць за тое, што прадстаўнікі апошняй тым не менш пераўзышлі сваіх спадарожніц у... хітрасці. Напрыклад, мужчыны ад часоў Адама стварылі класічны міф аб «другасортнасці» жанчыны, запісаўшы сваёй кемлівай рукой у Біблію, што Жанчына была створана Усявышнім толькі ПАСЛЯ мужчыны, і пры гэтым — з «вторсырья»

— рабра Адама... Праз стагоддзі міф аб другасортнасці жанчыны толькі дапаўняўся. І на плечы «лепшай» паловы «горшай» пераклала асноўны цяжар сямейнай працы. А савецкая «горшай» палова яшчэ й прымушала яе працаваць ля станкоў, брукваць вуліцы і ратаваць ураджай на палетках...
Юрась ЗАЛОСКА,
вядучы рубрыкі.

«Спадарыня, дазвольце даведацца прычыну вашага суму?..»

Жаночы партрэт на фоне таталітарызму

Жаночая тэма заўсёды была адной з нямногіх, цікавых чытачу і незабароненых. Праблемы каханні, сям'і і жаночай адзіноцкі актывна абмяркоўваліся ў даперабудовачным друку. Напрыклад, гады 50-ых. Дыскусіраваўся лозунг — памры, але не давай пацалунка без каханні. Некаторыя, маральна няўстойлівыя, сарамліва сцвярджалі, што ўсё-такі можна не паміраць... Асноўная маса — прырочыла.

Гады 60-ых. Паўсюдна крытыкавалі модніц. На іх малявалі карыкатуры. Помню размаляваную дзяўчыну ў часопісе «Работница», у вузкіх штоніках, якая самаўлюбёна глядзіцца ў люстэрка, а ўнізе надпіс: «При таких ресницах, при таком колье буду я рядиться в модном ателье». (Атэльэ тады толькі з'явіліся). Адрозніжж такіх модніц пачалі бічаваць.

Потым бічавалі «эмансіпэ». У 70-ыя гады ўжо ўсе зразумелі — з жанчынай творыцца штосьці не тое: страціла жаночасць, на мужа гырчыць, дзяцей лупцуе. Дзеці прадастаўлены самі сабе і збіваюцца ў зграі, расце злачыннасць. Падае нараджальнасць. Апошняе асабліва турбавала дзяржаву. У выніку жанчын пачалі тэрмінова пераконваць, што сям'я і дзеці не менш важныя, чым выкананне плана. Узятая рэкламаваць шматдзетных мацяроў: фільм знялі з Гундаравай у галоўнай ролі.

На экране ўсё было прыгожа і кракальна, але жанчыны ад гэтага не сталі больш дама-

вітымі і не сталі больш нараджаць. Прапаганда аказалася бяспільнай. Бо, як сцвярджае вядомы нам К. Маркс, «быццё вызначае свядомасць». А быццё ў жанчыны такое, што нават адно дзіця цяжка выгадаваць. Пра трох-чатырох і гаворкі няма: не звяздзеш канцы з канцамі. Пара, відаць, разабрацца, як ставілася да жанчыны «сацыялістычная дзяржава»: як да дачкі роднай альбо як да «шасцьяронкі» ў дзяржаўным механізме?

...У дасавецкія часы ўсё было проста і ясна: была пані, спадарыня (культурная жанчына) і была — простая баба. Аднаведна — і адносіны. Ні ў якой меры не лічы такую сітуацыю нормай. Яна павінна была змяняцца, як ва ўсіх цывілізаваных краінах, дзе ніжэйшыя пласты грамадства паступова ператвараліся ў сярэдні клас, досыць забяспечаны і культурны.

У 17-ым годзе загінула дарэвалюцыйная цывілізацыя. Разгром свабоднай эканомікі суправаджаўся глабальнай гібеллю культуры ва ўсіх формах: культуры адукацыі, энсін, выхавання, культуры сям'і і культуры стаўлення да жанчыны. Калі да 17-га года да яе зварталіся: «Спадарыня, дазвольце даведацца прычыну вашага суму?», дык сёння яе спытаюць: «Ну, чаго надзьмулася, як мыш на крупі?».

Пасля рэвалюцыі былія «спадарыні» пайшлі працаваць сакратаркамі і стэнаграфісткамі (у лепшым выпадку), а начальнікамі ў іх рабіліся былія мат-

росы. Людзі з мінімальнай культурай атрымалі максімальную ўладу. І свой мінімум зрабілі нормай для ўсіх. Тое, што вышэй за мінімум, стала падзроным і небяспечным. Калі ты ветлівы і не ходзіш у пакаменчаных штанах, значыць, прадстаўнік эксплуатацыйнага класаў. Культурны чалавек вымушаны рабіцца больш простым, маскавацца, каб не стаць для дзяржавы мішэннем.

Новыя пакаленні выхоўваліся на падставе люмпенскіх звычак. Плён такога выхавання мы перажываем дагэтуль: гэта і брудныя сталюкі, і запляваныя тратуары, і невычэрпны мат. Нас усіх прывучалі жыць на люмпенскім узроўні. І жыём.

Тургенеўскіх паненак у савецкіх умовах вельмі хутка зьялі. Жанчына адукаваных пластоў страціла тыя перавагі, якія давала ёй дарэвалюцыйная культура — перавагі, заснаваныя на разуменні жаночай слабасці, ранімасці, на ўсведамленні таго, што ад яе ў велізарнай ступені залежыць будучыня нацыі.

Нашы правадыры пра будучыню, падобна, не вельмі хваляваліся. Магчыма, аслепленыя ўласнай прапагандай, меркавалі, што яна абавязкова будзе светлай, нікуды не дзенецца! А верагодней за ўсё, проста былі ўпэўнены, што добрага жыцця хопіць і ім і іхнім унукам. Таму і выціскалі з краіны як мага больш: з зямлі, з яе нетраў, і з «простых савецкіх людзей» таксама.

Рабочая жанчына, сялянка, да рэвалюцыі падпарадкоўвалася мужу, прызнавала яго дамінаванне. Ён быў галава. Але ён быў і кармілец. «Забіты,

эксплуатуемы» дарэвалюцыйныя рабочы сям'я-так, але ўсё ж мог утрымліваць сям'ю. Перамогшы ж «гегемон» зрабіць гэта аказаўся не ў стане. Праўда, за дармадства замужнік жанчын, слава Богу, не саджалі, але нястача вымушала іх працаваць. Дзяржава адняла ад зарплат мужчыны роўна столькі, каб ён вымушаны быў выпраўляць на працу жанку!

Дзяржаве патрэбны былі «вінцікі», паслужымныя вынаўдцы, якія мала патрабуюць, але шмат аддаюць. І жаночасць, і мужчынскасць — залішняе для «вінцікаў». Мужчынскасць — гэта ініцыятыва, свабода думак, гэта здольнасць на ўчынак, на процідзеянне. А жаночасць — гэта дадатковыя выдаткі. Значыць, патрэбны ўборы, касметыка, цырульні і вольны час, каб зрабіць сябе прыгожай. Але дзяржава не збірала ўсё гэта жанчыне прадастаўляць. Замест таго, каб даць людзям нармальную зарплату, жыццё, адзенне і шмат што яшчэ, чаго ў нас няма і не хутка будзе, дзяржава расплачвалася з намі ордэнамі, медалямі і ганаровымі граматамі. Гэтаж танней. На шчасце, яна не навучылася ў духу фантазіі Оруэла штампаваць дзяцей на канвееры. А то абавязкова аб'явіла б пол «буржуазнымі прымахамі», шкоднымі для савецкага чалавеча. І апраўду ўсіх у аднолькавыя камбінезны нямаржача колеру. Яна старалася і мужчын, і жанчын ператварыць у псіхалагічна бяспольных істот, якія мараць не аб каханні, а аб перамозе ў сацлаборніцах.

Адрозніжж пасля рэвалюцыі новая ўлада замакнула на сям'ю і каханне. У каханні ў максімальнай ступені праяўляецца свабода асобы. Дзяржава хацела максімальна спасціць і аблічыць каханне. «Вінцікам» няма патрэбы адчуваць страсці, апетыя Шэкспірам і Петраркам. Яны павінны страсна любіць родную партыю і страсна ненавідзець ворагаў, а адно да другога няхай перажываюць пачуцці прасцейшыя: простае лягчэй кантраляваць.

Аднак спробы «соцыялізацыі жанчын і дзяцей» у час грамадзянскай вайны абарочваліся такой жахлівай і жорсткай разбэшчанасцю, што пралетарская дзяржава проста пабаялася ператварыць краіну ў адзін вялізны публічны дом. І адступіла. Высветлілася, што больш бяспечна ўсё-такі трываць сям'ю. Але сям'я — гэта астравок аўтаномнага існавання ў моры таталітарызму. Менавіта ў сям'і чалавек атрымлівае той духоўны зарад, які перадаецца з пакалення ў пакаленне і робіцца асновай культуры і духоўнасці. Менавіта гэтую пераёмнасць і стараліся разарваць. Новага чалавеча павінна выхоўваць не сям'я, не жанчына, не маці, а дзяржава.

Думаю, што жанчын пагалоўна выгналі з жыцця не толькі таму, што трэба было як мага

больш таннай рабочай сілы. Трэба было зрабіць падкантрольнай сям'ю, паслабіць сямейны сувязі, падпарадкаваць выхаванне ідэалогіі, каб сям'я не перашкаджала фарміраванню таталітарнага менталітату.

Каханне і сям'ю зрабілі падсправаздачнай чыноўнікам. У характарыстыках назаўсёды пасялялася ацэнка «маральнага вобліку». Асабістае жыццё бяспільна выганялася з «савецкага» грамадства. А ханжаства, як спосаб татальнага кантролю, стала дзяржаўнай палітыкай. Жанчыну пры гэтым пераконвалі: твая прываблівасць — гэта ідэйная і ўдарная праца. Успомнім даваенныя фільмы, дзе бойкая, энергічная гераіня з вялікім запалам перавыконвае нормы і на сходах кулаком па сталае грукае. Гэты тып жанчыны стаў дамінуючым. Яго пераймалі. Ударніца, баявая сяброўка, камсамолка. (Касметычныя хітрукі ёй не патрэбны: просты сарафан, скуранка, гімнасцёрка, у голасе звінчы метал...)

Але вельмі хутка высветлілася, што вышэйшыя партыйныя кіраўнікі нічога чалавечага не цураюцца. І яны хочаць не толькі жыць на дачах былых арыстакратаў, а і бачыць вакол сябе прыгожых, добра апранутых жанчын. У пачатку 30-х гадоў многія «партыйкі» былі невыказна здзіўлены, пачуўшы распараджэнне Сталіна апраўду на чарговы «рамлёўскі банкет «як жанчыны». Відаць, правадыры народаў абрыдла бачыць вакол сябе салдафонаў у спадніцах, падстрыжаны пад гаршчок.

Час энтузіязму і вялікіх ілюзій быў і часам дзвудушша. Жонкі высокапастаўленыя работніцаў, артысткі, усе жанчыны, якія так альбо іначай належалі да вярхоў, і тыя, хто лашчыў вока і слых правадыроў, і тыя, хто запаяўшы ложку Вялікага тэатра, дэманструючы параднае аблічча нашай краіны перад іншаземцамі, атрымалі магчымасць быць жанчынамі — насяці парызжскіх сукенкі, футры з чарнабурні і пярсцінкі з брыльянтамі. А для асноўнай масы жанчын прапагандаваўся ўсё той жа вобраз стыханаўні, для якой праца — справа долбесці і гонару. І якая ў стане жыць дзе заўгодна: у барану, у палатцы — нічога, што вада на галаву цячэ, — яна не баіцца цяжкасцей. А калі ў яе быў пайок на 12 метраў і прымуся, яе пераконвалі, што гэта мяжа мару і райснае жыццё.

Усе працаўнікі мастацтва (яно ж ідэалагічны фронт) вольна або міжволі ў гэтым крывадушшы ўдзельнічалі. І даваенны кіназоркі, прыходзячы на здымачную пляцоўку, здымалі шаўковыя сукенкі, футра і ап-

СТАРОНКІ УСПАМІНАЎ

ПРАМЕНЬ СЯРОД НОЧЫ

Уявіце сабе цёмную, глухую ноч, дзе нічога не відаць, як кажуць, хоць вока выкалі... І раптам сярод гэтай цемры і глухаты заіскрыўся яркім полымем прамень! Ён асвятліў сабой мёртвую прастору, якая адрозніваецца зусім інакшай — светлай, жывой і прывабнай.

Нешта падобнае адбывалася і ў нашай літаратуры. Яе аглушалі нябачнай дубінай так званай «марксісцка-ленінскай крытыкі» розныя бэнды, бранштыжны, кучары, барысенкі і іншыя сталінскія падзёншчыкі. Яны выбівалі з яе ўсё жывое, чалавечае. Яны зрабілі «нацдэмамі» Купалу і Коласа, Гартнага і Гарэцкага. Адначасова з іх блашаванне хадзілі ў «кла-

сіках» кдзімковічы і модэлі. І раптам на фоне гэтай беспрасветнай цемры на літаратурным небасхіле замільгала новае імя, зусім не падобнае на тыя, да якіх так прывучаны быў непатрабавальны чытач. Такім праменем сярод непразбудаўнай ночы стаў малады ў той час крытык Рыгор Бярозкін. Але пільныя вочы «стражылыя рэвалюцыі» не маглі не заўважыць гэтага і вырашылі яго «своечасова абясшкодзіць». Як задумалі, так і зрабілі. У 1941 годзе, незадоўга да вайны, Р. Бярозкін трапіў у кіпцюры сталінскіх апырчнікаў. Там ён сустрэў і пачатак вайны. Праўда, усё ж змог стаць байцом Чырвонай Арміі, дайсці да Берліна.

На жаль, у даведніку «Пісьменнікі Беларусі», выдадзеным у 1981 годзе, напісана пра яго ўсё чыста і гладка: «У 1938 г. працаваў загадчыкам аддзела крытыкі ў рэдакцыі часопіса «Польмя рэвалюцыі», затым — літкансультантам у кабінце маладога аўтара пры Саюзе пісьменнікаў БССР (1938—1939), загадчыкам аддзела крытыкі газеты «Літаратура і мастацтва» (1939—1941). У час Вялікай Айчыннай вайны ваяваў пад Сталінградам і на іншых франтах. Быў паранены. У пасляваенныя гады працаваў на новабудулях Казахстана і Сібіры... Узнагароджаны ордэнамі Айчыннай вайны II ступені, Чырвонай зоркі і медалямі».

Працаваў, ваяваў, за што атрымаў урадавыя ўзнагароды. Потым зноў працаваў. Толькі чамусьці пасля вайны — на новабудулях Казахстана і Сібіры. Аднак не сказана, у якасці каго ён там працаваў. Канечне, уважлівы чытач здагадаецца, але большасці і ў галаву не прыйдзе, што вядомы літаратурны крытык быў там у якасці рабочага быдла з мянушкай «вораг народа».

...Асабіста я пазнаёміўся з Р. Бярозкіным тады, калі крытык ужо знаходзіўся ў зеніце славы — недзе ў канцы 50-х

гадоў. Ён працаваў у часопісе «Советская Отчизна». Я прынёс туды свой верш на рускай мове «Славное море, священный Байкал». Натрапіў якраз на Р. Бярозкіна. Ён прачытаў верш, паглядзеў на подпіс пад ім, потым — на мяне, усміхнуўся і спытаў:

— Даўно перайшоў на рускую мову?

— Не разумею вашага пытання?

— Ты ж пісаў на беларускай мове. Навошта ж зноў усё спачатку?

— Адкуль вам вядома?
— Я добра ведаў даваеннага Паўлюка Буравея-Пруднікава, аўтара зборніка вершаў «Песні грузчыкаў». Ведаў і Алеся Пруднікава. Дарэчы, дзе ён цяпер?

— Алеся загінуў на вайне.
— А цябе які лёс напаткаў?
— зноў спытаў Р. Бярозкін.
— Асвойшаў тыя мясціны, пра якія пішу ў гэтым вершы. Адным словам, былі «вораг народа»...

— Я таксама, — сказаў ён, — і нават двойчы. А чыпер давай пазнаёміцца — Рыгор Бярозкін.

— Вас і пра вас я многа чытаў, асабліва ў апошні час.

— А я ведаў цябе яшчэ ў даваенны час, праўда, звычайна. Калі ты ўжо шырока друкаваўся, я толькі яшчэ пачынаў, быў школьнікам. Так што не называй мяне на «вы».

— Ну што ж, будзем на «ты», не супраць, — пагадзіўся я. — Дык што ты скажаш наконт гэтага верша? — спытаў у свайго строгага судзі.

— Я хлуціць не ўмею — верш слабы. Канечне, ёсць у ім добрыя вобразы, але ў цэлым — ён сыры. Я ўпэўнены, што каб ты напісаў яго на роднай мове, ён быў бы куды лепшым. Як кажуць, справа гаспадарская, але я параіў бы табе вяртацца да роднай мовы. Імяна там твая стыхія, а гэта ўсё штучна набытае. Прынось мне што-небудзь напісанае па-беларуску, будзем глядзець і раіцца.

На гэтым і закончылі гаворку. Прызнаюся, што парада Р. Бярозкіна пайшла на карысць. То было апошняе маё практыкаванне па-руску.

Праз нейкі час я апублікаваў свой першы пасля доўгага перапынку верш у часопісе «Польмя», які, як я пасля даведаўся, заўважыў Рыгор Саламонавіч і станюцца адазваўся ў

раналі кірзавыя боты, іграючы перадавых свінарок. Жанчыны верылі ў гэтую хлусню і стараліся адпавядаць прапагандысцкаму ідэалу. Але, вядома ж, ім хацелася і падабацца. І яны пачыналі па тры разы адну і тую ж сукенку, начышчалі тапкі мелам і не абураліся, спадзеючыся на светлую будучыню.

Але ілюзіі не могуць цягнуцца вечна. Для многіх яны закончыліся ГУЛАГам, для некага проста стамленасцю і для ўсіх — вайной. У час вайны жанчына стала асноўнай «цяглавай сілай» у полі, на абаронных заводах. Жанчыны выцягнулі эканоміку ваюючай краіны літаральна на сваіх плячах. Але калі мужчыны — удзельнікі вайны — маюць ільготы, то жанчыны, якія аралі на сабе і працавалі па 14 гадзін за станкамі, не маюць нічога. Часцей за ўсё адзінокія, дажываюць яны свой век на мізэрную пенсію. І дзяржава не адчувае сябе перад імі ў даўгу. Адпрацаваныя «шасцяронкі» нікому не патрэбны...

Вайна закончылася. Справіліся з разрухай. І зноў, ужо дру-

гое пакаленне жанчын, узяліся адвучаць ад жаночасці. Як і раней, асабліва старалася самае масавае мастацтва — кіно. Паглядзіце любы фільм 50-х гадоў: калі актрыса ў прасценькай сукенцы або строгім касцюме, калі яна гладка прычэсана — гэта станоўчая герціня, а калі на ёй маністы і прычоска з цырульні — хто гэта? — разлучніца, распусніца і гультайка! Прастата аблічча і манер павінна была ў свядомасці народа асацыявацца з маральнай чысцінёй. Жанчын пераконвалі, што сорамна лёгка жыць і лёгка працаваць, што не патрэбны перманент, калі душа харошая.

Толькі адна іпастась жаночасці — мацярынства — віталася як патрэбная дзяржаве функцыя. «Уславім жанчыну-маці!» — з году ў год абвясцілі ідэалагічны запяляны. Аднак далей услаўлення справа не пайшла. Дзяржава знаходзіла сродкі на ракеты, мемарыялы, на БАМ, але не зрабіла ласку паклапаціцца, каб у краіне пагадоўна працуючых жанчын для кожнага дзіцяці было месца ў дзіцячым садку. Не

сваім лімаўскім артыкуле «Паўгода палымянскай паззіі», што, зразумела, не магло не абрадаваць мяне. Акрылены такім цёплым водгукам, я паслаў Р. Бярозкіну сваю новы верш, прысвечаны Алесю Пруднікаву, з надзеяй, што ён адразу ж «супарадуе» яго ў які-небудзь часопіс ці хоць у газету. Чакаў я чакаў з'яўлення яго ў друку, але так і не дачакаўся. У час чарговай нашай сустрэчы з ім ён паведаміў мне, што верш мой ён перадаў у «ЛіМ» са сваёй рэкамендацыяй, але там чамусьці яго «затармазілі».

— Але ты не хвалюйся, калі-небудзь надрукуеш, верш добры, заслугоўвае ўвагі, — сцешыў.

Спраўды, я апублікаваў гэты твор, але толькі тады, калі Р. Бярозкін пачаў сам працаваць у «ЛіМ», загадаў аддзела літаратуры.

Тады я неаднойчы заходзіў да яго ў рэдакцыю, каб паказаць свае новыя вершы, а часам і проста так — пагутарыць. Гаварыць з ім было цікава, як з чалавекам эрудзіраваным, начытаным, асабліва што датычыцца мастацкай літаратуры.

Якраз у гэты час выйшла мая новая і першая пасля шматга-

довага перапынку кніга вершаў «Час майго нараджэння», якая з боку Р. Бярозкіна атрымала высокую ацэнку, што не магло не абрадаваць. Думка яго для мяне, як і шмат яшчэ для каго, з'яўлялася законам. Яго выказванні-меркаванні многія з нас не падвяргалі сумненню. Часта можна было пачуць: «Так мяркуе Бярозкін», «Так сказаў Бярозкін», «Так думае Бярозкін».

Акрамя таго, што Рыгор Саламонавіч сам даў станоўчую ацэнку кніжцы, дык ён яшчэ ў маёй прысутнасці парэкамендаваў аднаму ўкраінскаму крытыку напісаць пра яе рэцэнзію ў якое-небудзь літаратурна-мастацкае выданне Украіны.

Я ўжо жыву і працаваў у Мінску. Так што была магчымасць часцей сустракацца і дзяліцца думкамі з гэтым цікавым чалавекам. Ён быў выключна зольным, выдатным крытыкам і літаратурнаўцам, бескампрамісным суддзёй творчых набыткаў пісьменнікаў, асабліва паэтаў. Але ў той жа час ён з'яўляўся і чалавекам нялёгкага характару. Ніколі не ішоў на кампраміс з уласным сумленнем, — не хадзіў на лап-

кажучы пра тое, што няма дзіцячага харчавання, што памер дапамогі на дзіця варты анекдота, а ў раддоме з жанчынай размаўляюць, як з экзам-рэцы-дывістам. Жанчына сёння жыць з пастаяннымі нервовымі і фізічнымі перагрузкамі. Яна стаіць у чэргах, корміць сям'ю ва ўмовах хранічнага дэфіцыту. Яна нараджае не вельмі здаровых дзяцей, якія пастаянна хварэюць. Гадоў у сорок яна таксама мае адну-дзве хранічныя хваробы. У выніку робіцца нервовай, злоснай, раздражнёнай. Даводзіцца прызнаць — яна агрубела. Яна — герціня вядомай частушкі: «Я й кабыла, я і бык, я і баба, і мужык».

Калі жанчына губляе жаночасць, ад гэтага нельга ўсім і ў першую чаргу — мужчынам, якія адчулі дыскамфорт побач з нежаночай жанчынай і пачалі пісаць у рэдакцыю адчайных пісьмоў. «Дзе Таццяна Ларыны? Дзе Наташы Растовы? Ну як жа дзе? Паглядзіце наўкола, дарагія! Вунь Наташа Растова ў тралейбус упіхваецца з дзвюма сумкамі. А П'ер Бязухаў яе лонцем адштурхоўвае, таму што на футбол спяшаецца».

Жанчына, якая працуе, — гэта праблема не толькі для нашай краіны. Гэта праблема XX стагоддзя. Але ў цывілізаваных краінах і грамадства, і дзяржава лічаць гэтую праблему сваёй і стараюцца вырашыць. Побыт сям'і максімальна аблегчаны павы дапамозе пральняў, кафэ, багаццем паўфабрыкатаў і кухонных машын. У іх, у «свецце чыстагана», жанчына, часцей за ўсё, мае магчымасць выбару — працаваць або не. Там яна ў стане пракарміць і сябе, і дзіця, працуючы прадаўшчыцай ці медсястрой. У нас для гэтага вымушана махаць мультяным пэндзлем, кувалдай або красці.

Удзел жанчын у грамадскім жыцці і ў грамадскай вытворчасці разбурыў патрыярхальную сям'ю. Але ў цывілізаваным свеце фарміруецца новы тып сям'і, заснаваны не на дамінаванні, а на партнёрстве. І жанчыне і мужчыне памагаюць адаптавацца ў новых умовах. Гэтым заняты філосафы, псіхологі, сацыялагі, педагогі. І «буржуазная» прапаганда не дрэмле. Жанчыну пераконваюць — працуй хоць у Пянтагоне, але будзь чароўнай. Па амерыканскім тэлебачанні паказваюць Арнольда Шварцнегера, які вьязе сваё дзіця ў каліясцы. І Арнольд расказвае тэлеглядцам, як ён мяняе падгузіні. Думаю, такія перадачы вельмі памагаюць амерыканцам пазбавіцца састарэлых стэрэатыпаў. У нас стэрэатыпы досыць моцныя. Баюся, што наш Іван Іванавіч у такой сітуацыі з сорамаў згарыць, хоць і не Шварцнегер.

У нас жа сям'я прадстаўлена самой сабе. Калі ў двух лю-

ках перад начальствам, не лізаў пяткі яму. Усё гэта вымушала яго мяняць месца работы. Ці не па гэтай прычыне ён у свой час пакінуў рэдакцыю «Нёмана», «ЛіМа» і буйлетэн «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі», а пасля і наогул колькі год нідзе стала не працаваў. На добраахвотную прыніжанасць, бездапаможнасць і безабароннасць чалавека заўсёды глядзеў пагардліва. Свабода і незалежнасць асобы — вось што з'яўлялася ідэалам для Р. Бярозкіна.

Неаднойчы даводзілася разам з ім сустракацца з чытачамі. Заняткаў гэты, аднак, быў яму не па душы.

— Не люблю гастралёрства. Добра пагаварыць з чытачамі раз-два за год, а не кожны дзень па 2—4 разы. Каб не абставіны, ніколі не рабіў бы гэтага.

Аднак жа выступаў ён перад сваімі чытачамі-слухачамі проста выдатна, бліскача. Для кожнай аўдыторыі ў яго была адпаведная праграма і падыход. Асабліва любіў выступаць перад дзецьмі і моладдзю. І вельмі не любіў «пустых» аўдыторый. У такіх

дзей хапае культуры і інтуіцыі, то яны, відаць, змогуць, жыўчы ў хворым грамадстве, пабудаваць здаровую сям'ю. А іначай гэта будзе тыповая савецкая сям'я — крызісная ячэйка крызіснага грамадства, якая нясе ў сабе ўсе яго супярэчнасці. Гэта сям'я не мае культуры. Пасля глабальнай праполкі 17-га года культура ўзышла астраўкамі, сям-там і сям-там. Традыцыі засталіся, але яны дэфармаваны ненармальнай пагадоўнай, вымушанай жаночай занятасцю. Гэта дэфармаваная патрыярхальная сям'я, дзе абвязкі размеркаваны па-старому: ёй жаночая работа — на некалькі гадзін, яму мужчына — за 30 хвілін. Але адносіны пры гэтым далёкія ад патрыярхальных. І ён і яна не забываюць аб раўнапраўі. А гэта значыць, што ён не асабліва саромеецца атрымаваць прыкладна столькі ж, колькі жонка, а яна разумее, што цягне два вазы адразу.

У нашых цяжкіх умовах жанчына фізічна не ў стане адначасова быць добрай жонкай, гаспадыняй, маці і пасоўваца па службе. Жанчыны адчуваюць гэта як дыскрымінацыю, што ўзмацняе іх жаданне дамінаваць у сям'і. Вытворчыя адносіны праецыруюцца ў сям'ю са зваротным знакам. Кіруючыя намі алхімікі 70-ых гадоў спрабавалі ператварыць жаночую псіхалогію ў вытворчую. Тое-сёе ім у гэтых адносінах удалося. Часта жанчына паводзіць сябе ў сям'і ў стылі нашых горшых дырэктараў і ўчастковых міліцыянтаў. У такой сям'і і мужчыне і жанчыне дрэнна. І, на жаль, сям'я не стане горшай, пакуль да лепшага не зменіцца грамадства.

Вядома, праблемы жанчын, дзяцей, сям'і вельмі цесна змыкаюцца з праблемамі эканомікі, культуры, адукацыі і вельмі моцна ад іх залежаць. Баюся, што цяпер, у час эканамічнага крызісу, якому не відаць канца, гэтыя праблемы будуць паглыбляцца. Жанчына, асабліва калі ў яе ёсць дзеці, найбольш адчувальная пры пераходзе да рыначнай эканомікі. Яна ў першую чаргу стане ахвярай дарагавізы і беспрацоўя. Думаю, што грамадству не варт чакаць, пакуль час цяжкіх выпрабаванняў заспе неспадзеўкі, не варт спадзявацца і на блізкае цяжарпенне нашага народа: яно вычарпалася за 70 гадоў. Трэба падумаць пра абарону слабых загадзя.

Таццяна ПАЛЯКОВА.

ДАЛЁКА АД РОДНОЙ ЗЯМЛІ...

З Нью-Йорка (ЗША) прыйшла сумная вестка. Памёр Міхал Міхайлавіч Міцкевіч (Антось Галіна) — прازیт, публіцыст, малодшы брат Янкуба Коласа.

М. М. Міцкевіч нарадзіўся ў 1897 годзе ў леснічоўцы Альбуць (паблізу Стоўбцаў). У 1914—1918 гг. вучыўся ў Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі, якую скончыў са званнем настаўніка пачатковых вучылішчаў. Пры палыхах жыў на хутары Смольня і займаўся сельскай гаспадаркай. У час нямецкай акупацыі працаваў у сістэме адукацыі. У 1944 годзе, баючыся рэпрэсій, выехаў на Запад — спачатку ў Чэхаславакію, дзе працаваў цеслярам, а потым у Заходнюю Германію. Жыву ў лагерах для перамешчаных асоб, працаваў інспектарам беларускіх школ, якія дзейнічалі ў лагерах. З 1950-х гадоў жыву ў Нью-Йорку.

Літаратурную дзейнасць А. Галіна (Міцкевіч М. М.) пачаў у 1918 годзе. Друкаваўся ў газетах «Вольная Беларусь», «Беларусь». Тэматыка яго апавяданняў і фельетонаў — жыццё сялян, семінарыстаў; фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці беларусаў. М. Гарцін пісаў пра А. Галіну, што гэта «вельмі спадзёжны малады белетрыст і паважаны публіцыст». У ЗША працягваў публіцыстычную дзейнасць на ніве адраджэння Беларусі.

Горна ўсведамляецца, што свой вечны спакой ён знайшоў далёка ад роднай зямлі...

Сям'я Янкуба Коласа. Літаратурны музей Янкуба Коласа. Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Ф. Скарыны.

ЛЯ КНІЖНОЙ ПАЛІЦЫ

У КАВАЛЬСТВЕ — СВАЯ ВАБНАСЦЬ...

Багатая на таленты зямля беларуская. Здаўна раскрываюць нашы людзі сваё майстэрства ў самых розных галінах народнага мастацтва, у тым ліку і ў кавальстве. Снакца: якое дачыненне мае кавальства да мастацтва? Ды самае непасрэднае. Гэта сцвярджае (і слушна) у кнізе «Беларускае народнае мастацтва кавальства», выпушчанай выдавецтвам «Полымя», яе аўтар Яўген Сахута і аргументуе сваю думку так: «Вядома, з першага погляду кавальскія вырабы не ўраўнаваюць такімі ярка выяўленымі мастацкімі якасцямі, як тканіны, вышываныя, разьбяныя. Але пільнае вока сярод мноства навальных рэчаў таксама знойдзе няглыба і арыгінальнага».

Спраўды, прыгадаць даўнейшыя разнастайныя замкі, завесы, жалезныя агароджы! Як глядзяцца яны, як радуецца вока завершанасцю форм, дакладнай прадаманасцю малюнка! А вядома ж жырандоля з Крошына, выкананая знакамітым беларускім паэтам-самавукам Паўлюном Багрымам, які да ўсяго быў і таленавітым кавалём?

Пра ўсё гэта і згадваецца ў кнізе. Але галоўная не вартасць у тым, што ўпершыню ў рэспубліцы пад адной вокладкай сабраны ці не ўсе звесткі, якія тычацца развіцця кавальства на Беларусі.

Тым больш, што майстры не перавяліся. Пра іх і расказвае Я. Сахута з любоўю і захапленнем, з павагаю да іх нялёгкай працы.

І ўвесь гэты апавяд у кнізе шчодро праілюстраваны.

А. М.

Калектыў рэдакцыі газеты «Наша слова» і Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны выказвае шчырае спачуванне рэдактару Яўгену Эрнесту Васільевічу ў сувязі з вялікім горам, што напала на яго. — смерцю ЖОНКІ.

Павел ПРУДНІКАУ.

СПЕЎНЫ ПАРАХОД, альбо ВАНДРОЎКА ПА РУСКІХ РЭКАХ ДА БЕЛАРУСА МАКСІМА 100

Як адзначыць памяць Максіма Багдановіча ў юбілейным для яго годзе? Менавіта такое пытанне паўстала перад згуртаваннем беларусаў свету напярэдадні сотых угодкаў. Вядома, можна было далучыцца да афіцыйных дзяржаўных мерапрыемстваў. Ды, мабыць, не ў тым прызначэнне грамадскай суполкі, каб стаць збоку-прыпёку ля таго, што робіцца на афіцыйным узроўні. Патрэбна было штосьці іншае, адмысловае.

Намацаваць сваю сцяжыну да Максіма пачалі загадзя. Летам мінулага года з фотамейстрам Алесем Крыштаповічам і ягоным братам Уладзікам паехалі ў Крым. Найперш хацелі схадзіць на могілкі, дзе спачывае сьлінны сын зямлі беларускай. Але каб не руплівацца і спрыянне Зінаіды Лявickaй, якая працуе намесніцай ялцінскага гістарычнага музея, дык нялёгка было б адшукаць Багдановічаву магілку. Ідучы туды, адчувалі сорам і ганьбу за саміх сябе. Бо ці ж нельга было зрабіць хоць бы выразны ўказальнікі, якія б самі давалі ад брамы да апошняга прыстанку таго, хто варты ўсенароднага ўшанавання? Вядома, тыя, што рабілі такія ўказальнікі да магілы далёка не першаразрадана рускага паэта, маглі б, каб былі хрысціянскімі ці хоць бы звычайнымі разумнымі людзьмі, успомніць і нашага Паэта, магілы якіх побач. Але наш для іх — не іхні! І, бадай, невыпадкова зрабілі свайму такі пампезна-цяжкі помнік, каб засланіць нашага паэта ад людскога вока. А мо ў гэтым і няма ніякай зламывасці, атрымалася проста ад безгустоўнасці, як выявы сутнасці той эпохі. Сляды эпохі, эршты, не менш адчуваюцца і на надмагіллі Максіма Багдановіча. Ці ж не недарэчна выглядае помнік з пяціканцовай зоркай, пра якую, напэўна ж, пэнт не сніў і не гадаў пры жыцці! Тады, у гады дваццатых, калі ставілі помнік, такое абалшавічванне бадай уяўлялася вялікім дарам для любога, але сёння, калі мы добра ведаем, колькі талентаў звялося пад гэтай самай зоркай, бацьчы яе над магілай таго, хто таксама напэўна б не ўсцаргося ад зной долі, сцішна, нават жудасна. Бо яго тонкая далікатная паэтычная душа не вытрымала б сатанінскага выпрабавання на бесчалавечнасць. Дык няўжо так і застаецца над светлым чалам знак гвалту і здзеку?! Хіба нельга выявіць элементарную павагу да волі родных і блізкіх, аднавіць тое, што было напачатку: высокі белы мармуровы крыж — знак пакуты і нявольнасці адначасова, як сімвал лёсу Максіма...

А вось нахонт таго, ці трэба цяпер пераносіць прах Багдановіча ў Мінск — у мяне панула што паўнасці няма. Тады, у час наведвання Крыма, найбольш сумненню па-сеяла Зінаіда Лявickaй. Выказвала трывогу, што, зусім верагодна, Максім Багдановіч быў пахаваны не на тым месцы, якое адшукалі ў дваццатых гадах беларускія паэты — Дубоўна і Жылка. Праўда, некалькі месяцаў счанаўшы Зінаіда Георгіўна з радасцю паведаміла, што росхун сумненні рассяялі і цяпер можна не сумнявацца: так, менавіта на гэтым месцы і быў пахаваны наш класік. Але ці дараслі мы да таго, каб з лёгкай душою вярнуць ягоны прах на Бацькаўшчыну, ці сапраўды аўтар славаўтай «Пагоні» марыў бацьчы свой край і свой люд такімі, якія яны ёсць? Дык мо напачатку зробім ад нас залежнае, каб Беларусь стала Беларуссю ў дакладным значэнні гэтага слова, а беларусы — беларусамі! А сценка да Багдановіча не павінна зарастаць і там, у Крыме. На стала там прапісана каля пяцідзiesiąці тысяч беларусаў, ды не менш, мабыць, прыязджае ў летні сезон на адпачынак! Але пакуль што гэтая сіла не арганізавана, хоць, калі верыць па перамам, існуе крымская згуртаванне беларусаў. Запрашалі яго прадстаўнікоў на Устаноўчую канферэнцыю «Бацькаўшчыны», але яны былі адзінымі з запрошаных ад суполак, хто не з'явіўся. Таму і паехалі ў Крым, каб усё ж наладзіць сувязь і супрацоўніцтва, але, на жаль, кіраўнік суполкі, беларускі паэт Міхась Казанюк так і не падараў часу, каб сустрэцца з намі, сваімі землякамі...

Ідэю зафрахтаваць целпаход, каб паплыць на ім па рускіх рэках да Ніжняга Ноўгарада і Яраслаўля і ўшанаваць там памяць Максіма Багдановіча — належала Ларысе і Міколу Чырскім. На іх долю выпала і найбольш клопатаў па ўвасабленню гэтай ідэі ў жыццё.

Так сталася, што нечаканія-негаданія падзеі ў краіне ледзь не сарвалі нашу задуму. Маю на ўвазе той самы ГКЧП, які заварыў кашу якраз напярэдадні нашай вандроўкі. Вось тады і загучалі трывожныя галасы, ці варта нам ехаць у самае пекла, гэта значыць у Маскву, адкуль меўся адплыць целпаход «Лянід Собінаў». І не ўсіх удалося пераканаць, што вандроўка адбудзецца. Гэта я пра тых, хто купіў курсоўку на целпаход у якасці турыста. Ім грошы вярнулі. А мастацкія калектывы змоўшыкаў не збяліся, хоць, трэба прызнацца, трывогі мы тады перажылі шмат, асабліва за дзіцячыя гурты — «Жавароначкаў» і «Музыкаў».

21 жніўня — дзень нашага ад'езду ў Маскву — прынес добрыя звесткі: ГКЧП спудлаваў, прынята рашэнне аб вывадзе войск са сталіцы. І вось мы ходзім па яе плошчах і вуліцах, нязвычайна ашчэрэнымі арматурнымі збудаваннямі, напружанымі бетоннымі плітамі, перакруленымі машынамі. Усё гэта — барыкады. Подых учарашніх падзей адчуваецца найбольш ля «Белага Дома», дзе распараджаюцца маладыя хлопцы з расійскімі павязкамі на рукавах. Паўсюль гараць цяпельцы, варыцца ежа ў саганках. Але ўсё гэта цяпер уяўляецца хутчэй бутафорыяй, чым рэальнасцю. Слава тым, хто не збаяўся выйсці сюды ў тыя дні, калі вырашаўся лёс краіны, наш з вамі лёс! Хіба не гонар нам, беларусам, што сярод абаронцаў «Белага Дома» былі і нашы суродзічы, якія на працягу тых напоўненых трывогай некалькіх сутак стаялі пад бел-чырвона-белым сцягам на барыкадзе. Сцяг наш у тыя дні горда лунаў, узнесены дырыжаблем высока ў неба, разам з пяццю іншымі нацыянальнымі сцягамі. І не трэба забывацца, што за дэмакратыю, як гэта падаюць адпаведныя сродкі масавай інфармацыі, змагаліся не толькі расіяне.

Праз дзень сабраліся ўсе ўдзельнікі вандроўкі, і мы паплылі. Было весела і цікава, асабліва пасля нядаўняй трывогі. Дый яно і зразумела: нашу вандроўку аздаблялі пяць мастацкіх калектываў, апрача згаданых дзіцячых, яшчэ і дарослыя — хор народнай песні «Жыцень» з мінскага завода «Інтэграл», народны ансамбль песні і танца «Яблынька» з Гарадка Віцебскай вобласці і калектыв бытавога танца «Жыццё» з Мінскага раёна. А цяпер уявіце стоголосы прафесійны спеў, якім мы заўжды развіталіся з рускімі гарадамі, якія напачатку зведвалі ў якасці экскурсантаў! Такого рускія рэкі за сваю гісторыю паўна не чулі і не бачылі! У навіну быў і бел-чырвона-белы сцяг, з якім назменна стаяў на палубе маскоўскі беларус Анатоль Сабалеўскі. Уражанню ад таго наведвання старажытных цэнтраў рускай культуры і дзяржаўнасці вельмі шмат. Гледзячы на выдатныя пра архітэктурным вырашэнні, але страшэнна занябаных, абшарпаных, нібы знарок захаваных ад умяшання чалавека, помнікі, узнікае ўражанне, быццам тут назаўжды застыў час. Але час нагадваў пра сябе пустымі крамамі, шылдамі з надпісамі «Хлеба нет», жабракамі ля цэркваў, якім вернікі ў працягнутую руку клалі па кавалачку хлеба. Што ні кажыце, але мы, у параўнанні з гэтым, пакуль што жывём амаль што на поўную губу! Але найбольшае ўражанне асабіста ў мяне было ад

наведвання Іпацеўскага манастыра, таго самага, адкуль пачалося і ў якім кончылася цараванне дому Раманавых. Менавіта іх эпосе і была прысвечана адмысловае выстава. Глядзець на ўсё было цікава, але вось пра апошнія дні, калі па распараджэнні з чырвонага Крамля было загадана знішчыць усіх, хто быў тады тут і меў дачыненне да Раманавых... Да нематы жудасна чуць і бацьчы, як кідалі малых дзяцей у студню, дабівалі іх там каменнем і жэрдыкамі з жалезнымі наканечнікамі! Пасля ўсяго гэтага яны на працягу сямідзiesiąці гадоў трубілі людзям казку пра тое, што нібыта хочучь стварыць шчаслівае і справядлівае грамадства! Не дай Божа, каб такое паўтарылася зноў!

І ўсё ж мэта нашай вандроўкі — гарады, дзе прайшлі дзіцячыя і юнацкія гады Максіма. У Ніжнім Ноўгарадзе нас сустрэлі вельмі ўрачыста, з традыцыйным хлебам-соллю, нібы якую афіцыйную дэлегацыю. Заставалася толькі шчыра падзякаваць за такі сардэчны прыём. Экскурсавадоў таксама падабралі дасведчаных ва ўсім, што звязана з жыццём нашага паэта ў гэтым горадзе. Але сказаць, што памяць яго тут ушаноўваецца як належыць, — не скажаш. Асабліва калі параўноўваеш з тым, што зроблена па ўшанаванні імя Максіма Горкага ў Мінску, дзе, як вядома, рускі пісьменнік не жыві. Але тут і ВДУ, і вуліцы, і парк яго імя. Дайшлі да святататва — назвалі імем Максіма Горкага вуліцу, на якой нарадзіўся Максім Багдановіч. Ці ж не прыклад дурнога рабалества перад прадстаўніком «великой нации»!

Каб аднавіць справядлівасць, трэба, першае, па-належамаму ўшанаваць імя Багдановіча ў месцах, дзе праходзіла яго маленства і дзяцінства і, па-другое, вярнуць вуліцы, дзе ён нарадзіўся, яе законнае імя. Менавіта ў гэтым пафас звароту ўдзельнікаў круізу да афіцыйных беларускіх улад. Але ці пачулі яны наш голас — сказаць цяжка! Як і планавалася, правлілі невялікі мітынг ля гімназіі, дзе вучыўся Максім, усклалі кветкі, потым далі беларускі канцэрт ля старажытных сцен ніжгародскага Крамля. Але людзей магло б быць і болей. Наранаць няма чаго — ніхто іх зной сюды не запрашаў, далучыліся тыя, хто выпадкова апынуўся ў гэтым месцы. Сярод іх, на жаль, амаль не было беларусаў. Сітуацыя тая ж, што і ў Крыме: няма чалавека, які здолеў бы арганізаваць суродзічу, зацікавіць іх тым, чым жыве Бацькаўшчына. І там, і тут сімвалам нацыянальнага адданства і абуджэння магло б стаць імя Максіма Багдановіча...

А вось Яраслаўля нас сустрэў вялікай гаманой і тлумам. Справа ў тым, што там праходзіла свята «Грай, гармонік». Людзей — мора. А арганізацыя — нікудышняя. Памост, на якім выступалі гарманісты, ледзь узвышаўся над зямлёй, да таго ж быў у ніжэйшай частцы касягора. Там, унізе, півалі музыка, а людзі віравалі, круцілі галовамі, становіліся на пальчыкі, каб хоць што ўбачыць. І вось у такой неразбярэсе прапанавалі нам выступаць. Гарадское начальства прапанавала, а арганізатары канцэрта заўперціліся: пры чым тут вы! Ужо здрыгануліся нашы рады, пачалося адступленне перад «вялікай рускай рацыю». Не, з такім пагадзіцца нельга было. І мы рушылі напрамом. Публіка напачатку здзівілася такому, але як запялі «Жавароначкі», як зайгралі нашыя «Музыкаў», як павыскоквалі на сцэну жвава, з нестрачаным імпэтам «Яблынькі», а потым як стражануў волжскі прасцяг магутнымі галасамі «Жыцень» — дык забыліся рускія людзі, што выступаюць перад імі прышэльцы, так заўзята пачалі пляскаць у далоні, што і тэлевізійнікі не ўтрывалі, уключылі зноў свае камеры, крутнулі частку нашага канцэрта на ўсю Матухну-Расею...

Былі з намі і свае тэлевізійнікі. Зазнялі яны на некалькі гадзін паказу, але ці дойдзе гэта да беларускага глядача — сказаць цяжка: вельмі ж наша Дзяржтэлепрады абякавае да ўсяго, што праходзіць пад знакам «Бацькаўшчыны».

На жаль, памеры публікацыі не даюць магчымасці адзначыць усіх, каго б хацелася, але імя Галіны Дзягілева нельга не назваць: яна вяла ўсе нашы канцэрты, і тыя, што ў гарадах, і тыя, што на целпаходзе.

Сярод нас быў і паэт, дырэктар выдавецтва «Мастацкая літаратура» Валерыя Грышановіч. Выступаў, казаў добрае слова ля музыкі Багдановіча ў Яраслаўлі. Але важней іншае, тое, што ў выніку гэтага падарожжа з'явілася паэма «Пад знакам Пагоні» — першы беларускі твор у гэтага аўтара, які да сюль, выхаваны ў рускамоўным асяроддзі, пісаў па-руску. Хто ведае, каб былі сярод нас іншыя паэты, дык ці не сталі б мы сведкамі іншых паэтычных нечаканак! Але такіх, на жаль, больш не знайшлося...

Яўген ЛЕЦКА.

Марцін КОУЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Чалавечы вымярэнне? Жывы пяску ў гадзінніку ці час, які спатрабіўся, каб нехта ён стаў?

З утапічных ідэй, з утапічных надзей пачынаўся развал і разброд. Я б сказаў гэтак бы і пра аднаго з людзей пад назовам «савецкі народ».

Негарэльская арка, у свет аканца, знамяці дэвіз: «Камунізм змяне ўсе граніцы». Успамін я палым. Зараз бачу на халабудзе: «Дзякуй Богу, камунізму ўжо не будзе».

— Так, мы загубілі шмат людзей, але ў першых шэрагах знішчальных, як заўсёды, былі камуністы, — ганарыліся надзёбны.

Найбольшым поспехам на кірмашы карыстаўся клоун, што раздаваў мыльняны бурбалкі. Яны луналі над сцягамі якімі ён прывабліваў публіку.

І цяпер на наш «малаткасты-сярпасты» глядзець з недаверам: ці не схоча яго ўладальнік застацца за мялгой без дазволу?

Працавалі, як трэба, а звялося і нулю, палачці на неба, а забылі зямлю. А ці бачылі вы, землякі, на арбіце пустазелле ў жыццё?

...І павезлі Папялушну ў палац. І стала яна жанкаю прынца. А як Папялушка разам з прынцам кіравала дзяржавай, пра гэта ў казцы не гаворыцца, гэта ўжо не казка.

Сталі крысе ўсходнія крысамі заходнімі, іншыя асаднікі абжыліся тут. Дык спявай, музыка, нам, як Людміла Зыкіна, а наш то нам песенькі пра той родны кут.

Бачыў лягальную талерну, мабыць, айчынную — на ёй нават бульбінкі не было.

З пікам Камунізму ўсё па-ранейшаму — ён на Паміры.

У Савецкі Міністраў Рэспублікі Беларусь: колькасць «былых», што цяпер гатовы падзяліць «усенародную ўласнасць» на дачныя ўчасткі, пастаянна павялічваецца.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ [імя галоўнага рэдактара], Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОВ, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрас СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.
Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказы сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алякс МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрас СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ДАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; аддзел навін: Віталій ТАРАС — 33-19-65, Юрас ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАУ — 33-44-04; фотакарэспандэнт — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Заснавальнікі:

САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ БССР.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.

Друкарня «Беларускі Дом друку».

Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12